



ЦИК СССР
ЛЕНИНГРАДСКИЙ ИНСТИТУТ ЖИВЫХ ВОСТОЧНЫХ ЯЗЫКОВ
ИМЕНИ А. С. ЕНУКИДЗЕ

8

ТРУДЫ
ЯФЕТИЧЕСКОГО СЕМИНАРИЯ

II

Н. МАРР

ПОСОВИЕ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ЖИВОГО ГРУЗИНСКОГО ЯЗЫКА

ВЫПУСК I

ЛЕНИНГРАД
1926



Николай Яковлевич

[Handbuch z. Studium d. lebenden georgi-
schen Sprache.]



Ленинградский Губант № 12516/7. — 800 экз.

Государственная Академическая Типография.

В. О., 9 линия 12.



ПРЕДИСЛОВИЕ.

Учебник при профессоре лишь пособие. Раз на лицо живой преподаватель-специалист, пособие не должно быть законченным и неподвижным, т. е. мертвым. Профессор живет работой над предметом, который от этого меняется в освещении и, следовательно, как объект преподавания. Пособие не должно становиться на пути этой эволюции научной мысли, а в связи с нею в деле приобщения питомцев не только к достижениям прошлого, но и к достигаемым в настоящем. Даже образчики чтения не могут и не должны оставаться постоянными, когда интерес сосредоточен на изучении и усвоении живой речи, это лишь примерные связанные с настроением и интересами момента беседы, требующие каждый раз, в последующие годы, замены соответственными рассказами из злободневных личных или общественных переживаний. И в части отрывков этнографического и культурно-исторического характера преподающий имеет долг оживлять подбор текстов не только новым сюжетом, но новым изложением в призмах тех или иных собственных живых наблюдений и переживаний. На выбор бесспорно должен оказывать решающее влияние состав слушателей, да и их неподдельный интерес. Кое-где слова в тексте даны без перевода, авось надобность искать толкование в словаре не позволит пользующемуся оставаться совершенно пассивным. Только при наличии действительного интереса, при его непрременном учете и вовлечении слушателей в общее с нами дело преподавания в качестве активных сотрудников, учебник может оправдать свое назначение, и тогда успех живого дела гарантирован, дела изучения живой, в данном случае грузинской, речи.

Надо, конечно, иметь в виду, что живая грузинская речь двойкая, одна массово-народная, другая национально-, т. е. классово-народная, язык образованных слоев. Нужно ли говорить, что массовой речи пора оказывать больше внимания, необходимо учитывать неотложные поправки, вносимые ею в просвещенную речь, в Грузии более близкую к массовому языку, чем где-либо в кругу народов с многовековой культурой и соответственными техническими навыками и традициями. Однако, полное общение с грузинской общественной средой, возможность чувствовать себя на высоте равного с равным и не чужого исключается, если у говорящего нет некоторого представления о нормах древне-литературного грузинского языка. Современный литературный язык полон особенностей и условностей, непонятных без знания древней литературной речи. У кого есть охота и силы для углубления своих познаний в строе письменного языка древних грузин, тот может использовать мою «Граматику древне-литературного грузинского языка» (Материалы по яфетическому языкознанию, XII, издание Российской Академии Наук, Ленинград 1925) и образцовое для начинающих пособие Иос. А. Кипшидзе Грузинская древнелитературная хрестоматия с древнегрузинско-русским словарем (Издание Факультета Восточных Языков Петроградского Университета, № 46, Петроград 1918).

О том, что в культурно-историческом аспекте представляет живой грузинский язык, начинающий может получить некоторое представление по вступительной моей лекции, изданной нашим Институтом (№ 1): «К изучению современного грузинского языка» (Петроград 1922), особенно стр. 13. Если же студент успеет в главном у нас деле, усвоении языка, и у него интерес возникнет к значению грузинского языка в общей науке об языке, пусть изучит книжку мою, опять таки в издании Института Живых Восточных Языков — *რა ეჭოფობს საქეთის ენაშემწიერება?* («Чем живет яфетическое языкознание»?) и появившуюся ныне, к сожалению с опечатками, в грузинском журнале *მნაობი*-1 (Тифлис) готовую с 1922 г. статью *ყარაღველ ერის კულტურული მუხლი*

(‘Культурный фронт грузинского народа’). Он этим путем расширение своего грузиноведного горизонта соединит с приобретением навыка в чтении грузинских текстов. Однако, надо их, как все мои работы (обычно на русском языке), читать с теми последующими поправками, которые интересующемуся легко получить в нашей среде. Впрочем при достигнутой теперь степени разработки вопроса о скрещенных словах не легко делать такие поправки в тех случаях, когда отделяемые черточкой от 3-хоголасного корня окончания, напр. -ჟჳ, оказываются органической частью второго элемента скрещенных слов, в корне четырехсоголасных.

В Словаре, имеющем вместе с русским указателем составить второй выпуск, собраны слова из учебника. Словарь располагался так, чтобы пользоваться им можно было лишь при знании таких элементарных сведений, как существование неучтенных при установлении алфавитного порядка местоименных (§ 15), иных относящихся или к флексии или к словообразованию префиксов (§§ 6, 7, 22), играющих роль суффиксов, т. е. окончаний русской речи при производстве слов и составляющих особенность грузинского языка, как одного из яфетических, и предлогов (§ 10). Пришлось, однако, сделать послабление, внести оформленные префиксами и предлогами слова с ссылками на основные гнезда.

Столь быстрым, при моей переобремененности, печатанием и всеми техническими достоинствами я чрезвычайно обязан, помимо работников Академической типографии, дир. В. В. Нордгейма, М. Г. Стрельмана и др., и А. А. Алиханяну, который, кроме того, вместе с С. Л. Быховской взяли на себя тяжелый труд по выборке слов для словаря по данной им инструкции. Им всем моя глубокая благодарность, равно К. Д. Дондуа, содействовавшему, в дни моего отсутствия из Ленинграда, своевременной корректурой и ускорению печатания, и устранению не одной злокачественной опечатки.

Н. Марр.

2 октября 1925 г.
Туапсе.

Параграфы настоящей книги в ней цитуются без указания той или иной ее части, когда ссылка делается в той же части.

СОДЕРЖАНИЕ.

	Стр.
Предисловие	I—III
Содержание	V—VIII
I. Элементы из грамматики с упражнениями	1—52
Новогрузинский алфавит.	
§ 1. Таблица печатных букв. Скоропись (в факсимиле писателя Ниношвил-и)	1
Неизменяемые частицы.	
§ 2. Союз ღა 'и'	3
§ 3. Союз -ცა → -ც 'и', 'также', -ვე 'же', 'также' и -ღა 'только'	3
§ 4. Отрицательные частицы	3
§ 5. თუ 'если', ან 'или' и другие союзы	4
Префиксы и суффиксы.	
§ 6. Префиксы (наречия) направления: მთ-, მი-	5
§ 7. Из префиксов в именах и глаголах: სი- ~ ი-, სს- ~ ა-	5
Показатели множественности.	
§ 8. Показатели множественности ლ, ზ и суффиксы мн. числа -ებ, -ებ.	6
§ 9. Из суффиксов: -ელ → -ე, -ან -ალ, -ო (← -ონ)	6
Предлоги и послелоги.	
§ 10. Предлоги (наречия) в глаголах — а) простые и б) составные .	6
§ 11. Префиксы направления и предлоги на примере ზმანება → ზმანება 'повеление' и მთ-სებება 'докладывание'	7
§ 12. Послелоги -ცე, -ში, -თან, -გან, -კენ, წინ, უკან, -ცომ	7
§ 13. Еще префиксы მე-, მო- и суффиксы სს-, სი-	8
§ 14. Префиксы с губным მ: მი-, მი-, მე-, მო-	8
Местоименные частицы -придатки, объективные и субъективные, и объективный и субъективный строи глаголов ('иметь', 'быть' и др.).	
§ 15. Местоименные префиксы მი-, მი-, მა-, მე-, გ-, უ-, ს- ~ ჰ-	9
§ 16. Объективный строй глаголов на примерах со спряжением 'у меня есть' → 'имею' მაქვს что-либо მეავს кто-либо, гесп. кого-либо	10
§ 17. Субъективный строй на примерах со спряжением ვარ 'я есмь', მო-ვალ 'приду сюда', მი-ვალ 'пойду туда' и т. п.	11
Склонение.	
§ 18. Падежные окончания ед. и мн. числа	12
Семантические явления новогрузинского спряжения.	
§ 19. Значение предлогов в глаголах и префикса ი-	12
§ 20. Подбор предлогов в зависимости от значения глаголов	13



§ 21. Утрата собственного значения предложениями, особенно 𐌺- в глаголах, сведение их к одной служебной роли	14
§ 22. Коренное изменение значения слов в зависимости от предлога	14

Спряжение.

§ 23. Глаголы с различными основами — сущ. глагол 'быть', 'делать', 'говорить': 𐌶𐌰𐌶 'я емь', 𐌶𐌰𐌿 'я сделаю', 𐌶𐌰𐌿𐌶𐌰𐌶𐌰 'я скажу' ...	15
§ 24. Основные формы глаголов 'быть', 'делать', 'говорить'	15
§ 25. Основные формы глаголов 'иметь что-либо' и 'иметь кого-либо'	17
§ 26. Глаголы 'стоять' и 'виднеться'	17
§ 27. Гром гремит, 'дождь идет', 'снег падает'	18
§ 28. Превосходит его, 'лучше его' 𐌶𐌿𐌸𐌰𐌶𐌰𐌶	18
§ 29. 'Быть голодным', 'жаждать', 'ощущать жару', 'ощущать холод'	18
§ 30. 'Ощущать жару', 'спать'	19
§ 31. 'Думать', 'предполагать'	19
§ 32. Глаголы о 'болезни', о 'потребности'	19
§ 33. 'Хотеть', 'желать'	19
§ 34. Из спряжений объективного строя: а) неоф., б) с род. отн. и в) с дат. (𐌶-𐌰 → 𐌶-) отнош.	20
§ 35. Скрытый объективный строй	22
§ 36. Три группы времен	22
§ 37. Спряжение средних глаголов, действительно-средних и абсолютно-средних, и образование первой группы времен: а) абсолютно-средними и б) действительно-средними по страд. залогу	23
§ 38. Вторая группа времен. Состав, образование с изменением по трем спряжениям и его осложнения	24
§ 39. Распределение глаголов по спряжениям	30
§ 40. Распределение времен и наклонений по видам несовершенному и совершенному	31
§ 41. Абсолютные спряжения	31
§ 42. Типы относительных спряжений в примерах	32
§ 43. 𐌶𐌰 'пить', 𐌶𐌰𐌶𐌰 'есть', 'кушать' со случаями использования у Руставел'а и спряжение 𐌶𐌰	33
§ 44. Совершенный вид: буд. по всем трем спряжениям	34
§ 45. Прош. несоверн. и примыкающие к нему жел., условн.	35
§ 46. Страдательные и средние глаголы: а) первые времена, б) вторые	36
§ 47. Производство относительных спряжений	39
§ 48. Образование третьей группы времен	40
§ 49. Третья группа времен у 𐌶𐌰𐌿𐌶𐌰𐌶𐌰 'быть', 𐌶𐌰𐌿𐌶𐌰𐌶𐌰𐌶𐌰 'делать', 𐌶𐌰𐌿𐌶𐌰𐌶𐌰𐌶𐌰𐌶𐌰 'говорить'	42

Части речи со службой связи.

§ 50. Местоимения: а) самостоятельные, б) соответственные местоименные придатки в глаголах (префиксы)	43
§ 51. Притяжательные и указательные местоимения	44
§ 52. Из местоимений прилагательных, вопросительных и неопределенных	44
§ 53. Союзы	45



Определительные части речи и придаточные частицы.		Стр.
§ 54.	Числительные	45
§ 55.	Сравнительная степень префикс Ⴑ-	46
§ 56.	Отрицательный префикс Ⴑ-	47
§ 57.	Обстоятельственные слова при глаголах (паречия) и именах	47

Идеоопределятельная морфология.

(Словообразование или семантическая морфология).

§ 58.	Внутреннее образование простое (с огласовкой) и с удвоением корня	48
§ 59.	Внешнее образование с суффиксами -ႱႱ-ႱႱ и префиксами ႱႱ- и ႱႱ-	49
§ 60.	Внешнее образование с префиксом Ⴑ- при суффиксе -ႱႱ	51
§ 61.	Слова с начальным слогом ႱႱ-, ႱႱ- и ႱႱ- от корня	51

Древнелитературные переживания в современном грузинском.

§ 62.	Из падежей древнелитературного языка	52
-------	--	----

II. Тексты для упражнений в грузинском и лексические разъяснения 52—66

§ 1.	В гостях и за угощением	52
§ 2.	При встрече и расставании	53
§ 3.	О недоразумениях от созвучия	53
§ 4.	‘Да’, ‘хорошо’, ‘нет’	54
§ 5.	Упражнение в составлении имен родства с притяжательными местоимениями, в числительных и т. п.	54
§ 6.	Из словарных разъяснений: ႱႱႱႱႱ, ႱႱႱႱႱ	55
§ 7.	Страны и природные языки в Грузии	56
§ 8.	Из рек и городов Грузии	56
§ 9.	О личных именах грузин	57
§ 10.	О грузинском и подсобных в Грузии и необходимых на Кавказе народных языках	57
§ 11.	Живая грузинская речь и существующий метод ее изучения	58
§ 12.	ႱႱႱ ‘тянуть’, ‘курить’ и ႱႱ-ႱႱႱ- и случайный рассказ о музейной конференции	60
§ 13.	Беседа со студентами по поданным ими письменным работам	61
§ 14.	Использованный на лекциях и необходимый для бесед материал и опрашивание студентов по ним	62
§ 15.	Разбор представленного сочинения с указанием неумения образовывать формы (I) и незнания самых обычных слов (II)	63
§ 16.	Из поэзии Бараташвили	64
§ 17.	Вопрошения по пройденному	66

III. Слова из различных миров, примерные беседы и рассказы для упражнений 66—92

§ 1.	Пресса	66
§ 2.	Круг космических слов	67



	Стр
§ 3. Различные национальные и племенные названия	69
§ 4. Разъяснения терминов общественного строя	70
§ 5. Общественные термины, родство	71
§ 6. Из синонимов и гомонимов	71
§ 7. Из групп семантических	72
§ 8. Комната	72
§ 9. Искусство	72
§ 10. Туловище, его части или члены тела	73
§ 11. Вопросы по пройденному	74
§ 12. Домашние животные и беседы по ним (I — о корове, II — об овце, III — о покупке сыра, IV — о собаке, V — об осле, VI — о покупке курицы)	75
§ 13. Дикие животные, охотничьи, пернатые, насекомые и беседы по ним (I — о змее, II — о различных животных в поэзии и в писании, III — об охоте за перепелами)	77
§ 14. Детеныши животных	79
§ 15. Рыбы	79
§ 16. Земля, камень и руды	80
§ 17. Вопросы по пройденному	80
§ 18. Хлебные злаки	81
§ 19. Зелень огородная, стручки	81
§ 20. Деревья и растения	81
§ 21. О главнейшем слове, первослове 'руке' и производных	82
§ 22. Из терминов советского правления и из крестьянских хозяйственных слов и поговорок	85
§ 23. Из имен существительных — по выбору названия одежды, частей тела, хозяйственных предметов и общественных отношений и выражения живой речи	86
§ 24. Из глаголов — слова по различным мирам	89
§ 25. Путешествие, слова и беседы по найму лошади (I) и прощальное слово (II)	90
IV. Из письменных памятников новой и древней грузинской литературы	92—99
§ 1. Из народных стихов	92
§ 2. Из вступительных строф поэмы Шоты Руставели «Витязь в барсовой шкуре»	92
§ 3. «Борьба за объединение Грузии» в VIII—XI веках (из И. Джавахишвил-и, История грузинского народа)	93
§ 4. О федерации закавказских республик (резолюция Кавбюро Ц. К. Р. К. П.)	94
§ 5. Наша деревня (голос из сл. Варцихэ)	95
§ 6. Из поэзии Галактиона Табидзе «Воспоминания тех дней, когда молния сверкнула»	96
V. Грузинско-русский словарь.	
VI. Русский указатель слов.	

I. კრძამატკის ელემენტები და ზოგი რამ სავარჯიშო.

Новогрузинский алфавит.

§ 1. Таблица печатных букв.

№№ по порядку.	Названия.	Печатное.	Произноше-ние.	Аналитиче-ская транскрипция.	№№ по порядку.	Названия.	Печатное.	Произноше-ние.	Аналитиче-ская транскрипция.
1.	ას	ა	ა	a	23.	ღას	ღ	ḡ	ḡ
2.	ბას	ბ	ბ	b	24.	ყარ	ყ	ḱ	k
3.	გას	გ	გ	g	25.	შინ	შ	ш	ш
4.	დარ	დ	დ	d	26.	ჩინ	ჩ	č	č
5.	ეხ	ე	э	e	27.	ცან	ც	ц	č
6.	ვინ	ვ	в	v	28.	ძიჯ	ძ	dz	ď
7.	ზეხ	ზ	з	z	29.	წიჯ	წ	č	t
8.	თან	თ	т	o	30.	ჭარ	ჭ	č	t
9.	ინ	ი	и	i	31.	ხან	ხ	x	q
10.	კან	კ	к	k	32.	ჯან	ჯ	дж	đ
11.	ლას	ლ	л	l	33.	ჰაჟ	ჰ	h	h
12.	მან	მ	м	m					
13.	ნარ	ნ	н	n					
14.	არ	ა	о	o					
15.	ჰარ	ჰ	п	p					
16.	ჟან	ჟ	ж	J					
17.	რე	რ	р	r					
18.	სან	ს	с	s					
19.	ტარ	ტ	т	t					
20.	უნ	უ	у	u					
21.	ფარ	ფ	ф	φ					
22.	ქან	ქ	к	q					

Одно время была попытка ввести букву $\phi = \Phi, f$.

В алфавите древнелитературного грузинского языка имеются еще буквы в начертании военного письма: $\omega = \text{й} \parallel$ лат. у, $\zeta = \text{ý}$ (полугласный у, англ. w) и ζ^s (вм. $\text{y} \omega$) = ей, лат. eu, $\text{ж} = \text{ой}$, лат. ou или \bar{o} , $\text{ღ} =$ глубокогортанный х.

В научной транскрипции принята еще буква ღ для выражения неопределенного гласн. = арм. ը .

Из прилагаемого на обороте образчика рукописи (фак-симиле) учащийся составляет себе алфавит скорописи. Не хватает буквы ჟ .



Неизменяемые частицы.

§ 2. და 'и', დედა და მამა 'мать и отец', და და ძმაც 'о, сестра и брат!'

§ 3.-ც (←-ცა) 'и', 'также': დედა-ც 'мать также', დედა-ც და მამა-ც 'и мать, и отец', კაცი-ც 'и человек', ძაღლი-ც 'также собака', ჩემი ბავშვიც 'и мой мальчик', მისი-ც ← მისი-ცა 'его также'. Не союз, а глагол -ცა в მის-ცა 'он¹ дал ему' (в сторону говорящего), მის-ცა 'он дал ему' (в сторону 3-го лица).

-ა 'есть', ეს მისია 'это — его'.

ჩიტსა ბოლღოს-ჩქასა	Птичка Боло-Рка (Рогохвостка).
ჩიტი მოყვანისა (მოყვანისა):	оказывается, сварила птичку.
ეცა! ბეცა!	Эца! Бэца!
შეც მაცამე, შეცა.	И мне дай есть, мне также!
სამბქელშია (სამბქელ შიგა) ჩავიხედე,	В амбар для мякины я заглянул,
თივაც იყა, ბეცა;	там и сено было, и саман;
ერთი ქალი თამაშობდა,	одна девушка играла:
მთვარეც იყა, მსეცა.	она и луна была и солнце.

-ვე 'же', 'также': იგოვე 'он же', 'то же', მსვე 'ему же'.

-და 'только' (первоначально прил. 'бедный', 'жалкий', ср. сванский დალ || г. სს-წყალ-ი): მაშინდა 'тогда только'.

§ 4. არ (←ა-რს) 'не': არ მოვა 'он не дойдет туда', 'он не идет туда'.

ვერ (← ვე-რს) 'не' (отрицание возможности): ვერ მოვა 'он не может прийти туда'.

ბუ მიხვალ 'не ходи (туда)', ბუ იტყუო 'не говори!' (понимается также в смысле: 'не может быть!' 'удивительно!').

არ მიხვოდე 'чтобы ты не пришел туда || к нему', 'не ходи туда || к нему'.

¹ В грузинском не различаются грамматические роды, и потому то, что переводится на русский язык в мужском роде ('его', 'ему', 'он', 'дал' и т. д.) без малейшего ущерба грузинскому пониманию может быть передано порусски родом и женским ('её', 'ей', 'она', 'дала') и средним ('оно', 'дало').

თუ 1. 'если'; 2. 'или'

თუ გული გულახს,

'Если сердце желает,

ქადა ორვე ხელით ოჭმებს.

пирог съедается обеими руками'.

აგი თუ იგი 'это или то'.

სანამ 'пока' (|| მანამ || ვიდრე)

სანამ პეტრე მოვიდოდა,

'пока Петр собирался прийти

(букв.: приходил),

ზავლეს ტყუილი გაძვრეს-ო.

с Давла содрали шкуру, говорят'.

ა 'вот!' 'этот'.

ა შენ რვეული და წერე 'ვот тебе тетрадь, пиши!'

Префиксы и суффиксы.

§ 6. Префиксы (наречия) направления:

მო- 'в мою (нашу) || эту сторону', 'сюда'

მი- 'в его (их) || ту сторону', 'туда'

აქ მო-ვიდა 'сюда пришел он'

იქ მი-ვიდა 'туда пошел он'

მიმო- 'туда сюда', 'кругом'

მიდმო (← მი + და-მო) 'туда-и сюда'

მი-და-მო 'окрестности'.

§ 7. Из префиксов в именах и глаголах (см. § 13).

სი- -- ი- სი-ტყუა 'слово'

ი-ტყუის 'скажет'

სა- -- ა- სა-ქმე 'дело'

სა-სწავლი 'урок'

ა-სწავლის 'учит'

სა-ხელ-ო 'рукав'

სა-ყელ-ო 'воротник'

სა-რჩეგ-ი 'подлежащий отбору'

აჩეგს 'отбирает', 'обчищает от шелухи'.

ა-: ა-ბანო 'баня', 'купальня', 'минеральные воды', ბანს 'моет', 'купает'.

ი-გავ-ი 'притча', გავს 'походит'.

Префикс სა- მოსავლი-ი 'выигрышный', წასავლი-ი 'проигрышный', ქვეშავლი (← ქვეშავლი) 'постель'.

Показатели множественности.

§ 8. Показатели множественности и суффиксы мн. числа ლ, ნ — ებ, ენ: კაც-ებ-ი 'люди', მთ-ებ-ი 'горы' ('гора' — მთა), საქებ-ენ 'хвалят то || его', ოც-ებ-ი 'они', 'те' (др.-л.: ოც-ბ-ი).

§ 9. Из суффиксов:

-ელ → -ე: სავწერ-ელ-ი 'чем пишут', სავწერ-ებ-ე 'ранец для книг'.

-ან || -ან → -ა: მწერ-ან-ი 'писатель'.

-ა (← -ან): ბოლო-ა 'конец'.

(Подыскать примеры самим учащимся из усваиваемых фраз; см. Тексты).

Предлоги и послелоги.

§ 10. Предлоги (наречия) в глаголах —

ა. Простые.

ა- (← ა + დ-) || ოვეთი 'вверх'

ა-ვიდს 'он поднялся'

დას- || ძირს 'вниз'

დას-ვარდა 'он упал (ска-
тился) вниз'

ნას- { ნვეს ქვეშ 'вниз под нами'
 შოგ 'внутри'

ნას-ვიდას 'он спустился туда'

ნას-ბედას 'он вдунул в него'

გას- (← გას-) 'бок, в сторону, от-'

გას-აღა 'он открыл то'

გას- (← გას-) ['дверь'], 'прочь'

გას-იქცა 'бежал прочь'

შე- || შიგ 'внутри'

შე-ვიდას 'он вошел внутрь, взо-
шел (ზეზე 'на дерево')

წას- (← წას-) 'прочь', 'у-'

წას-ვიდას 'он ушел'.

ბ. Составные.

ა + მც- 'вверх'

ნას + მც- 'вниз'

გას + მც- 'наружу'

შე + მც- 'внутри', 'вверх' (на дерево, на лошадь
и т. п.)

} в сторону
говорящего

წას + მც- 'прочь'

გას + დას-მც- (გას + დას-მც) 'через'.

გა-გარდა 'бросился в сторону', თოფი გაგარდა 'ружье выстрелило' (→ 'был выстрел').

გარ + და- 'вверх вниз' → 'через' что-л. გარდა-გოდა 'перешел вниз', 'пере-'.
 § 11. ბრძანება → ბძანება 'повеление', 'приказание', 'изволение', собственно 'состояние и действие господствующего существа', первоначально 'тотема', впоследствии 'божества'¹.

მი-ბძანდი 'изволь отправиться туда'

მი-ბძანდი 'изволь прийти сюда'. (Остальные переводят сами учащиеся):

ა-ბძანდი	ა-მი-ბძანდი
და-ბძანდი	
ჩა-ბძანდი	ჩა-მი-ბძანდი
შე-ბძანდი	შე-მი-ბძანდი
გა-ბძანდი	გა-მი-ბძანდი
გადა-ბძანდი	გად-მი-ბძანდი

Глагол применяется к иконе, к некоторым болезням, напр. кори, оспе и т. д., напр. ევაგილი დაუბძანდა 'оспа (ევაგილი букв. 'цветок') появилась у него (-უ-)'.

ბძანე 'изволь сказать'.

ბძანს 'он изволил сказать', 'сказал' (про старшего),

მახსენს 'он доложил', 'сказал ему он' (социально ниже стоящий). Теперь это термин условной вежливости, по которой говорящий про себя употребляет гл. მახსენებს, а про собеседника ბძანებს.

§ 12. Послелоги —

с Дат. полным или усеченным.	}	-ზე	სახლ-ზე (სახლს ზე)	ხეზე (ხეს ზე)
			'на доме дом'	'на дереве дерево'
		-ში	ოთახში (ოთახსში)	ხეში
			'в комнате к-ту'	'в дереве д-во'
		-თან	კაცთან (კაცსთან)	ხეს თან
			'около человека'	'около дерева'
		-გან	კაცის-გან	ხის გან
			'из от человека'	'из от дерева'

¹ ბრ-ძან, — тотем гибридного племени иберо-ჭანა, называвшийся в соответственном языке *ბორ-ჯან → *ბურ-ჯან → *ბერ-ჯან, в грузинском произношении ბრძან- → ბძან-; того же происхождения русск. «бог» (← *borgan).

с Род.

-კებ 'в сторону': მის-კებ 'в его сторону'

с Отл. -გან ↘ -ან 'из': სხლიდან (восточн. грз. სხლი-
ღამ) ← სხლიდგან ← სხლით-გან 'из дома' || 'из дому'
от სხლი-ი 'дом':

Послелоги сочетаются с неоформленной основой, пережитком Д., напр. სხლი-ზე ვმ. სხლს ზე (др.-л. სხლსა ზედა) или с Р. и Т., напр. სხლის-გან и სხლიდან.

წინ (*'глаз →') 'перед' с Р.: მის წინ 'перед ним'.

უკან 'после' с Д.: მას უკან ბევრი ხანი გავიდა 'после того много времени прошло'.

თან (*'рука →') 'около', 'близ', 'с', 'к' с Д.: მასთან ახლოს, 'с ним находится', მასთან მივიდა 'к нему пришел'.

-ტომ (*'голова'), книжн. თვის (древнел. თჳს, Р. от თუ 'голова'): რა-ტომ (რა-ტომი) 'для чего?' 'почему?'

§ 13. Еще некоторые префиксы и суффиксы (см. § 7).

ღვინთ	მე-ღვინ-ე	სა-ღვინ-ე
მურე	(образует сам учащийся)	
ხადირი	მთ-ხადირ-ე	სა-ხადირ-თ
იტყვის	მე-ტყვე-ელი	სი-ტყვა.

(Значения в словаре).

სათარგმი 'подлежащее (სა-) переводу'.

§ 14. Префиксы с губным მ.

მ-: მხანველი 'посетитель', 'проведывающий', букв. 'смотрящий', მშობელი 'родительница' (→ 'родитель').

მი-: მი-წა 'земля' (собств. 'нижнее небо'): -წა → ტა 'небо'. ქვე-ყანა ('нижнее небо') 'мир', 'земля', ზე-ტა 'небо' (собств. 'верхнее небо').

მე-: მე-ღვინ-ე 'виночерпий'.

მე-მურე-ე 'хлебопек', მე-თევზ-ე 'рыболов'.

მეტყველი (← მ-ი-ტყველი) 'говорящий', მკვირ-მეტყველი 'красноречивый'.

მთ-: მთ-ხადირ-ე 'охотник'.



ბ-წერს		გა-სსრაგ-ს
ბ-მის	მეტყვის (← მს-იტყვის)	ა-წერ-ს
	‘скажет мне’	
ბ-წყუროს	მესმის	ა-სსრაგ-ს
	‘слышу’, ‘понимаю’	‘помнит’, ‘у него (букв.
	(букв. ‘мне слышно’,	‘ему’) в памяти то’.
	‘мне понятно’).	

ს-წერს

ჭ-გრეფს ‘он (-ს) это (ჭ-) || то (ჭ-) собирает’,
ჭ-მის ‘он (ჭ-) голоден’, ს-წყუროს ‘он (ს-) жаждет’.

Относительные формы субъективного строя მეტყვის (← მს-იტყვის) ‘он скажет мне (მს-)', а მესმის (← მს-ისმის) — объективный строй: ‘мне слышно’, ‘я слышу’ и т. п.

§ 16. Объективный строй глаголов.

მ-გაზნისა ‘думаю’, მ-სურს ‘желаю’, მ-ნებავს ‘мне угодно’, ინებეთ (II пор.) ‘извольте’.

მი-ნდა (древнел. მი-ნა) ‘хочу’, გი-ნდა, უ-ნდა.
მა-ქვს-ს¹ ‘у меня есть (что либо)’, მი-ყავს ‘у меня есть (кто либо)’,
‘я имею (что либо)’, ‘я имею (кого либо)’.

გა-ქვს-ს ¹	გი-ყავს
ა-ქვს-ს ¹	ჭ-ყავს
გვა-ქვს-ს ¹	გვი-ყავს
გა-ქვს-ს ¹ -თ	გი-ყავს-ს ¹ -თ
ა-ქვს-ს ¹ -თ	ჭ-ყავს-ს ¹ -თ

იგანეს შვილი ყავს და არა იყრი არ აქვს და შეტრეს სხელ კარს აქვს და შვილი არ ყავს, არც ვაჟი, არც ქალი.

მკ-დის ‘идет сюда’, მკ-მ-დის ‘приходит ко мне’,
მკ-მ-დის также ‘стекает у меня (მ-)', მკ-გ-დის; მკ-ს-დის, но
დის собственно ‘течет’, მი-მ-დის ‘у меня течет (туда)’, მი-გ-დის,
მი-ს-დის, однако и სისხლი მკ-ს-დის ‘у него кровь течет’.

ღენს ‘течь’, равно ‘гнать’, но ღენს только ‘гнать’.

გ-ს-ღევ (→ გ-ზღევ) ‘я гоняюсь за ним (ს-)', ‘преследую его’.



§ 17. Субъективный строй.

Местоименные префиксы для 1-го же и 2-го лица имеются и другие, одни и те же в ед. и мн. числе, это субъективные, т. е. для выражения субъекта формального или логического:

л.

1. ვ-

2. -←^ჰ-↙ ს-.

В 3-м лице ед. числа субъективная местоименная частица та же, что объективная, — всегда звучит она также как один из двух префиксов (ს || ჰ), именно ს, но появляется всегда в качестве суффикса:

ს-წერს 'его || ему пишет он (-ს)'.¹

ჰ-გაგ-ს 'на него || на то похож он (-ს)', 'кажется'.

н.

ბუდ. (по форме самого глагола наст.).

ვ-არ 'есмы'	მ-ვალ 'приду сюда'	მი-ვალ 'пойду туда'.
ს-არ	მ-ს-ვალ	მი-ს-ვალ
არბი-ს ¹ , არბი	მ-ვას	მი-ვას ²
ვ-არ-თ	მ-ვალ-თ	მი-ვალ-თ
ს-არ-თ	მ-ს-ვალ-თ	მი-ს-ვალ-თ
არბი-ან	მ-ვალ-ენ	მი-ვალ-ენ
მ-ვ-დი-ვარ	მი-ვ-დი-ვარ	
'иду сюда'	'иду туда'	
მ-დი-სარ	მი-დი-სარ	
მ-დი-ს	მი-დი-ს	
მ-ვ-დი-ვარ-თ	მი-ვ-დი-ვარ-თ	
მ-დი-სარ-თ	მი-დი-სარ-თ	
მ-დი-ან	მი-დი-ან	
მ-ვ-რბი-ვარ	მი-ვ-რბი-ვარ	
'бегу сюда'.	'бегу туда'.	
მ-რბი-ს	მი-რბი-ს	
'бежит сюда'.	'бежит туда'.	

¹ Древнелитер. и არ-ს.² Древнел.: მოვალს, მივალს.

მირზის, მირზის გაბრელო,
ან ვინ არის მადრიელი (ვმ. მადლიერი).

‘Бежит туда, бежит сюда’¹ Гавриил,

Никто не доволен им’.

კმაწა ‘довольно’ || გვეუთა ‘довольно нам’.

ჩ ვარ სინონიმ ნ. ვ-იუთი || ვ-ი-მეუთ-ებ-ი, იუთი || იმეუთები,
იუთის || იმეუთება;

прош. нес. ვიუთი || ვიმეუთები, იუთი || იმეუთები
и т. д.

აორ. ვიუგ¹, იუგ¹, იუ (← *იუგ), ვიუგით, იუგით,
იუგ¹ენ.

ჩემი მეგობარი მუდამ მხიარული იუ.

‘Мой приятель постоянно был весел’.

Склонение.

§ 18. ‘Много’ ბევრი || მრავალი, ა პიზნაკ მნ. числа слог -ებ (см. § 8).

	ედ. ч.	მნ. ч.
Им.	-ი	-ებ-ი
Р.	-ის (→ -ს) --- ი	-ებ-ის
Д. [= В.]	-ს (← -სა) --- ს	-ებ-ს ¹
Д. ^{II}	-მა → -მ	-ებ-მა
Т.	-ით	-ებ-ით
Напр.	-ათ (← -ად)	-ებ-ათ

В послеложных падежах

კატ (ვმ. კატს): კატთან ‘рядом с человеком’ (см. § 12).

Семантические явления новогрузинского спряжения.

§ 19. Предлоги в глаголах служат для образования совершенного вида, как в русском, причем н. время от предлога становится, как опять таки в русском, будущим:

აორ. ვწერე ‘я писал’ (неоднокр. длительно) დავწერე ‘я написал’
ნ. ვწერ ‘пишу’ ბ. დავწერ ‘напишу’

¹ ‘Бежит туда, бежит сюда’, т. е. ‘суетится’.



Но в грузинском формы совершенного вида иногда меняют не только время, но и наклонение; формы сов. вида сохраняют значение одного из двух наклонений, выражаемых несовершенным видом:

пр. н. ვწერდი значит не только 'я писал', но и 'я писал бы'.

შე დღესაც ვწერდი კანცელაციისში, სავსესურთიდან რომ ან გამცხელ ვიყავ 'я и сегодня писал бы...' (учащийся доканчивает перевод).

Рядом с და- и другими предлогами совершенный вид образует и представка (префикс) ი-, совпадающая с характером III-й породы:

ვი-ტყუი я скажу, н. ვ-ამბობ 'говорю'

ვი-იქნები я сделаю, н. ვ-შობი (ვშეუბი) 'делаю'

ვი-ისამ я сделаю.

Особенно часто такое образование с ი- соверш. вида в аористе и сосл. (страд. з.):

ვი-ფიცი 'кричу', аор. ვი-ფიცირე, сосл. ვიფიცირე

ვი-ტირე 'плачу', » ვი-ტირე, » ვიტირე.

У некоторых глаголов сов. вид получается как будто без всякого префикса, предлога или гласного характера ი-, напр.

ბ. ვ-ნახე 'посмотрю', 'повидаю',

аор. однокр. ვ-ნახე 'посмотрел', 'повидал'.

У них времена несов. вида от других основ:

ნ. ვ-უბნებ (|| ვ-უუბნებ) 'смотрю на него', ვ-ხედავ 'вижу (его)'

аор. ვ-უბნებრე (|| ვ-უუბნებრე) 'я смотрел на него'.

§ 20. У одного и того же глагола при различных значениях появляются различные предлоги:

ნახეს 1. 'видеть', 2. 'находить', 'искать', 3. 'прятать'.

და-ნახეს 'увидеть', по II п. ბ. და-ვიხიხი: 'увиджу', 'посмотрю',

аор. და-ვიხიხირე; მი-ნახეს 'отыскать', 'найти' || ვამი-ნახეს 'выискать':

გამი-ნახეს.

შე-ნახეს 'спрятать': II п. ბ. შე-ვიხიხი, аор. შე-ვიხიხირე.

§ 21. Предлоги, особенно ღს- в глаголах иногда совершенно теряют собственное значение, служа лишь для выражения совершенного вида:

ვადნობ 'топлю'	ღავადნობ 'растоплю'
ვიჭერ 'держу', 'ловлю' (от ჭერ- '*рука')	ღავიჭერ 'удержу', 'изловлю', 'поймаю'.

§ 22. В других случаях те же префиксы на поверхностный взгляд коренным образом изменяют значение глаголов.

Так в частности префиксы-наречия მც- и მი- и предлоги ღს- и др. глагол 'имеет' ← 'у него есть' აქვს (про неодуш. предм.) и უყვს (про одуш. предм.) обращают в глаголы 'носить' || 'возить' в ту или иную сторону.

მც-აქვს	'приносит сюда что-л.'
მც-უყვს	'приносит приводит сюда кого-л.'
მი-აქვს	'уносит туда что-л.'
მი-უყვს	'уносит уводит туда кого-л.'
ს-უყვს	'несет вверх (кого-л.)', 'ведет'
ს-მც-აქვს	
ს-მც-უყვს	
ღს-აქვს	'носит с собою что-л.'
ღს-უყვს	'носит водит с собою кого-л.'
ჩს-აქვს	
ჩს-უყვს	
ჩს-მც-აქვს	
ჩს-მც-უყვს	
გს-აქვს	'относит', 'выносит что-л.'
გს-უყვს	'выводит в сторону кого-л.'
გამც-აქვს	
გამც-უყვს	
გარღს-აქვს	'переносит что-л.'
გარღს-უყვს	'переводит кого-л.'
გარღს-მც-აქვს	
გარღს-მც-უყვს	

Спряжение.

§ 23. Глаголы с различными основами: сущ. глагол 'быть', 'делать', 'говорить': ვარ 'я есмь', ვიქ (ვიქმ) 'я сделаю' и ვიტყვი 'я скажу' (§ 15), чтобы образовать все времена и все виды (сов., несов.) или изменяют свои коренные согласные (ტყვ → თქვ) или пользуются формами других корней (ვ || უვ, ქმ ← ქმ¹ || უვ — შვ ← შვბ, ტყვ (თქვ), უბნ || თხრ.

Так отглагольное имя или неопред. накл.

- от ვარ ვლავ-ნ-ა (в сов. виде)
 » ვიქ ქნა (ქმნა) в соверш. виде, но и ვლავს
 » ვიტყვი ვ. в сов. виде თქმს (др.-л. თქუმს), несов. უბნობს,
 в сов. виде თხრობს.

ვ-არ (см. § 17):

დიდსა ქვერ ხარ, სტუმარო,
 საღამოს ვერცხლათ¹ იტყვი,
 თუ არს დღეს გარდასტილე,
 მას აქეთ რკინათ² იტყვი.

'Утром ты золото, гость,
 Вечером обращаешься в серебро;
 Если задерживаешься (переступишь через) два дня,
 (С тех пор) обратишься в железо'.

აუი კაცი აღდგომასაც აუი.

'Дурной человек дурен и на Пасхе'.

§ 24. Основные формы глаголов 'быть', 'делать', 'говорить'.

наст. вр.

ვარ	ვქმობი ვქმევი ← ვქმრები	ვამბობ
'я есмь'	'делаю то'	'говорю то'

¹ Древнелитературно: ვერცხლად.

² Книжно: რკინად.

პრ. ნ.

— (სმ. აორ.)¹ ვშობოდი ვამბობდი

жел.

— (სმ. сосл.)¹ ვშობოდე ვამბობდე

ბ. соверш. вида

ვ-იქნ-ებ-ი буду ვ-იქ (ვ-იქმ ← ვ-იქმნ) ვ-იტყვი
букв.: 'сделаюсь'

УСЛОВН. 2-й

ვ-იქნებოდი ვ-იქდი ვიტყოდი

жел. сов.

ვ-იქნებოდე ვ-იქდე ვიტყოდე

относ. формы

—	ვ-უშობი ვ-უშვები ← ვ-უშვრები	ვ-ეუბნები ²
	'делаю ему с ним'	'говорю ему'
—	ვ-უშობოდი	ვ-ეუბნებოდი
—	ვ-უშობოდე	ვ-ეუბნებოდე

აორ. (сов. вида: однокр.)

(И ВМ. ПР. Н.)

ვ-იყავ ¹	ვ-ქეც ¹	ვ-თქვი
იყავ ¹	ქეც ¹	თქვი
იყო (← *იყვას)	ქნას	თქვას

სოსლ. (сов. вида: однокр.)

(И ВМ. ЖЕЛ.)

ვ-იყო	ვ-ქნას	ვ-თქვას
იყო	ქნას	თქვას
იყო-ს	ქნას-ს	თქვას-ს

¹ Если хотят выразить в точности прош. несоверш. и жел. для 'быть', 'существовать', то формы берут у глагола სუფევ-ს 'существует': пр. н. სუფევ-და, жел. სუფევ-დეს.

² От უბნობა н. ვ-უამბობ 'я рассказываю ему', აორ. ვ-უამბე 'я рассказал ему'.



относ. формы

'у меня есть' ■	ვ-უ-ქენი ვ-უ-უაგ ¹	ვ-უ-თხარ ¹
см. 'иметь'	'я сделал ему с ним'	'я сказал ему (-უ-)?
	→ 'я дел его (-უ-)	
	უქენ ¹	უუაგ ¹
	უქნა	უ-თხარ ¹
		უ-თხარა.

ქინძის თავს¹ რა უუაგო 'что ты сделал с булавкой?' ქინძის თავი
 რა უუაგო 'куда ты девал булавку?'

§ 25. Основные формы глаголов 'иметь что-либо' и 'иметь кого-либо' (см. § 16).

მაქვს 'имею то (неодушевл. предмет)'.
 მუაგს 'имею того (одуш. предмет)'.

პრ. н.

მქონდა (ძველი მწიგნობრობი: მაქუნდა)

მუაგდა

აორ.

მეუალა, გეუალა,

უეალა 'она разрешилась', от უა-ლ-ა 'быть у кого (ребенку)',
 отым. глагол (უა → უა в фамилиях 'дитя', 'сын' из
 черкесского).

сосл.

მეუალას.

§ 26. Глаголы 'стоять' и 'виднеться' (из исключительных).

наст.

ვ-დგან ვარ	ვ ¹ -დგან ხარ	დგან-ა დგა-ს (ვმ. დგან-ს)
'стою'	კაკას შინა ² რატა დგას,	
	იგივე ³ წარმოსდინდებ ⁴	
ვ-ჩან ვარ	ვ ¹ -ჩან ხარ	ჩან-ა ჩან-ს
'меня видно', букв.: 'виднеюсь'		

¹ ქინძის თავი 'булавка', букв. 'головка укропа', о временах 3-й группы см. § 48

² კაკას შინა — книжно и древне, ныне კაკაში, можно слышать и კაკას შიგან id.

³ იგივე || ისვე.

⁴ книжн.: წარმოსდინდების.

პრ. ნეს.	სოსლ.
ა) ს პრეფ. ო-	
ოღჯა სთოა	ოღჯეს
ოღქი	ოღქი
ვიღქი	ვიღქი
ხო ბ) ოტ ჩან-ს 'ვიდნო' ობიჩნო ს -ღ:	
ვიჩანდი, ოსჩანდი,	ჩანდა ჩდა
აორ. III პორ. სტრ. ვ. ვამოვჩდი	ვამოსჩდი ვამოჩდა.

§ 27. Из глаголов о стихийных явлениях — 'громе', 'дожде', 'снеге':

ქუხილი ქუხს, წვიმა წვიმს, თოვლი თოვს.
 რეგორც ქუხს, ისე არა წვიმს.

§ 28. 'Превосходит его', 'лучше его':

ს-ჯობს	მ-ჯობს	ტ-ჯობს
--------	--------	--------

'его превосходит', 'лучше его' 'лучше меня' 'лучше тебя'.
 სჯობს სიტოცხლეს ჩადჩანს სიკვდილი სხელოვანი.
 ჰუჩი და ღვინო ძველი სჯობს, ბატონი სხალ-სხალი.
 სჯობია 'лучше' (букв.: 'он превосходит его').
 ამას რადა სჯობია? 'это будет самое лучшее' (букв.: 'этого что еще лучше?').

§ 29. 'Быть голодным', 'жаждать' и 'ощущать холод':

Объект. строй абсол.
 только с 3-м лицом

Местоим. предст. неоф.

მ-შია	მ-წყურია ¹	მ-ცივა
'я голоден'	'у меня жажда'	'мне холодно'
პრ. ნ.		
მშიდა	მწყურდა	მციდა
აორ.		
მთ-მ-შივ-და	მთ-მ-წყურ-და	მთ-მ-ცივ-და
სოსლ.		
მთ-მ-შივ-დეს	მთ-მ-წყურ-დეს	მთ-მ-ცივ-დეს.

¹ წყალი მწყურია 'хочу пить воду', но не говорят: ღვინო მწყურია.

მშის, მშის, კატა მქვის, რომ გაჟღებო, რომს მქვის.

პრ. с.

მომშვივების მამწეუროების შემწივების

прош. сосл.

მომშვივებოდეს მამწეუროებოდეს შემწივებოდეს.

§ 30. 'Ощущать жару' и 'спать':

н.

მცხავს 'мне жарко' მძინავს 'сплю'

პრ. н.

მცხავდა მძინავდა

жел.

მცხავდადეს მძინავდადეს.

§ 31. 'Думать'; 'предполагать'

н. მგონია 'думаю' პრ. н. нет აორ. მგონია 'я думал'

ვ-ფიქრობ 'думаю' заменяет недостающие формы მგონია.

§ 32. Глаголы о 'болезни', о 'потребности':

მ-ჭირს 'я болею (болезнью)', მ-ჭირისა 'мне нужно'

'страдаю', მაგალოთათ = нагр.

ცოყებს 'от лихорадки';

პრ. н. მ-ჭირდა

მ-ჭირდადეს

აორ.

და-მემართა 'меня постигла (болезнь)' და-მჭირდა 'мне понадобилось'

от შემართებს 'меня постигает'

сосл. = б.

და-მემართეს

და-მჭირდადეს.

§ 33. 'Хотеть', 'желать':

მსურს 'хочу'

მსებავს 'изволю', 'желаю' (в 1 л.

выражает властность, упрямство, во 2 и 3 л. ф. вежливости).

Род. отнош. от სება 'желание', в древности -სა 'желание'

(მინს, პრ. несов. მინდა, მინდი 'ты мне был желательным')

პრ. нес., теперь — н. მინდა 'хочу', 'желаю', а

პრ. н. и по значению

жел.

მინდადა

მინდადადეს

*



აორ.	სოსლ. = ბ.
მე-მინდა	მე-მინდეს.

Пр. сов. მე-მ-დღემება (вм. მე-მ-ნდღემება) от მე-ნდღემა (ნდღემა 'желать' от основы древнего пр. н. მი-ნდა; ნდღემა 'доверять').

მ-სურს, пр. н. მ-სურ-დას и т. д. მნებავს, пр. н. მ-ნებავ-დას и т. д.

§ 34. Из спряжения объективного строя.

ა) Неоп.

მ-ჭირი-ა (§ 32) მ-ჭირი-ხარ

ბ-ჭირი-ბ

ს-ჭირი-ა

ს-ჭირი-ხარ

ბ-ჭირი-ვარ

ს-ჭირი-ვარ

თავის თავი ს-ჭირი-ა.

Неоп. с отнош. к 1-м и 2-м лицам логич. объекта:

მ-წამს

მ-წამ-ხარ

ბ-წამს

ს-წამს

ს-წამ-ხარ

ბ-წამ-ვარ

ს-წამ-ვარ

თავის თავი ს-წამ-ს.

ბ) С род. отн.:

ego || того

тебя

себя

меня

მი-ყვარ-ს

'люблю'

მი-ყვარ-ხარ

ჩემი თავი მიყვარ-ს

ბი-ყვარ-ს

უ-ყვარ-ს

ბვი-ყვარ-ს

ბი-ყვარ-ს¹-თ

უ-ყვარ-ს¹-თ

უ-ყვარ-ხარ

ბვიყვარ-ხარ

ბვიყვარ-ხარ

უ-ყვარ-ხართ

შენი თავი ბიყვარ-ს

თავის თავი უყვარ-ს

ჩვენი თავი ბვიყვარ-ს

თქვენი თავი ბიყვარ-ს-თ

თავის თავი უყვარ-ს¹-თ.

ბი-ყვარ-ვარ

უ-ყვარ-ვარ

ბვიყვარ-ვართ

უყვარ-ვართ

Про себя говорят описательно: ჩემი თავი მიყვარ-ს (|| ჩვენი თავი ბვიყვარ-ს), თქვენი თავი ბიყვარ-ს, მათი თავი უყვარ-ს, შენი თავი ბიყვარ-ს, თავის (|| მისი) თავი უყვარ-ს, всегда თავი — 'себя', но передается и через თავის თავი, напр.: თავის თავი მიყვარ-ს и т. д.,



მნ. ძ. თავის თავი გვიყვარს, თავის თავი გვიყვარსთ, თავის თავი უყვარსთ 'себя'. Можно образовать формы и для остальных лиц: მისი თავი მიყვარს, შენი თავი მიყვარს და სხვა.

	პრ. ნ.	ВОЗВР.: ОПИС.
მი-ყვარ-და	მი-ყვარ-დი	ჩემი თავი მი-ყვარ-და-
	ЖЕЛ.	'себя я любил'.

მი-ყვარ-დეს	მი-ყვარ-დე
-------------	------------

აორ. (сов. вид)

შე-მიყვარდა	შე-მიყვარ-დი
-------------	--------------

ЖЕЛ. ОДНОКР. (буд.)

შე-მიყვარდე	შე-მიყვარდე
-------------	-------------

პრ. сов.

შე-მიყვარები	от შეყვარება
--------------	--------------

პრ. сосл.

შე-მიყვარებოდე

Еще с род. отн.: მი-რჩევნია 'предпочитаю его', მი-რჩევნი-სარ, გი-რჩევნი-ვარ.

შოთა: ავსა კაცსა ავი სიტყვა ურჩევნია სულსა, გულსა.

(|| ავ კაცს ავი სიტყვა ურჩევნია სულს და გულს);

ავ კაცს ავი სიტყვა სულზე და გულზე უკეთესთ მიაჩნია.

ვ) С дат. отн. при II-й пор. (ა-ი-→) ე-: შეზარება 'мне противно то', 'ненавижу его', 'ленюсь'.

კატას თევი უყვარს (Род. = უ-) და წააღში ფეხის დასოდეება (|| დასედეება) კი ეზარება.

შეზარები 'ты мне противен',

მესმი-ს 'слыщу', 'понимаю'¹

ესმი-ს 'он (მას) слышит то (ის || იგი)'.
პრ. ნ.

მესმოდა

Ж.

მესმოდე

¹ 'Понимаю' в субъект. строе: გ-გებულობ.

აორ.

სოსლ.

მც-მესმა

მც-მესმა-ს

მც-ესმა

პრ. с.

მ-სმენის от основы субъективного строя სმენ-ს.

§ 35. Скрытый объективный строй.

გ-იცო 'я знаю', букв. 'мне известно (то)', იცო 'ты знаешь?'

მას იცის ის (იცი) 'он знает то', собств. 'ему (მას) известно то (ის || იცი)'.
ჩემ ამხანაგმა ქართული ენა შეკენიერათ იცის.

ბევნიტ'ს' თუთუნის წვევამ თავის ტკივილი იცის 'от многого курения, обыкновенно, бывает головная боль', რიონმა გემბრიელი (გემბრიელი) თევზი იცის 'в Рионе водится вкусная рыба'.

პრ. н.

жел.

გ-იტც-დო

გ-იტც-დე

ტცდ-ნ-სა зная, ტცდ-გ-სა грех.

პრ. сов.

давнопр.

პრ. жел.

მტცდნისა

მტცდნცდას

მტცდნცდეს.

§ 36. Три группы времен.

1. Первая: наст., прош. несов. (-დ-ი, -დ-ს), сослаг. (-დ-ე, -დ-ეს).

2. Вторая: აორ. и сосл. = буд.

3. Пр. сов., прош. сосл., давно-прош., пр. жел.

Средние глаголы следуют то по действ., то по страд. залугу в зависимости от значения. Если ими выражается неподвижное состояние (абсолютно средние глаголы), то следуют по среднему залугу, напр. 'сидит' ზის (в живой речи ჟი-ს), 'стоит' — დგას-ს, 'лежит' — წევს-ს.

Если же ими выражается состояние в действии, точнее будет сказать — действие для перехода в неподвижное состояние (действенно-средние), то они следуют по страд. залугу, напр. ჯდებ-ს 'сидится', გ-ჯდებ-ი 'сажусь'.

§ 37. Спряжение средних глаголов вообще имеет свои нормы, образуя первые времена различно в зависимости от принадлежности к категории абсолютно-средних или действительно-средних.

а) Абсолютно-средние глаголы следуют иному спряжению, именно:

Первая группа времен.

1) в н. времени во всех лицах кроме 3-го ед. ч. эти глаголы спрягаются описательно, т. е. с помощью вспомогательного глагола ვ-ან 'есмы':

ვ-ნო-ვან (живая речь)	ვ-ყო-ვან	Некоторые из них и 3-е л. образуют описательно —
ვ-ნო-ვან	ყო-ნან	
ვ-ნო-ვანო	и т. д.)	ყდ + ან-ა 'сидит' (но и ნო-ს)
ვ-დგან-ვან		დგ + ან-ა 'стоит' (но и
ნ-დგან-ნან		დგ-ს), однако только ვყვ-ს.
ვ-წევ-ვან		
ნ-წევ-ნან		
ვ-წევ-ვანო		

2) пр. несов. образуется как аорист, но в абсолютно-средних глаголах всегда с преф. ო- (о- временного приращения), а аорист — без префикса ო-, но с предлогом, что придает значение действительно-средних глаголов:

пр. н.	аор.
ო-ჯდა ო-სხდა 'сидел'	და-ჯდა და-სხდა 'он сел'
ო-დგა 'стоял'	და-დგა 'он стал (остановился), 'он поставил'
ო-წვა 'лежал'	და-წვა 'он лег'

жел. = с.-б. ო-ჯდექს и т. д.

მიწაზე დაწვა, но უნა გამარჯვდა და მანვე ბადასი დაწვა.

'Лег он на землю' 'он прополос пашню и сжег сорную траву'.

б) Действительно-средние глаголы идут по страд. залогу.

По существу же страд. залог отличается лишь тем, что —

1) в первых временах непосредственно за готовой основой появляется характер страдат. залога в н. вр. — о: ვ-გვდ + ებ-ო 'умираю', ვ-ჰდ + ებ-ო || ვ-სხ-დ + ებ-ო 'сажусь', ვ-წვ + ებ-ო 'ложусь', в пр. н. и ж. — е: пр. н. ვ-გვდ + ებ-ე-დი, ვ-ჰდ + ებ-ე-დი || ვ-სხდ + ებ-ე-დი, ვ-წვ + ებ-ე-დი, ж. ვ-გვდ + ებ-ე-დე, ვ-ჰდ + ებ-ე-დე || ვ-სხდებ-ე-დე, ვ-წვ + ებ-ე-დე.

2) во вторых временах характер в сосл.=б. всегда ე, но всегда как окончание, а в аор., притом лишь в первых двух лицах в громадном большинстве о и в некоторых средних глаголах ე, но это ე всегда внутренняя огласовка, и потому обыкновенно конечный о все таки появляется: аор. მ-ვ-გვდი 'я умер', დ-ვ-გვდო 'я сел', сосл.=б. მ-ვ-გვდე, დ-ვ-გვდე.

3) Особого обращения требует 3-е лицо:

ა) в жел. и сосл.=буд. 3-е лицо от первых двух отличается лишь суффиксом 3-го л. ს: ж. გვდებ-ე-დე-ს, с.=б. მ-გვდე-ს.

ბ) н., как и аорист, имеет окончание всегда ს: н. გვდ + ებ-ს, 'умирает', ჰდებს 'сидится', аор. მ-გვდა, დ-ჰდა || დ-სხდა.

Формы на -ს в н., как напр. გვდებ-ს, ჰდებ-ს, — древнекнижные, если не имеем дела с особым кругом глаголов, обходящихся в образовании первых времен и в страд. зал. без наращенного вспомогательного глагола. В них н. с ს: იტყვ-ს 'говорит' — пр. н. — იტყუდა, н. იცნ-ს 'знает' (объект. строя, § 35) — მს იცნის იგი, пр. н. იტყუდა, н. ზნ-ს 'сидит'.

§ 38. Вторая группа времен.

Вторая группа времен состоит из аориста и сослагательного будущего. Как всегда, в грузинском корень состоит из согласных, и форма получается огласовкой корня, т. е. постановкой того или иного гласного за соответственным согласным. Огласовка аориста ставится за 2-м или предпоследним гласным, только в 3-м лице огласовка, всегда ს в ед. ч., и окончание ებ во мн. ч. (в др.-л. г. -ეს) ставятся в конце корня, а огласовка сосл. всегда в конце корня.

Аорист имеет различный гласный характер, или ე (первое спряжение), или ს (второе спряжение), или о (третье спряжение);

сослагательное в д. залоге — всегда *ჰ*, но если ему предшествовал в глаголе *ჳ*, то *ჳ* обычно сливается в *ჲ* (в 1-х двух лицах аор. *ჳ* обыкновенно исчезает).

ჳ-სტჳჳ 'пряду', *ჳ-სსნო* 'развязываю'

аор. *ჳ-სტჳ* (вм. *ჳსტჳჳ*) 'я спрял многократно'

ჳ-სსნ 'я развязал многократно'

3 л. сд. ч. *სტჳ* (вм. *სტჳჳ*), *სსნჳ*, мн. ч. *სტჳნ*, *სსნჳნ*
сосл. *ჳ-სტჳ* (вм. *ჳ-სტჳჳ*), *ჳსსნჳ*, 3 л. ед. ч. *სტჳს*, *სსნს*.

С глаголами, у которых последний коренной *ჳ*, происходит еще другое явление: в 1-ых временах вм. слабого губного *ჳ* появляется сильный губной *ბ*, т. е. у них в н., пр. н. и ж. в конце *ბ*: *ჳ-დჳბ* || *ჳ-დჳბ* 'кладу', аор. *ჳ-დჳჳ* → *ჳ-დჳ*.

В отыменных глаголах в 1-м и 2-м лицах аориста всегда — *ჳ*, а в 3-м лице ед. ч. — *ჰ*. Однако в конце они также имели *ჳ*, но это наращенный вспомогательный 'быть' -*ჳ*, который вы-являлся лишь ед. сослаг.=будущим, где он с характером времени *ჰ* (*ჳჰ*) сливается в *ჲ* — *ჳ-სსრბ-ჲ* (←**ჳ-სსრბ-ჳჰ*). В 3-ем л. ед. ч. аор. *ჰ* у отыменных глаголов остается всегда без изменения, наращ. вспомог. *ჳ* в нем не появляется: *სსრბჰ*.

Вторая группа времен:

а) I спряжение (ჳ)

1) отым. глаголы

ჳ-ოსწჳჳდ-ჳ 'я учился'

ჳ-ო-გოთბ-ჳ 'я читал';

2) коренные глаголы

(Грузинскими буквами *ს*, *ს²*, *ბ* и т. д. отмечаются классы, различаемые в первых временах).

	аор.	б. = сосл.	аор.	б. = сосл.
<i>ს</i> .	<i>ჳ-სტჳ</i> <i>სტჳ</i>	<i>ჳ-სტჳ</i> <i>სტჳს</i>	<i>ჳ-სსრბჳ</i> <i>სსრბჳ</i>	<i>ჳ-სსრბჲ</i> <i>სსრბჲს</i>
<i>ს²</i> .	<i>ჳ-იწთჳ</i> <i>იწთჳ</i>	<i>ჳ-იწთჳ</i> <i>იწთჳს</i>		
<i>ბ</i> .	<i>ჳ-დჳჳ</i> → <i>ჳ-დჳ</i> <i>დჳჳ</i> (დჳ)	<i>ჳ-დჳ</i> <i>დჳჳ</i> (დჳს)	—	—

აორ.	ბ. = სოსლ.	აორ.	ბ. = სოსლ.
ბ ² . ვ-კიდე კიდა	ვ-კიდე კიდას		
ვ-იწყე	ვ-იწყელ	ვ-იტინე	ვ-იტინელ
იწყელ	იწყელს	იტინა	იტინელს
ბ ³ . ვ-აქე	ვ-აქელ	ვ-ანქანე	ვ-ანქანელ
აქელ	აქელს	ანქანა	ანქანელს
გ. სმ. ბ		ვ-კითხე	ვ-კითხელ
		‘я спросил’	კითხელს
		კითხა	
გ ³ . შე-ვიტყვე	შე-ვიტყველ	ვ-იკითხე	ვ-იკითხელ
		‘я читал’, но и ‘я спросил’	
შე-იტყელ	შე-იტყელს	იკითხა	იკითხელს
გ ³ . ვ-ადნე	ვ-ადნელ	—	
ადნელ	ადნელს		
დ. ვ-ხსენ- ¹ ო ¹	ვ-ხსენს	ვ-თახე	ვ-თახელ
ხსენს	ხსენსს	თახა	თახელს
ე. —	—	ვ-წერე	ვ-წერელ
		წერა	წერელს
		ვ-თხევა	ვ-თხეველ
		თხევა	თხეველს

ბ) II-ე спряжение (s) и III-ე (o). II-ე спряжение—с характером ბ в аористе, как и в сослагательном = буд.; различаются они тем, что 1) в сосл. этот гласный ставится в конце: ვ-კლას, а в аористе внутри корня, после предпоследнего согласного — ვ-კლელ.

В ново-г., кроме того, в аористе становится постоянным гласный нарост o (древне-л. местоименный аффикс для выражения логического объекта): აორ. ვ-კლას-ო «я убил (-o его)», სოსლ. = ბ. ვ-კლას.

Всетаки в этом спряжении вторые времена имеют т. н. встречаемые формы, т. е. тождественные образования, именно:

აორ. 3 л. კლას ‘он убил’ (мног- სოსლ. კლას ‘чтобы ты убил’ ||
 кратн) ‘убьешь’ (многкратн).



Наконец, во II-м спряжении часть глаголов четвертого класса (д) помимо основного образовательного элемента, характера аориста *с*, удерживающегося и в сосл.=бд., в обоих временах получает в виде неразлучного спутника известные уже нам формы наращ. вспомогательного глагола *в*, в аор. -*в* (3-ье л. и здесь *с*, а не *к*) и в сосл.=б. *к* (← *вс*): н. *в-твэл*, аор. *в-твэл + в* (3-ье л. *твэлс*), с.=б. *в-твэл + к* (3-ье л. *твэл + к-с*).

	аор.	сосл.
а.	<i>в-кэл-Г¹</i> <i>кэл</i> (<i>б</i> нет)	<i>в-кэлс</i> <i>кэлс</i>
б ² .	<i>в-ивьэр-Г¹</i> <i>ивьэрс</i> (<i>ивьэрк</i>)	<i>в-ивьэрс</i> <i>ивьэрс</i> (<i>ивьэрк-с</i>)
в ³ .	<i>в-снџэс</i> <i>снџэс</i> (<i>снџэрк</i>)	<i>в-снџэс</i> (<i>снџэс-с</i>) <i>снџэс</i> (<i>снџэрк-с</i>)
д.	<i>в-кэс</i> (<i>в-кэс</i>) <i>кэс</i> <i>в-твэл + в</i> <i>твэлс</i>	<i>в-кэс</i> <i>кэс</i> <i>в-твэл + к</i> <i>твэл + к-с</i>

в) В III-м спряжении при общем характере аориста *о* наблюдается одно расхождение:

1) часть глаголов (первый класс: *а*, *а²*, *а³*) с исходным губным *в* || *м* теряет этот коренной, безразлично коренной он или не коренной, точно этот звук всегда функциональный, точно конечный слог -*ав* || -*ам* в 1-х временах всегда представитель наращенного вспомогательного — -*ав* || -*ам*: *в-дэв* 'ставлю', аор. *в-дэо* (3-е л. *дэс*), сосл. *в-дэс* (3-е л. *дэс-с*).

2) другая часть глаголов (второй класс: *б*, *б²*, *б³*), кроме характера аориста (*о*), остающегося без изменения и в с.=б., получает известные уже нам спутники, в аор. *в*, в н.-б. *к*: *в-кэв*, аор. *в-кэо + в* (3-е л. *кэо + в*), с.=б. *в-кэо + к* (3-е л. *кэо + к-с*).

	აორ.	первая норма	с. = б.
ა.	ვ-წვი წვი		ვ-წვი წვი
ბ.	ვ-ღვი სიუდა ჯე ი		ვ-ღვი
	ვ-სვი სვი		ვ-სვი სვი
ა ¹ .	ვ-ირტვი ირტვი		ვ-ირტვი ირტვი
ა ² .	ვ-სსხი სსხი		ვ-სსხი სსხი.

(Но ვ-ჭამ, с постоянным или устойчивым ა, сохраняя коренной ვ в исходе, идет по 2-й норме; т. е. спрягается со спутниками ე и ი: აორ. ვ-ჭამ + ე, с. = б. ვ-ჭამ + ი).

вторая норма

ბ.	ვ-კრიფ + ე კრიფა ვ-ხვრიტ + ე ხვრიტა	ვ-კრიფ + ი კრიფ + ი-ს • ვ-ხვრიტ + ი ხვრიტ + ი-ს
ბ ² .	თავი და-ვ-იჭირ + ე და-იჭირა	თავი და-ვ-იჭირ + ი და-იჭირ + ი-ს
ბ ³ .	ვ-აჟდინ + ე აჟდინა ვ-არჩინე არჩინა	ვ-აჟდინ + ი აჟდინ + ი-ს ვ-არჩინ + ი არჩინ-ი-ს.

აორ. ვ-ე ლ.

ბ. = сосл.

I-я пор.

I სპრ. ა	ხარხა	ვ-ხარხ + ი, ხარხ + ი ¹ , ხარხ + ი-ს
ე	წერა	ვ-წერ + ი, წერ + ი ² , წერ + ი-ს
	ი დრ.	
II » დ	ცვალა	ვ-ცვალ + ი, ცვალ + ი, ცვალ + ი-ს
III » ბ	კრიფა	ვ-კრიფ + ი, კრიფ + ი, კრიფ + ი-ს

¹ ხარხი есть и имя сущ. 'похлебка мясная'.

² წერა 'журавль' — другое независимое слово.



Таким образом, поскольку речь идет о вторых временах д. залога, разница спряжений сказывается лишь в первых двух лицах аориста: при образованиях их важно знать огласовку каждого из спряжений, I-го — з , II-го — с и III-го о , в 3-ем же лице гласный характер по принципу всегда с (и непременно снаружи) и лишь по положению, именно по встрече с з он, слагаясь с ним в зс , становится о .

Что касается буд.=сосл., в нем одна огласовка с для всех спряжений и во всех лицах, и во всех лицах она придается к основе с конца, где, при наличии з последнего коренного глагола, также сливается с ним в о ($\leftarrow \text{зс}$), но в 3-ем лице в отличие от аориста получает местоим. суфф. 3-го лица с , как в настоящем:

кскс-с

зкс-с

кскс-с

сс-с ($\leftarrow \text{сзс-с}$)

о-зкс-с (однако зкс-с)

1 и 2-е л. с.=б.

1. з-кскс

з-сс

з-о-зкс

2. кскс

сс

о-зкс

Гласный о такого происхождения (т. е. из слияния зс) появляется во всех лицах б.=сослаг., с лишь в 3-м лице, когда это 3-ье л. ед. ч. аориста, с той разницею, что в коренных глаголах и в этом лице такой слитного происхождения о может появляться лишь тогда, когда з — последний его коренной, как видно из приведенных примеров; а где з не от корня спрягаемого глагола, а от корня наращаемого на подлежащую спряжению неизменяемую основу, там он в 3-м лице ед. ч. аориста никогда не появляется, чтобы сливаться с характером 3-го л. с в о : в таких случаях всегда с .

В б.=с. зс дает о всегда, раз характеру с предшествует з , согласный пережиток наращенного вспомогательного глагола, а если ему предшествует з корня самого спрягаемого глагола, с.=б. поступает с группой зс , как аорист: обыкновенно остается -зс (с.=б. тогда -зс-с), иногда $\rightarrow \text{-о}$ (с.=б. тогда -о-с).

Происходит же это затемнение *ს* во всех отыменных глаголах, спрягающихся с помощью вспомогательного глагола наращ. *ჰ* (← **ჰჰ*), у которого аор. 1 и 2 л. *ჰ* (вм. *ჰჰ* из + **ჰჰ*), а б.=сосл. *ჲ* (← *ჰს*); к числу отыменных надо отнести и группу глаголов от причастных основ, и к ним примыкает еще небольшая группа коренных глаголов.

§ 39. Распределение глаголов по спряжениям.

Отыменные глаголы идут целиком по I-му параллельному спряжению, причастные по III-му, а коренные и с таким наращ. вспом. по II-му спряжению, при этом а) I-е параллельное спряжение целиком — спряжение отыменных глаголов, коренные глаголы по нему не спрягаются вовсе и кроме оформления этими наращенными вспомогательными — *ჰ* в аор. (1 и 2 л.) и *ჲ* в сосл. — глаголы никаких других признаков вторых времен не получают, б) глаголы же с наращением тех же форм вспом. во II и III спряжении проявляют их дополнительно к характеру аориста, во II-м спр. *ს*, в 3-м *ო*, и потому *ჰ*, да и *ჲ* называются спутниками.

По II-му спр. с такими спутниками образует аор. и б.=сосл. группа глаголов *ღ*-го класса, а по III-му спряж. весь *ბ* класс:

	აორ.	ბ.=ს.
I	ჰ-ხარბ-ჰ	ჰ-ხარბ + ჲ
	ჰ-წერ-ჰ	ჰ-წერ + ჲ
II	ჰ-ტვალ + ჰ	ჰ-ტვალ + ჲ
III	ჰ-კრიბ + ჰ	ჰ-კრიბ + ჲ

იმ დღეს მე წიგნი ვიკითხე, ჩემმა დამ (|| ჩემ დამმა) ანგარიში სწერა, დედამ (|| დედა ჩემმა) პური აცხეა და მამის (მამა ჩემის) უხინდან || ქარხნიდან შინ მოსულას ელოდინა || უტყდა.

ერთმანეთისაں народный (с пропуском *თ* во 2-й части: *ეთისა*), из современной живой речи, вид слова вм. общепринятого в культурной речи — ერთმანეთისა 'друг друга' от ერთი один.

Др.-л. 'друг другу', 'взаимно' — ურთიერთს, ныне სუერთი-ერთა *взаимный*, სუერთიერთა ნდობის ბანკი 'банк *взаимного* кредита'.

გზის სიბრუნველს დაღია, 'Дорога иссякла от ходьбы,
 სიბი ქვას წყლისა დენამს, Камень-булыжник от течения вод;
 დაღია გოგონა და ბიჭი Девушка и парень извелись
 ერთმანეთისა ტყეგრამს: От взирания друг на друга'.

დენამს в поэзии в.м. დენა-მ (но форма დენამს вполне правильная,
 лишь средневековая, а древняя — დენამს, ср. ტყეგრამს в.м. ტყეგრამ).

буд.=сосл.

რამდენს ხანს ვიციოთხ მუ წიგნი? ჩემმა დამ ანგარიში სანამდი
 სწეობს? დედა ჩემმა შვიკი სანამდი აცხოს და მამა ჩემის შინ მისუფას
 ელადინოს || უცადოს?

§ 40. Распределение времен и наклонений по видам несоверш.
 и соверш.

Первые времена.

Несов. вид.	Соверш. вид.
н.	буд. (с предл.)
პრ. н. (длительн., одновре- менность с другим).	ответное на условн. (арм. кавк. с kə)
жел.	условн. (арм. кавк. с kə)

Вторые времена.

нес. вид.	сов. вид.
აორ. (многokr.).	აორ. однокр.
буд.=сосл.	буд.=сосл. однокр.

Третьи врем.

(в действ.—объект. строя, в страд.—составные = прич. + вспом. гл.)

нес. вид.	сов.
პრ. сов.	პრ. сов. однокр.
დავპრ.	დავპრ. однокр.
პროშ. сосл.	პროშ. сосл. однокр.

§ 41. Абсолютные спряжения.

I спр.

осн.	наст.	паралл.
ა. ვ-სტავ 'пряду'.	ა. ვ-ხარხ-ავ 'варю'.	
ა ² . ვ-ირთავ	ბ. ვ-კიდ-ებ (სეფს) 'трогаю'.	
ბ. ვ-დებ 'кладу'.	ბ ² . ვ-იტირ-ებ см. в сов. виде.	

I სპრ.

ოსნ.	ნასტ.	პარალ.
ბ ² . ვ-იწყებ 'начинаю'.	ბ ³ . ვ-ახქარ-ებ 'тороплю'	
ბ ³ . ვ-აქებ 'хваляю'.	ბ. ვ-ახქარ-ობ 'тороплюсь'.	
ბ. ვ-დობ 'кладу'.	ბ. ვ-ტყობილ-ობ 'узнаю'.	
ბ ³ . ვ-ადნობ 'плавлю'.	ბ. ვ-კითხულ-ობ 'читаю'.	
დ. ვხსნბ 'развязываю'.	დ. ვ-თახ-ნ-ი 'копаю'.	
ქ. —	ქ. ვ-წერ 'пишу'.	
» —	ქ. ვ-თხოვ 'прошу'.	

II სპრ.

- ა. ვ-კლავ 'убиваю'.
- ბ. нет
- ბ². და-ვიპყრობ სმ. სოვ. ვ., ბ. ვ-პყრობილ-ობ 'завладеваю' по I-му სპრ.
- ბ³. ვ-ასწრობ 'опережаю'.
- დ. ვ-ჭრი 'режу'.
- » ვ-ცვლი 'меняю'.

III სპრ.

- ა. ვ-წვავ 'сжигаю'.
- » ვდგამ 'ставлю'.
- ისკლ. ვსვამ 'пью' (სრ. OT დრ.-ლიტ. ვსუამ).
- ა². ვ-ირტყამ სარტყელს 'опоясываю себя поясом'.
- ა³. ვ-ასხამ 'лью' (ვ-ა-სხამ 'лью на него').
- ბ. ვ-კრეფ 'срываю' (плоды), 'собираю' (плоды).
- » ვ-ხვრეტ 'просверливаю'.
- ბ². თავს იჭერს 'себя держит'.
- ბ³. ვ-აჯდენ 'сажаю'.
- ვ-არჩენ 'питаю (оставляю в живых)'.

§ 42. Типы относительных спряжений в примерах.

ა) Относит. неоформл. (по смыслу: и вин., и дат.).

წინდამ თქვა, ოჯახის ქალი მუდამ მსტავს და თვითონ ფეხში-
შველა დადის. — მც-ბ-კლავს, თუ არ მისდევ. — ყოველ საღამოს
გვცვლის სადარჯოხე. — დღეს ჩვენსა უურძენს ჭკრეფენ.
ჩემი ძმა-გატი ფულს მთხოვს და ვარს ვერ ვტყუი.



თავს სჭირის კალამს და სტვირის აკეთებს.

-თქო полная форма, сокращенно — с утратой согласных
-ა *сказал он* в смысле русского «говорит» в конце чужой речи:
გვეყვს-თქო||გვეყვს-ა «у нас есть (*про живое существо*), რ'ოვო¹რით».

ბ) Относит. род. отнош.

ჩემი და წინდას მი-სტავს 'сестра вяжет («придет») мне носки».

მზარაული ქათამს გი-ხარჩავს სადილათ 'повар готовит (букв. варит) тебе (букв. для тебя) курицу».

ჩვენ მეზობელს ქათამი უკველ დღე კვერცხს უ-დებს 'курица нашей соседке несет (букв. кладет) ежедневно по яйцу».

პროფესორი ქართულ ზმას გვი-ხსნის ჩვენ, ამბობს, ძველია
'профессор нам объясняет грузинский глагол; говорит, что он — труден».

ვ) Относит. с дат. отнош.

ეს დაღვრული უნაში ზურგზე ისეთ ჭვირთს მს-დებს რომ შინ
მიტანს ვერ ვძლებულაბ «этот проклятый (букв. 'благословен-
ный' евфемистически) накладывает мне на спину такую ношу,
что я не в силах донести ее домой».

გ) Относит. возвратные.

ვი-თხავ 'я прошу для себя'

ვი-კრავ 'я бью себя', 'я даю || позволяю бить себя'

ბელური (|| გვარინი) ცხენი მათრახს არ იკრავს

'породистая¹ лошадь не даст (н.) бить по себе (ней) нагайкой».

მე წიგნს ვკითხულობ, ჩემი და ანგარიშს სწერს, დედა ჩემი პურს
აცხობს და სამსახურში წასრ¹ულ მამას ელის || უცდის.

მამა ჩემი წიგნს კითხულობს, მე ანგარიშს უწერ, ჩემი და ვანშაბათ
ღობილს გვი-ხარჩავს, ბებია ჩემი საკებს მი-ცვლის, დედა კი პეჩანგს
•რეცნავს¹.

§ 43. სმა 'пить', ჭამა 'есть', 'кушать».

სმა-ჭამა — დიდად შესარგი, დება რა სავარგულია?

რასდა გასცემ შენია, რაც არა, დაკარგულია (P).

¹ გვარინი — «породистый», но и «порядочный»; ბელური собств. «бедуин-
ский».

‘Пить и есть очень полезно, от хранения какая выгода? Только то, что раздашь, становится твоим, а чего не раздашь, то погибло!’

დიდად ვმ. ნოვო-გ. დიდათ

სავარგულო, თებერ სავარგისი ‘годный’, ‘полезный’

რას სავარგულოას ‘на что годно?’

სმას-ჭამას სინონიმ ჰურობას ‘пир’ ოთ ჰური ‘хлеб’, ‘трапезა’.

ჰურის ჭამასზე შემოგვესწრას ‘он застал нас за трапезой (обедом, ужином и т. п.)’.

დღე ერთ გარდასდას, ჰურობას, სმას-ჭამას იყო, ხილობას (P).

В прозе ერთი დღე ვმ. დღე ერთი ‘одн день’ в значении ‘целого дня’.

გარდასდას თებერ გავიდას [‘прошел’].

‘День целый прошел: пировали, пили и ели, наслаждались плодами’ (букв.: ‘хлебо-сольство, питье-едение было, фруктование’). Из пород —

I п. ვ-სვამ ‘пью’, შე-ვსვამ ‘выпью’, ვჭამ ‘ем’, შე-ვჭამ ‘съем’, ‘поем’, პრ. ნ. ვსვამდი (ვსვამი-დი), ვჭამდი.

III п. ა-სმ-ეგ-ს ‘поит его’, ‘дает ему пить’, ა-ჭმ-ეგ-ს ‘кормит его’: ვ-ა-თხეგ ებ ‘одаждиваю’; ‘выдаю замуж’ [ვა-ვ-ა-თხეგ-ებ *только* ‘выдам замуж’].

ავი ძაღლი არც თვითონ სჭამს, არც სხვას აჭმევს

‘злая собака ни сама не ест, ни другому не дает есть’.

IV п. ა-სმ + ეგ-ი¹ებს ‘он заставляет его пить’, ა-ჭმ + ეგ-ი-¹ებს ‘он заставляет его есть’.

§ 44. Совершенный вид.

I სპრ.

ბუდ.

ა. და-ვ-სტავ ‘спряду’

ა. მთ ვ-ხარხავ ‘сварю’

ა². შე-ვ-ინთავ ‘женюсь’

ბ². მთ-ვ-გიდებ (ხელს) ‘трону’

ბ. და-ვ-დებ ‘положу’

ბ². ვ-იტრებე заплачу

ბ². და-ვ-იწყებ ‘начну’

ბ². ვ-იხქარებ; და-ვ-იხქარებ ‘поспешу’

გ. და-ვ-დობ ‘положу’

ა². ვ-იკითხავ, წა-ვ-იკითხავ ‘прочту’.

გ². შე-ვ-იტყობ ‘узнаю’

ბ². და-ვ-ახქარებ ‘потороплю’

გ³. და-ვ-აღწობ ‘расплавлю’

დ. და-ვ-თობ-ნი ‘вскопаю мотыгой’.



პრ. ნ.
 ვ-ჭამ-დი
 ვ-ახქარებ-დი
 ვ-ჩქარებ-დი
 ვ-კითხულაბ-დი
 ვ-თახ-ნი-დი
 ვ-წერ-დი
 ვ-თხავ-ღბ

жел.

Где -ავ, там и для пр. н., и для ж. всегда имеется параллельное образование с -გი, так ვ-ხარხ-ავ-დე || ვ-ხარხ-გი-დე.

Времена условн. сочетания соверш. вида:

ответное

условное

და-ვ-სტავ-დი (|| და-ვ-სტავიდი)
 და-ვ-ღებ-დი
 და-ვ-აღნაბ-დი
 ტა-ვ-ხსნი-დი
 და-ვ-ხსნი-დი

მე-ვ-ხარხავ-დე
 შე-ვ-ჭამ-დე
 და-ვ-ახქარებ-დე
 ვ-იჩქარებ-დე,
 და-ვ-იჩქარებ-დე
 ვ-იკითხავ-დე,
 წა-ვ-იკითხავ-დე
 და-ვ-თახნი-დე

პრ. нес.

შენ რომ მახვედი, მე წიგნს ვკითხულაბდი, ჩემი და ანჯარიშს სწერდა, ღედა ჩემი ზურს აცხობდა და სამუშაოთ || სამსახურში წასრულ მამს ელდა || უცდიდა.

жел.

მე წიგნს უნდა ვკითხულაბდე, ჩემი და ანჯარიშს სწერდეს, ღედა ზურს აცხობდეს და მამის დაბრუნებას ელადეს || უცდიდეს.

условн. (← пр. нес.)

აქლემს უთქვამს: «რომ არ დამახქებდენ, ქვეყანას ავიკიდებ»-ო.

§ 46. Страдательные и средние глаголы.

а) Первые времена:

наст.

н.: ვ-ისტავ-ი (ა²).
 ვ-იხარხ-ვი см. ниже.
 ვ-იკლავ-ი (II см. ниже).
 ვ-ღებ-ი (ბ¹).

ვ-იხარხ-ებ-ი (ბ²).
 ვ-იყიდ-ებ-ი (ბ²).
 ვ-იჩქარ-ებ-ი (ბ²).
 ვ-ითახნ-ებ-ი (ბ²).



ვ-იქებ-ი (ბ²).

ვ-რჩებ-ი.

ვ-იგუმბ-ი (გ²).

ვ-იწმობ-ი.

ვ-თფრ-ებ-ი (ბ¹).

ვ-ინსნ-ებ-ი (ბ²).

ვ-იკვლ-ებ-ი.

ვ-ბღვ-ი 'ორუ'

ვ-უვირ-ი 'кричу'

ვ-იწვ-ებ-ი (ხო ი ვ-იწვი).

ვ-ჩქარ-დ-ებ-ი (ა²).

ვ-ხალის-დ-ები.

ვ-იეფ-დ-ები.

ვ-იძლევი 'побеждаюсь',

'даю (← даюсь)'.
'даю (← даюсь)'.

ვ-იკრბ-ებ-ი.

ვ-იხვრიტ-ებ-ი.

ვ-იწვი 'горю'

ვ-იღვმი 'ставлюсь'.

პრ. ი.

ჟ.

პრ. ი.

ჟ.

ვ-იტე-ა-დი

ვ-იტე-ებ-ა-დე

ვ-ჯდ-ებ-ა-დი

ვ-ჯდ-ებ-ა-დე

ვ-ბღვ-ა-დი, -დე

ვ-იქებ-ა-დი

Учащийся сам образует это время от остальных глаголов.

ვ-უვირ-ა-დი, -დე

ვ-რჩებ-ა-დი

ვ-იწვი-ა-დი, -დე

ვ-იგუმბ-ა-დი

ვ-იღვმი-ა-დი, -დე

ვ-იწმობ-ა-დი

ვ-თფრებ-ა-დი

ვ-ინსნებ-ა-დი

ვ-იკვლებ-ა-დი

ვ-იხვრებ-ა-დი

ვ-იეფებ-ა-დი

ვ-იჩქარებ-ა-დი

ვ-ითახნებ-ა-დი

ვ-ჩქარებ-ა-დი

ვ-ხალისებ-ა-დი

ვ-იეფ-დ-ებ-ა-დი

ვ-იძლევი¹-ა-დი

ვ-იხვრიტ-ებ-ა-დი

ვ-იც-ა-დი OT ვიცი 'знаю'

დათვმა კბენა არ იცოდა, კაცმა კბენა ასწავლა.



ბ) Вторые времена,

общие со спряжениями д. залога, когда действ. глагол 2-й породы:

აორ.	სოსლ.
ვ-ი-სტკე, ი-სტკე	ვ-ისტკე.
ვ-ი-ქე, ი-ქე	ვ-იქე.
ვ-ი-გმე, ი-გმე	ვ-იგმე
ვ-ინჩვე — და-ვინჩვე, და-ინჩე	და-ვინჩვე.
ვ-ისხენი — და-ვ-ისხენი	და-ვისხნა.
ვ-ი-კალი — და-ვ-იკალი	და-ვიკალა
ვ-ინაჩხე, ინაჩხა	ვ-ინაჩხე.
ვ-იჩქანე	ვ-იჩქანე.
ვ-ითახე	ვ-ითახე.
ვ-იწვი — და-ვ-იწვი	
ვ-იძლიე	ვ-იძლიე.
ვ-იკრიბე	ვ-იკრიბე.
ვ-ისერიტე	ვ-ისერიტე.
ვ-ი-ბლაფლე	ვ-ი-ბლაფლე.
ვ-იუვირე	ვ-იუვირე.
ვ-იღვი — და-ვ-იღვი	
პრ. სოვ. დადგმულ ვარ (в живой речи: დადგმულ ვარ).	
1 პ. ვ-ჟედ — შე-ვ-ჟედ	შე-ვ-ჟედ.
ანა შეჟდა მწეენი ხესა, ანა იყე გვანი მისი.	
ვ-რხი — და-ვ-რხი 'я остался'	და-ვ-რხე
მე-ვ-რხი 'я избавился', 'исцелился'	მე-ვ-რხე
მე-რხა და გაათავა 'отделался', 'покончил' (ბუკვალნი: 'იზბავილსა ი კონჩილ')	
ვ-თვრი ← ვ-თვერი — და-ვთვრი, და-ვ-თვერი-ი	და-ვ-თვრე.
ვ-ჩქანდი — ა-ვჩქანდი	ა-ვ-ჩქანდე.
ვ-ხლისდი — გა-ვხლისდი	И Т. Д.
ვ-იეფდი — გა-ვ-იეფდი	



§ 47. Производство относительных спряжений.

Относительные спряжения представляют те же формы, что основные, но с присоединением к ним выражающих отношение объективных местоименных придатков, всё префиксов, в виде не-оформленном მ, ზ, ს || ჰ, ზგ и т. д. или в формах то род. падежа მ-ო-, ზ-ო-, უ- (← *ჰო-) и т. д., то дат. მს-, ზს-, ს- (вм. *ჰს-) и т. д. Единственная оговорка требуется касательно обращения характера Д. падежа ს при встрече с характером породы о, по слиянии ს+ო в ე: მე-, ზე-, ე- (вм. *ჰე-). ზვე- и т. д.

Надо кроме того знать, что при встрече субъективного префикса 1-го л. ვ- с объективным 2-го л. ზ-, т. е. при получении группы ზვ, первый ვ отпадает, равно и префикс 2-го л. ჰ- || ს- и субъективный, если даже он был.

Нф. ვ-სტავ 'пряду' понимается однако и относительно 'я пряду то', как если бы было ვ-ჰ-სტავ.

	настоящее вр.		аор.	
	მ-სტავს,	მ-სტავ	—	—
	გ-სტავს,	—	გ-სტავ	—
	「ჰ」-სტავს,	「ჰ」-სტავ,	ვ-「ჰ」სტავ	—
Р.	მ-სტავ-ს	მ-სტავ	—	მ-სტო
	გ-სტავ-ს	—	გ-სტავ	გ-სტო
	უ-სტავ-ს	უ-სტავ	「ვ」-უ-სტავ	უ-სტო, 「ვ」-უ-სტო
Д.	მს-სტავ-ს	მს-სტავ	—	მს-სტო
	გს-სტავ-ს	—	გს-სტავ	გს-სტო
	სს-სტავ-ს	სს-სტავ	ვს-სტავ	სს-სტო, ვსსტო

Д. стр. залога, II порода (ო-) с отношением ს-, т. и. IV порода:

მე-სტვებს (← მს-ისტვებს) მე-სტვებ-ი გე-სტვებ-ი

пр. н.

II п. ვ-ო-ცინ-ო-დო 'я смеялся', ვ-უ-ცინ-ო-დო 'я улыбался ему'

IV пор. (Р. с отнош. Д.): ვ-ე-ცინ-ო-დო 'я смеялся над ним (букв.: ему)'

ვაცო ბჭობდა, ღმერთი ეცინოდა.

IV. მეცილეობდა 'он оспаривал у меня то'

მაზანდარელი თათარი გოჭის თავს მეცილეობდა.

აორ.

	Нф.	Р.	Д.
I სპრ.	და-მ-სტო	და-მი-სტო	და-მა-სტო
	და-მ-იწყო	და-მი-წყო	

'он начал мне || 'он уложил || разложил
 со мной' в порядке для меня'

და-მ-აწყო 'он уложил
 в порядке меня'

და-მ-დგა	და-მი-დგა	და-მა-დგა
და-მ-კლა	და-მი-კლა	და-მა-კლა

I парал. სპრ.

მე-მ-ხარხა	მე-მი-ხარხა	
და-მ-წერა	და-მი-წერა	და-მა-წერა

II სპრ.	მე-მ-თავა	მე-მი-თავა
	შე-მ-ცვალა	შე-მი-ცვალა

III სპრ.: გაფხიკა (ნ. ფხეკს, ბ. გაფხეკს)

ბელგკმა თქვა: უკადრისმა გამთავა (II სპრ.), მსუნაგმა გამფხიკა.

Сред. (страд.) с отн.

აორ.

მი-გ-ა-დგე 'я подошел к нему || тому', букв.: 'в ту сторону (идя), я ему (перед ним) встал'.

ბრმა ღობეს მიადგა და უთხრა: «შენს იქით გზა ახლით მაქს»-ო.

буд.=сосл. средн. (страд.) с отн.

სეთი გოდორი დასწანით, რომ თქვენს შვილებსაც გამთავებ.

§ 48. Образование третьей группы времен.

Прош. сов., давно прош., прош. сосл. [вспомогательные глаголы у них: н., пр. н., сосл. = жел.] следуют по одному из двух путей, в зависимости от того, хотят ли выразить переходность (действ. зал.) или непереходность (страд.).

А) В непереходных глаголах всегда описательные формы,



именно причастие страд. залога со вспомогательным 'быть', для прош. сов. — н. ვარ, для давнопрош. — прош. нес. ვიყავი и для прош. сосл. — сослаг. ვიყო, так:

Страд.

прош. с.	давно-прош.	прош. сосл.
გათავებულ ვარ	გათავებულ ვიყავი	გათავებულ ვიყო
ნახულ ხარ	ნახულ იყავი	ნახულ იყო
მოტანილ-ა	მოტანილ იყო	მოტანილ იყოს
მოსულ-ა	მოსულ იყო	მოსულ იყოს
დასტულ-ა и т. д.		
დაწერილ-ა и т. д.		

Действ.

Б) Используют описательные формы и переходные глаголы, но с глаголом 'иметь'. У переходных глаголов 3-ья группа времен

или описательная, она же I.

пр. сов.	давно-прош.	прош. сосл.
გათავებული მქვს	გათავებული მქონდა	გათავებული მქონდეს
ნახული გაქვს	ნახული გქონდა	ნახული გქონდეს
მოტანილი აქვს	მოტანილი ჰქონდა	მოტანილი ჰქონდეს

или объективного строя, она же II,

когда используются формы объективного строя:

а) для прош. сов. с объективными префиксами род. падежа მი-, причем в конце глагольной основы то один суффикс 3-го лица -ს при форме основы настоящ. вр., то усеченный вспом. глаг. 3-го лица ა, при пассивной форме основы всегда с характером ი (-ის).

пр. сов.

გინახავ-ს	გამითავებ-ი-ა
მიგიტან-ი-ა	მი-თხრობ-ი-ა
მი-სტავ-ს	მი-ქნ-ი-ა
მი-თქვამ-ს	მი-ქ-ი-ა

ბ) для давнопрош. и прош. сосл.

მე- (← მს-ი-) с 3-им л. аор. для давнопрош. и с 3-им. л. сосл. для прош. сосл.

давн.-пр.	პრ. сосл.
მე-სტყ	მე-სტყ
ტე-ნხხ	ტე-ნხხ
მე-ტე-ტხხ	მე-ტე-ტხხ
მე-ქხ	მე-ქხ
გა-მე-თავებ-ი-ს	გა-მე-თავებ-ი-ა-ს.

При переходном значении также встречаем, следовательно, в ново-грузинском описательный способ образования тех же времен, и также с причастием страд. залога, но вспомогательный глагол 'иметь' в нем всетаки также объективного строя — н. მსქეს, გაქეს (в общем ср. франц. passé indéfini) для прош. сов., пр. н. для давнопр. и сосл. (= жел.) для прош. сосл.

§ 49. Третья группа времен у глаголов ეოფნა 'быть' (н. ვარ), ეოფსა 'делать' (н. ვშობი, ბ. ვიქ) и თქმა თხრობა 'говорить' (н. ვამბობ, ბ. ვიტყვი).

პრ. с. ვ-ეოფილ ვარ	მიქნა მი-თქვამ-ს, МНОГОКР. მითხრობის
д.-пр. ვ-ეოფილ ვიყავ	მექნა მე-თქვას, МНОГОКР. მეთხრობის
პრ. сосл. ვ-ეოფილ ვიყო	მექნას მე-თქვას, МНОКР. მეთხრობის
პრ. с. ნათქვამი მსქეს	МНОГОКР. ნათხრობი მსქეს.

Прож. сов.

ცხდის, მე წიგნი მიკითხვეს, შენ ანგარიში გიწერის, დედა ჩემს შური უცხობის და მამა ჩემის შინ მოსულისთვის უფლდინის || უტდის.

ახქარებთა სოფელი აწავის მოუტყვამა, ვინცა რამ ასქარებთა, ბოლეს ვამს დაუნანის.

Давнопрош.

კარგი იქნებოდა, იმ დღეს მე წიგნი მეკითხა, ჩემ დას ანგარიში ეწერა, დედას შური გამოეტხე და მამის შინ მოსულისთვის ეტდა.



Части речи со службой связи.

§ 50. Местоимения: а) самостоятельные.

Յ	ՅԵ	օՆ օԾօ	Р. Յ. օՆ, Д. Յ-ՆԵ
‘я’ ‘меня’ ‘мне’	‘ты’, ‘тебя’ ‘тебе’,	‘он’, ‘тот’	
ԻՅԵ	ՕԻՅԵ	օՆՈՆՈ (օՆԵՆՈ) օԾԵՆՈ (օԾՈՆՈ)	
‘мы’ ‘нас’ ‘нам’	‘вы’ ‘вас’ ‘вам’	Р. օԾԵՆՈՆ, Д. օԾԵՆԵ	

Вм. օԾԵՆՈՆ, օԾԵՆԵ употребляются и древне-л. косвенные падежи Р., Д. Յօօ. Этот же Յօօ в значении лишь Р. с отношением (-օ) к именительному Յօօ-օ служит и, как Р., определительным (‘их’) и притяжательным (‘ихний’). Точно также образованы притяжательные от ՅԵ ‘ты’ — ՅԵ-օ ‘твой’, для ՅԵ ‘я’ от ԻԵմ-: ԻԵմ-օ ‘мой’ и т. п. (см. § 51).

Տ-Ծօ	‘этот’, ‘он’ (у 1-го л.)	օՆ-Ե օ-Ծօ	(у 3-го л.)
ՅՏ-Ծօ	‘этот’, ‘тот’, ‘он’ (у 2-го л.)		
ՅՕԵ	‘кто’	ՅՕՆ-ՅԵ	‘некто’, ‘кто либо’
ՇՏ	‘что’	ՇՏ-ՅԵ	‘ничто’, ‘что либо’
ՆՕՃՏՆ	(ՆՕՃՅՅ) ‘откуда’.		
ՆՏօօ	‘куда’, ՆՏՃՏՆՅՅ → ՆՏ		‘где’, ‘куда’.

б) Соответственные местоименные придатки в глаголах, именно префиксы (см. § 15).

Местоименные префиксы.

к самост. субъект.

объект.

Յ	Յ- : Յ-ՏՆ	НФ. Յ-	Յ-ՎԵՅՆ-Ե
		Р. ՅՕ-	ՅՕ-ՎԵՅՆ-Ե
		Д. ՅՏ-	ՅՏ-ՎԵՅՆ-Ե
ՅԵ	Ե- -- Է- (✓ Ե-) → -	НФ. Ե-	Ե-ՎԵՅՆ-Ե
		Р. ԵՕ-	ԵՕ-ՎԵՅՆ-Ե
	(ВМ. *Է-ՅՏՕ)	Д. ԵՏ-	ԵՏ-ՎԵՅՆ-Ե
			ОБЪЕКТ.
օՆ	-Ն : ՏՆՕՆ-Ե, ՅՏՕՆ-Ե, ՎԵՅՆ-Ե	НФ. օՆ- -- օՆ-	Ն-ՎԵՅՆ-Ե
			օՆ-ԵՅՅՅՅՆ-Ե

მ-ან (P. *მ-ი || *ვ-ი → უ-) P. უ- : უ-წერ-ს

*ჭ-ი

Д. *ჭა- → ა- : ა-წერ-ს

§ 51. Притяжательные и указательные местоимения.

ჩვენ-ი თქვენ-ი მათი, ამათი, მაგათი (§ 49), იმათი ჩემი, შენი, მისი (от ის, იგი)

ამისი (от აგი) მაგისი (от მაგი), იმისი (от ის, იგი)

თავისი, книжн. თჳსი (см. § 12) 'свой' (Фр. son)

შენი ჭირი მე შენ გუნაცვალე

ესე || ამ- იგი || მ-ან მაგი (древне-л. ეგი) || მაგ-ან.

§ 52. Из местоимений прилагательных, вопросительных и неопределенных.

სხვა სხვა და სხვა 'различные', და სხვა 'и т. д.'

ვინ, ვინ-მე; რა, რა-მე (см. § 50)

-მე 'либо', 'нибудь', 'не'(ნბ-).

ვინლაც → ვილაც ვინცა (← ვინ-ც-და)

რალაც რაცა (← რა-ც-და)

სა, სად, იქ, მაქ || მანდ, აქ

სიდან (← სით-გან) სით → სით

რამ, რამდენი რამელი რამელი-მე

ზოგი

ზოგსა კაცსა კაცი ჰქვამს,

ზოგსა კაცსა — კაცუნა,

ზოგს დედაკაცს დედაკაცი,

ზოგსა — დედაკაცუნა.

აზრი მესმის; ესე იგი ვიცი, რას იტყვის (ნიშნავს) სიტყვა «ზოგი», დასხვავებით რუსულათ გამოითქმება: 'некоторые', 'некоторый', 'одни, другие' და სხვა.

იქ რა აზრი?

დედა ნახე, მამა ნახე, მეტვე შვილი გამიხანსე

'яблоко от яблони не далеко падает';

ჩაიწერეთ! ბაყაყი წყალში ეიყინებას (-ებს)



§ 53. Союзы.

ამასწინათ (უწინ ადრე) ნათქვამს ნაწილაკებს კიდევ მოფუშტებ.	
რატომ (რატომ)	მიტომ
რისთვის	ვისთვის
რადგან	
რადის, რადისღა	რადისმე
книжн. ოდეს	ოდესმე
რადესაც	

Определительные части речи и придаточные частицы.

§ 54. Числительные.

ერთი კაცია და ათასი საქმე აქვს.

ერთი ვარ, ერთხელ მოუკვდები.

ერთი აღაშინი მოდიოდა, ცოლ-ქმარი იყო.

ერთს ვიტყვი, ორს სჯობდეს, ქათამს დავკვლავ, ორს სჯობდეს.

საში ზური მოჭქონდა ბოჭუს.

სამუხრს მინდორზედა (მინდორზეა → მინდორზე)

საში მგზავნი მოდიოდა, სამსვე წყლის პირს დაუღამდა,

სამსვე ჩვენს მამბესა.

მუბადემ ბადე გადაგდა (← გადაგდა),

საში თევზი გამოჭყვეს (გამოჭყვეს),

საში თევზი ტაფას ჩადგეს,

სახელები დარქვეს (დარქვეს).

ერთი სართული თუ აქვს, დიდი უნდა იყოს სახლი.

სუთი თვალნი ოთხია მის სახლში.

ექვსი შვილი ჰყავდა მამაკემს, ოთხი ვაჟი (ვაჟიშვილი) და-
ერთი ქალიშვილი.

შვიდი დღე იარა მგზავრმა.

რვა წლის ბოჭუში.

ცხრა უღელი ხარი სჯობია ანაწაობას-ო.

ცხრაზე ერთიც მეტი ათი იქნება; ათი მცნება.

ათზე ერთით მეტი ძველათ ათ-ერთ-მეტი იყო, ახლს იტყ-
ვიან: თ-ერთ-მეტი.

თ-არ-მეტი	არმ-არც
ცამეტი (თ-სამ-მეტი)	არმარცდა ერთი
თ-ათხ-მეტი	
თ-ხუთ-მეტი თ-რთხ-მეტი	არმარცდაათი
თ-ექვს-მეტი	
ჩვიდმეტი (თ-შვიდ-მეტი)	არმარცდათერთმეტი
თვრამეტი (თ-რვა-მეტი)	სამარც (BM. სამ-არც)
ცხრამეტი (BM. თ-ცხრა-მეტი)	სამარცდაათი
არც	ათხმ-არც
არც და ერთი	ათხმარცდაათი
არც და ათი, არცდათერთმეტი	ასი 'сто', არ ასი 'двести' и т. д. ათასი 'тысяча'

ისმა კაცმა ვერ შეჭამა
 მატარძლმა ლუკმად ბუც

'(чего) сто человек не смогли съесть,
 (то) невестка сочла достаточным для (одного) куска'.

ათასად გვარნი დაფასდა, ათი ათასად ზღვილობა¹,
 თუ კაცი კაცად არ ვარგა, ცუდი ვარნიშვილობა.

კარგია хорошо, კარგი კაცია, «ათასად», «კაცად» სწკერენ ძველებურ-
 რათ, გამთქმამი გი გვესმის: ათასათ, კაცათ.

დრო დაჰკარგა 'он потерял время', განკარგულება მოხდა 'сделано
 (произошло) распоряжение', ვარგა 'годится', არ ვარგა 'не годится',
 ცუდი || გლახა 'дурной', ცუდი 'пустой' (орех), но и переносно, так
 в стихе თუ კაცი კაცათ არ ვარგა, ცუდი ვარნიშვილობა.

§ 55. Сравнительная степень.

Префикс უ-, обыкновенно с суффиксом -ეს, в нескольких слу-
 чаях -არც

უკეთესი 'лучший',
 უკეთესი კაცი არ იქნება || არ შობილა

¹ книжно: ზრდილობა.



უკეთესი საქმე არ გაგონიდა
 უკეთესი სანახავი არ მინახავს
 უდიდესი ქალაქი საქართველოში თფილისია
 უმშვენიერესი, უბედნიერესი
 უფროსი ძმა მეფეს და უმცროსი და
 მშვენიერი 'прекрасный' (← 'дитя' - 'გ'ერ 'красоты' შვენი-),
 P. მშვენიერისი და მშვენიერის.
 ბედნიერი счастливый от ბედი (← *ბე-დინ) 'судьба', 'сча-
 стье', книжн. სვე.

§ 56. Отрицательный префикс უ-

უ- 'без-' с суффиксами -ო, -ურ в именах и -ელ в глагольных основах, здесь и без особого суффикса.

უ-თავ-ო 'без головы', უ-თავბოლ-ო 'бестолковый', букв. 'без начала и конца'.

უ-ქუდ-ო 'без шапки', 'с открытой головой',

უ-დედ-მამ-ო 'сирота', 'обств. 'без матери и отца'

უ-ნამუს-ო 'бессовестный',

უ-ბედ-ურ-ი 'несчастный',

უ-სსეკებ-ელ-ი 'не подлежащий упоминанию' (სსეკებს 'упоми-
 нать'), მაგალითად (მაგალითათ) = например: გველი 'змея'.

უჭმელი 'не евший', უსმელი 'не пивший', ბევრს სჭამს და ბევრს
 სვამს 'много ест и много пьет'.

უქმი 'праздник', букв. 'без делания' (ср. 'не-деля'), когда
 нельзя работать, უქმი და უჭმი в старину 'день постный', когда
 не полагалось ни работать, ни есть.

უ-რიცხვი 'бесчисленный'.

§ 57. обстоятельственные слова при глаголах (наречия) и именах.

სწორეთ (→ სწორე-დ) 'точно', 'именно', აღმა 'вверх' — აღმა
 მიდის, აღმართი 'подъем', დაღმა 'вниз' — დაღმა მიატყნებს ცხენს,
 დაღმართი 'спуск', გაღმა 'по ту сторону' — გაღმა გავიდა, გაღმა
 გაიყვანა ბოვი, გამღმა 'по сию сторону' — გამღმა გამოვიდა
 'сюда перешел' || 'переехал', გამღმა გამოვიყვანა ურემი 'сюда вы-

ველ არბუ', უკუღმა 'назад', 'превратно', 'неудачно', უკუღმა წავიდა
 მისი საქმე 'его дела пошли неудачно', უკუღმართი 'проказник'.

მასინ 'тогда', მასინც 'и тогда' შემდე (|| შემდე) 'потом'
 მასინც 'всегдаки' (← მასინც) შემდეგ, შემდეგში 'впо-
 следствии', 'потом'

სხუმიხ 'другое время какое-либо', 'в иное время' (სხვა § 52)

არას დროს

მიდევში (მი-დევში-ხი)

მუდამ (მუ-დამ)

(ср. арм. միւ-տ, մօւ-տօճն-ա-ւօր).

Идеоопределяющая морфология.

(Словообразование или семантическая морфология).

§ 58. Внутреннее образование простое, одной огласовкой или с удвоением корня.

ა) o внутри слова, чистого корня

прилаг. ხშირ-ი 'частый'	сущ. კბილ-ი 'зуб'
ქვირ-ი 'дорогой', 'редкий'	შვილ-ი 'дитя', 'сын'
გრილ-ი 'прохладный'	ძილ-ი 'сон'.

ბ) o внутри слова, корня с суффиксальным согласным ლ и др.

прилаг. ტკბილ-ი 'сладкий'	რბილ-ი 'мягкий'
წვრილ-ი 'тонкий'	სხვილ-ი 'толстый'.

ვ) s внутри слова, чистого корня: существительные

1) ძმარ-ი 'уксус'	კვალ-ი 'след'
ქმარ-ი 'муж'	კრავ-ი 'ягненок'

2) წაბლ-ი 'каштан', წალღ-ი 'топор с изогнутым лезвием'.

Есть и другие формы внутренней огласовки, ე, ო, უ, но они или разъясняются в части спряжения, или менее многочисленны, или менее природны для грузинского, напр., ხელი 'рука' ('руки'), ფეხი 'нога' ('ноги') (др.-л. ფერკ-ი, еще древнее ბერკ-ი в книжн. კვარცხელ-ბერკ-ი 'подножие трона'), отсюда и

ბერკ: და-ბერკ-ელ-ებს 'препятствие'.

ხელი დაწმინდა 'он вымыл у него (ს) руки'

ხე იდგა, ფეხზე იდგა 'стоял на ногах'.

г) Удвоение с внутр. оформлением:

1) полное простое и с перегласовкой

კამკამი 'сияние' (звезд); 'струя воды'

წამწამი 'ресницы'

ცანცალი (← *ცან-ცან-ი) 'бегание туда, сюда', 'трясение'

ხანხანი → ხანხალი 'ХОХОТ'

კანკასი || კისკისი 'ХОХОТ'

ბერ-ბელ-ი 'колесо'.

2) частичное

ხე-ხედი 'фазан'

კა-კაბი куропатка (ср. однако ქათამ-ი 'курица', ტუის ქათამ-ი 'куропатка', где при ქ-თ-ი налицо как будто также удвоение: ქა-თამ-ი)

[წი-წილი || ჭუ-ჭული 'пыленок', однако м. ჭუჭუ 'маленький']

გე-გეცა 'колесо'.

§ 59. Внешнее образование:

А) Суффиксы —

-ელ || -ანი (при другом ნ в том же слове → ალ)

прилагательные

გძ-ელ-ი (გრძელი) 'длинный'

ბტყ-ელ-ი (ბრტყელი) 'широкий', плоский

სქ-ელ-ი (სრქელი) 'густой'

Суффиксы с внутренним оформлением —

суффикс -ანი (→ -ალ при втором ნ в слове) при внутреннем оформлении ა

მანთ-ალ-ი

მკვანი

ბანკ-ალ-ი

მალალი.

Суффикс -ილ при внутреннем оформлении ი

ღვიძ-ილ-ი бодрствование.

Б) Префиксы სი- и სს-

ა) სი- отвлеченные понятия

1) при суффиксах -ელ → -ე или -ა:

სი-გრძ-ე — სი-გრძ-ა

სი-დიდ-ე

სი-ფართო-ე 'просторность', 'широта'

სი-ტუყუა 'слово'

სი-სხლ (← *სი-სხლა) 'толщина'

სი-თბლ (← *სი-თბლა) 'теплота'

სი-რბილ-ი 'бег'

სი-ცინ-ი → სი-ცილ-ი 'смех'.

2) при суффиксах -ულ (ვმ. -ლ) → -ლ:

სი-ყვარ-ულ-ი 'любовь'

სი-ხარ-ულ-ი 'радость'.

ბ) სს-

1) при суффиксе -ელ → -ე:

სს-ფუძე-ელ-ი 'фундамент', 'основание' (ср. ფუძ-ე 'основа', 'фундамент')

სს-ძირკვ-ელ-ი 'фундамент'

სს-თვალ-ე 'очки'

სს-ყურ-ე 'серьга'

სს-ზან-ე (← სს-ზალ-ე) 'вьюк', мера в 30 ведер (в Гурии 30 батманов, ზათმანი 20 фунтов)

სს-პირ-ე 'лицевая сторона', 'верх' (материи в платье).

2) при суффиксе -ულ (ვმ. -ლ) → -ლ:

სს-რჩ-ულ-ი 'подкладка'

სს-ჭირ-ლ 'нужное'

სს-ეელ-ლ 'воротник'

სს-სელ-ლ 'рукав'

სს-ლიტერატურ-ლ 'литературный'

სს-პოლიტიკ-ლ 'политический'

სს-ფეხ-ურ-ი 'ступень'

სს-ლავანაკ-ლ 'предмет разговора'.

თეგზმა თქვა: «სსლავანაკ ბეგრე მაქ (|| მაქეს), მარა (книжн. მავრამ) პირი წყლით მაქ (|| მაქეს) სავსე»-ლ.

3) при основе с характером \circ без особого суффикса

სა-დიღ-ი 'обед'

სა-თიბ-ი 'сенокос' (место)

სადიღათ ვარ დაშტოქებულა.

Суффиксов еще много, в числе их и -სან (III, § 20).

§ 60. Префикс მს- при суффиксе -ელ, это имя действующего лица:

მს-ტარებ-ელ-ი 'водитель'; 'поезд' (собств. '[паро]воз')

მს-ქებ-ელ-ი 'хвалитель'

პირში მსქებელი ეშმაკის მტოქელია.

§ 61. Не всякий начальный слог სი- или სს- однако есть префикс, равно მს- и т. п., так —

а) вовсе не префикс слог სი в таких словах, как

სი-ძე 'зять', 'жених' ძე 'сын', ს- от სხელი 'дом': 'сын дома'

სი-მამი 'тесть' მამ-რ (მამ-ალ → მამ-ა) 'отец дома'

სი-დედრი 'теща' დედ-რ (დედ-ალ → დედ-ა 'мать дома')

ს-ძალ-ი || რ-ძალი 'не-ძალ- 'женщина', самостоятельно

веста', 'невестка' не сохранилось, вм. него ქალ-ი:

ქალ-ი — та же форма, но по корню спирантного типа, следовательно ს-ძალ-ი → რ-ძალი 'женщина дома', однако слово ძალ-ი существует, но значит 'сила' (первоначально 'рука'), потому ძლევა 'давать', 'побеждать' — ვ-ძლევა 'я даю ему', букв. 'я вручаю ему' [ძლე ← ძალ 'рука'] и ვ-ს-ძლევა 'я осиливаю || побеждаю его' (ძლე ← ძალ 'сила').

სილ-ა 1. 'песок', 2. 'почещина'

სინდის-ი (სუინდის-ი) 'совесть' (греч.)

სირინაზ-ი 'сирена'

სირ-ი 'воробей' (др.-л., теперь ბეღურა).

б) Также не префикс слог სს- в следующих словах:

სამ-ი 'три' სმე 'где либо'

სსნ-ი название буквы ს სსზო музыкальный инструмент

სსრ-ი 'кол' (в плетне) струнный (из перс.)

საღ^რს¹ 'где', 'куда' სადა 'простой' (из перс.).

в) Нет префикса მს- и в მარჯვენა 'правый', მართალი 'праведный', 'правда', მსხე 'западня', მსხ 'он точил' и т. п.

*

Древнелит. переживания в современном грузинском.

§ 62. Из падежей древне-литературного языка.

არი თვე ზირველ-დასაწყის¹ ცნობებს² მოვანდომეთ³, ახლად
ძველი სამწერლად ენის ბრუნვებისგან —

მრავლობითი რიცხვი

სახელბითი (Им.)

-ნ-ი: ცა-ნ-ი небеса

ნათესაობითი (Р.)

მიცემითი I (Д. ¹)

მიცემ. II (Д. ^{II}. = активный)

მოცილებითი отлож.

-თ (← თა): ცა-თ

მათ იხ, им

გაცთ-მოეგარე 'человеколюбивый', букв. 'любитель людей'.

თუ სახელბითი ქვემდებარე⁴ წიგნობრივი მრავლობითია, ზმს
აუცილებლათ⁵ მრავლობით რს¹ სახეს⁶ დებულბებს⁷, მაგალ.: მუშანი
ტყეს რს¹ჭრინ.

II. ქართულში სავარჯიშო ნიმუშები და სიტყვათ ახსენანი.

§ 1. В гостях и за угощением.

და-შატიყება 'приглашать', მი-წვივა 'приглашать'

და-შატიყა (და-შატიყა, და-შაიყა)

მი-იშატიყა

მი-იწვია, მო-იწვია

და-ეშატიყა

ე-სტუმრა 'пришел (|| приехал) к нему в гости'

გა-ისტუმრა 'спроводил его'; 'уплатил ему'

ე-მასშინძლა (ეშინძლა)

შატიყი (/ შატიყი, შაიყი) 'приглашение'

სტუმარ-ი 'гость'

მასშინძელ-ი (→ მასინძელ-ი → მანძელი) 'хозяин'

¹ პირველდასაწყისი первоначальный. ² ცნობა сведение. ³ 'Мы сделали
нужным' (ნდ от უნდა 'нужно', см. § 33) || 'употребили на то'. ⁴ «Подлежащее». ⁵
⁵ «Неизбежно», «непременно». ⁶ სახე 'форма' (собств. 'вид'). ⁷ «Принимает».



საუზმე 'завтрак'
 სადილი-ი 'обед'
 წარმული 'трапеза перед сумерками'
 ვახშამი 'ужин'
 პურ-მარილი 'хлебосольство'
 პურ-ღვინო 'угощение', ბუკვ. 'хлеб-вино'.

§ 2. При встрече и расставании.

გამარჯობა 'добрый день!' 'здравствуй!' (ბუკვ. 'победа!').
 გაგიმარჯობს 'добрый день тебе!' 'здравствуй' (ответ), ბუკვ.
 'победа тебе!'.

შვიდობით 'прощай!', ბუკვ. 'с миром!' или 'покоем!'.
 ნახვამდის (|| ნახვამდინ, ნახვამდი) 'до свидания'.
 დილა მშვიდობის 'доброе утро' (и отв. также), ბუკვ. 'утро мира!'.
 ღამე მშვიდობის 'прощай' (ночью), ბუკვ. 'ночь мира!'.
 საღამო მშვიდობის 'добрый вечер', ბუკვ. 'вечер мира!'.
 შორი გზა (გზა) მოიარე, 'Обойди дальним (круглым) путем,
 შინ შვიდობით მიდი-ო. 'домой прибуди с миром!'

«ჰინგოლს, გაუმარჯობს».

— გაგიმარჯობს!

«როგორ ბძანდებით?».

— მაღლობელი ვარ, კარგათ გასლავარ, ცოტა უქეიფოთ ვიყავი.
 «თქვენები (თქვენინანები) როგორ არიან?».

— არა უშავსოთ.

«სად მიხვალ?» კიდევ როგორ ითქმება? მაგალითათ, თუ უფროს
 ეუბნებით ან წრდილობიან კილას ხმარობთ: «სად მიბძანდები?».

— საქართველოში მივალ. უფრო წრდილობიანი კილა?

— ვახსლები.

§ 3. О недоразумениях от созвучия.

დღეს პირველი ლექცია გამოცრებას მოვანდომით 'сегодня
 первую лекцию используем для повторения!'

გურულს ჰკითხეს ცურვა იცოდა და მან უპასუხა: «სლავაში არა და
 ტეეში კი»-ო.

ცურვა 'плавать', но и 'плавно ходить'.

ზოგჯერ თქმა სწობს არა თქმისა, ზოგჯერ თქმითაც დასაგდების.

თეკლე ქალის სხელია, ნიკო კი კაცი

‘Фекла женское (букв. женщины) имя есть, Николай же — мужское’.

ადამიანი, კაცი, ქალი, ქარი... კიდევ ‘еще’?

‘человек’, ‘человек’ ‘мужч.’, ‘женщина’, ‘ветер’,

«კარი» არ გახსოვს? «кар-и» (‘дверь’) не помните?

კარი სხვას და ქარი სხვას ‘каг-ი ‘дверь’ (ничто) иное есть, а цаг-ი ‘ветер’ — иное’.

ქარი ქრის, ქარი ბერავს ‘ветер веет, ветер дует’.

თებერვალი ბერავს-ა, ‘Февраль дует», говорит

მარტი კაბას კერავს-ა «март платье шьет», говорит’.

ჭურჭელი თარეზია ‘посуда — на полке’ (-ა ‘есть’).

§ 4. ‘Да’, ‘хорошо’, ‘нет’ и выражения вежливости.

დიაღ

კი:

კი, ამხანაგო (по наследию от феодальной среды: ბატონო).

კეთილი хорошо

კეთილი

კარგი → კაი

(კარგი хороший)

სო ‘да’

არა

ვერს

არა, ამხანაგო || ბატონო

ვერს, ამხანაგო || ბატონო

არ მადის

ვერ მადის

მაღლობელი ვარ

გმაღლობ

უკატრავათ (უკატრა ვართ).

§ 5. Упражнение (ვარჯიში) в сочетании имен родства с притяж. местоимениями, в числительных и т. п.

ჩემი და

ჩემი ძმა

ჩემი ცოლი

ჩემი ქმარი

ჩემი შვილი,

დედა ჩემი

მამა ჩემი

ბიძა ჩემი

ერთი 1, ორი 2, სამი 3 ... დაწერეთ! напишите!



შიგუელი, მეორე, მესამე... გაიმეორეთ! '1-ый, 2-й, 3-й, повторите!'

ცოტას რამეს (რასმე¹) ახლს 'кое что (немногое нечто) нового' მოგასწავლებ 'я скажу (или доложу) вам';

და გასრულ ლექციასზე ახსნილი გაიმეორეთ 'и мы повторим объясненное на прошлой лекции'

მე დაწვივ, თქვენ წაიკითხეთ და ჩაიწერეთ

'я напишу, вы прочтите и запишите у себя (в ваши тетради)!'

რამე: რა ამბავია 'что случилось?' მო-გა-სწავლებ 'то || это в эту сторону тебе || вам поведаю || доложу'.

ახლ-ი

გა-იმეორ-ო-თ

'новый'

пов. = буд. მნ. ч. = 'повторим'. 'по (сторона:

გასრულ-ი

გა)—я (→ мною: ვ)—характ. 2-й породы (ი)—

прошлый

второй (მეორ-ე)—характ. буд. показат.

ახსნილ-ი

(ო-ვა) — множеств. ч. (თ)'.
объясненный.

§ 6. Из словарных разъяснений: ნიშანი, ნიშნავს.

«ნიშნავს» თქვენ ახლა კარგა იტით, თუ რა არის, არა? —

მას ბძანეთ რუსულათ!

სტდებით. კეთილი.

ნიშნავს წარმოდგება სიტყვისგან ნიშანი 'знак', «ნიშანი» კი სხარსულია და სომხურიც (სხარსულათ გამოითქმება «ნიშანი», სომხურათ — «ნეშანი»).

წმინდა ქართული სიტყვითაც ითქმება «ნიშნავს», სახელდობ¹ «იტყვის», მაგ. «ნიშანი» რას იტყვის?

ნიშანი ქართულათ სხვა რამესაც¹ იტყვის? იტით რას? — რუსულ «мишень»-ს ან «цель»-ს, მაგ.: «ნიშანი» по-грузински значит и нечто другое. Знаете что? — Русское 'мишень' или 'цель', напр. მონადირემ ყურდელი ნიშანი ამოიღო 'охотник прицелился (букв.: «в цели вынул») в зайца', ნიშანი მას რუსულ 'цель'-ს იტყვის, მარა რუსული «цель» სხვა რამესაც¹ იტყვის, მაგალითათ — «у него хорошая цель» 'მას კარგი მიზანი აქვს', ამ შემთხვევაში ქართულათ «ნიშანი» აღარ ითქმება.

¹ რასმეც (წიგნობრივით).

§ 7. Страны и природные языки в Грузии.

საქართველოში ბევრი სხვა და სხვა მხარეა, მაგალითად ქართლი, კახეთი, ხევსურეთი, მესხეთი (ძველად სამცხე), იმერეთი, რაჭა, ლეჩხუმი, სვანეთი, გურია, აჭარა, სამეგრელო ან ოდიში, აფხაზეთი. ცალკე რესპუბლიკას შეადგენს ახლა, თუმცა საქართველოსთან ერთ ფარგალში მოქმედებს. მისი სატახტო ქალაქი ცხუშია ან სუხუმი.

В Грузии много различных стран...

ამ მხარეებში დედა ენა ზოგან ქართულია და ზოგან საკუთარი. ასე — ქართლელი, კახელი, ხევსურნი, იმერელი, რაჭველი, ლეჩხუმელი, გურული, აჭარელი ქართულს ღამზარაკობს როგორც დედა ენას, მეგრულს, სვანს და აბხაზს თავისი დედა ენა აქვს: მეგრული, სვანური და აბხაზური. მათგან აბხაზი საზოგადოებრივად აბხაზურის მცოდნეა, მცირეა ქართულის მცოდნე, მეგრული უფრო იციან, ოდიშის განაპირა აბხაზები ორ-ენიანია — ღამზარაკობენ აფხაზურად და მეგრულად. მეგრელი და სვანი — ორ-ენიანი, დედა ენის გარდა ქართულიც იციან, ქართული მათი სამწერლო ენაა, საქართველოში ოსურსაც შეხედებით, სომხურსაც და სხვა ენასაც. მათ აქ არ ვეხებით.

აჭარელიც ორ ენიანია, ხშირად იცის თათრული.

§ 8. Из рек и городов Грузии.

საქართველოს უდიდესი მდინარეები არის — მტკვარი, რიონი და ჭოროხი, მათზე დიდი ქალაქებია მდებარე (|| აგებული), მტკვარზე თფილისი, რიონზე ქუთაისი და ჭოროხზე ბათუმი.

ბათუმი და მისი მხარე ახლანდელ საქართველოსგან კერძობით თითქო გამოყოფილია, აჭარის რესპუბლიკას შეადგენს.

სხვა მდიდლა მდინარეები — ენგური სვანეთში და კოდორი აფხაზეთში, სუფსა გურიაში. მტკვარს ერთგის არაგვი ქართლში და აღაზანი კახეთში, რიონს იმერეთში — ყვირილა, ჭოროხს იმერხევი ან შავშეთის წყალი.

წყალი ქართულად რუსულ вода'საც ნიშნავს და река'საც და речка'საც, ручей კი დედა და მდინარე მხოლოდ река.

საქართველოს უბათუმოთ და უსუხუმოთაც აქვს ზღვაში გასვლა გზა — ფოთში, რიონის ჩასვალს, და მდინარე მხოლოდ река.

ფოთი სამეგრელოს თავი ქალაქია, ოსურგეთი — გურიის, ონი — რაჭის, ახალციხე — მესხეთის ან სამცხესი, თელავი — კახეთის, იმე-



რეთში ქუთაის გარდა მოიხსენება ხონი, უვირილა ან ზესტაფონი, ქართლში — გორი.

§ 9. О личных именах грузин.

სახელები ქართველებს ზოგი სმარსული აქვსთ, მაგალითათ ქეთევან, ვისი, რაქტამ, თეიმურაზ, ზოგი თავის საკუთარი, მაგალითათ ნინო, ვანდა, გიგო, სიგო, კატე, მაგრამ უმეტესი ეკლესიურია, საბერძნეთიდან შემოტანილი — ელენე, თეკლე, ავაკი, ეგნატე, პავლე, თეოდორე, გიორგი.

ქართველების გვარი სხვა და სხვა ყალიბზეა ჩამოსხმული, წმიდა ქართული გვარებიც, ჭავჭავაძე (ძე 'СЫН'), ჯავახიშვილი (შვილი 'ДИТИ', 'СЫН'), წერეთელი, ცაგარელი, ბევრიც სრულიად საქართველოს სხვა და სხვა ენის შემანატანი, სახელდობრ მეგრული — დუღუჩავა, გუგუნავა, კვიციანი, მეუნარგია, ან აბსახურ-მეგრული აღმიბაია (აღმი-ბაია-ია), ჩერქეზული ინგოროყვა (ყვა ← ყო 'СЫН') და სვანური იანი (სვანურათ — ანი): ჩარკვიანი, ყიფიანი და სხვა.

§ 10. О грузинском и подсобных в Грузии или необходимых на Кавказе народных языках.

ქართული ენით ყველაფერი გამოითქმება, რაც დედამიწასე შეიძლება გამოითქვას რა გინდა რა ენით. აზრი არ მოიპოვება არც ერთს ენაზე რუსეთის ან დასავლეთ ევროპის, რომ არათუ ქართულმა საესებით ვერ გამოთქვას, მსატყობით ყალიბში ვერ ჩამოსხსნს. ქართული ენა, მეტადრე ცოცხალი ქართული ენა უფრო მსატყურლათ ხორცს ასხამს ყოველ აზრს და არა დასწილ-დაქსაქსულათ ავიწერს და არა ზოგად ცნობებზე მხოლოდ გადაიღებს საჭირო აზრს.

და თუმცა ასე მდიდარია ქართული, შეიძლება ითქვას, შინაგანი თვისებებით მსოფლიურია, მაინც მარტო ქართული არ კმარა, თუ ვინმეს (წიგნობრ.: ვისმე) რუსურს შეკნებულათ იმუზავროს ხალხის სიზრქეში შესვლით და ხანგრძლივ იმუზავროს მთელ კავკასიაში, გინდა ზოგჯერ საქართველოშიც. აქ ხალხთან სამეცაიფოთ მის აღაგსე სვანურიც და თვით მეგრულიც გამოადგება კაცს.

განაზიარე გი ცოტა მაინც სომხურიც უნდა ჭქონდეს შესწავლული და თათრულიც (გინდა ოსმალური, გინდა ადერბაიჯანული ან აღნაბა-დაგანული).

რა საკვირველია, სმარსულის ცოდნაც ხელს შეუწყობს აღამიანს

და თვით არაბულისა, უკანასკნელის დაღესტანში აგრეთა შორის და პირველის სპარსეთის მოსამზღვრე ნაწილებში ადრეობაჯანისა და ორვე განსაკუთრებით მაჭმადიანთ განათლების მინაღებ წრეებში. ამდენ ცოდნის პატრონი უმაღლესის განათლების პირთაგანთ ჩაირაცხება და უმაღ კაბატონებულ წოდებების განაღვენ ფარგალში ფესხაც მოიდგამს და ზურგსაც კაიმატრებს სამუშაოთ, მარა ნამდვილ ხალხთან საქმის მოსაგვარებლათ ჩრდილთ კავკასიაში აუცილებლათ საჭიროა ცოდნა აღმოხვედეთისკენ ლეკურ ენებისგან აგრეთის მანც, შვა მიდამოზე ჩეხურის ან ოსურის, დასავლეთისკენ ჩერქეზურის, აქვე მთის გადაღმა ცხუმის (სუხუმის) კენ აბხაზურის და ზოგან კიდევ სხვა, ქურთულის გამოუხაკლისათ. მარა ყველა ენას ჟურჟურობით ვინ მისდევს! ეგ დაღლც-ვილი კავკასია ენით უფრო მდიდარია ვიდრე მთელი ევროპა, რასაკვირ-ველია ვიდრე მისი ამ დარგში უსუსური მეცნიერება. საქართველთც ამ მხრით უფრო რთული და ვრცელი ქვეყანა განლაგს, კარწმუნებ, ვიდრე ზოგ უჩინარი ან გამომჩენილიც იყოს მეცნიერის გოგრა იტევს და სჯის.

§ 11. Живая грузинская речь и существующий метод ее изучения.

თუ მოსწავლე თავის დედაენის ბუნებით მცოდნე ქართველია, ეგ ხომ სულ სხვა საქმეა. ნამდვილ ქართველს ქართულის სწავლა არ სჭირია. კიდევ (|| კიდომ) მეტს მოგასწავლებ (|| ვიტყვი). სკოლაში რომ ასწავლიან ქართულს, შემაწუნებულს და შემავიწროებულ კალა-ზოტში ხიჩრავენ და მის სიფართოეს ფხრებს უკეტენ ან სჭრინან, მის განუსაზღვრელს მრავალფეროვანებას ამარტივებენ. ხომ იცით, ინსტიტუტის წიგნსაცავში სხვათა შორის ზეტრე მიჩინიშვილის «Практический курс грузинского языка» მოსულა (რეწიგნ.: მოს-რულა), სამი ცალი. მათგან ორი გადმომტეს თქვენთან სამეცადინოთ. აღბათ გახსოვსთ, წასულ ლექციასზე დაგზირდი, ამ ხალ წიგნს გაგ-სინჯავ და ჩემ აზრს მოგასწავლებ-მეთქი. ეგ მეორე გამოცემას განლაგსთ შესწორებული და გაგრცელებული, დაბეჭდილია 1914 წელში ლოსა-ბერიძის სტამბაში, თფილისს.

თავში ჩართული აქვს მოკლე ცნობა სთაურით «მეორე გამო-ცემის წინასიტყვაობა», რომელიდანაც ვტყობილობთ, რომ შემთხ-ველს ბოლან სუტური ანბანი და სუტური სვარჯიშო სკოთხვაგი დაუმატებია. წიგნი დიდის სიყვარულით არის შედგენილი და ენის

კარგი ცოდნითაც. და ზოგ ადგილს ვისარგებლებთ¹, მარა მრთლივ ხვენი მიზნისთვის ვერ იფარვებს, ნამეტან წმინდავს და ახელფხურებს ენას: «სარგმელთან უფრო სიგრილეა» მის მაგიერ რომ ეთქვას, «ფარჯანასთან (ან აკოშქასთან) უფრო სიგრილეა»; რომ სარგმელი რუსულ «ОКНО»-თ მიგინებდენ, ერთ დღეს სანთლით უნდა სძებნათ, თუ ამხ. მირიანსაშვილის ბინა არ იცით და იქნება გამგონი მონახოთ, თქვენ კი ცოცხალი ქართულის ცოდნა გჭირია და არა ძველებურის ან მეკრმინდელის. რუსულ ფრანზას (გვ. 163): «Ступай к дяде Баграту и попроси у него книгу для чтения», თუ მიჭყევი, ან მეთერთმეტე საუკუნეში უნდა ჩაბძანდე ან თფილისში სომხების უბნისკენ გაემგზავნო, თორემ ქართველ ბავრატს ქუთაისში და სავსტროქლასშიც დღეის დღისათ ასში ერთს ვერ შეხვდები.

იმავსე სახელმძღვანელოში ნახვეუებია, რომ ზოგი ასო, ანბანში განსაკუთრებით ბუკნის მექანი, სახელდობრ თ, ქ, ღ, ძ, წ, ჭ, ჯ, ჰ გამოთქმისან ისე, როგორც სომხური **Թ, Բ, Գ, Զ, Ծ, Կ, Ը, Կ-** ავტორს შეეძლო ეთქვას კიდევ. რომ ქართული ფ სომხურ **Կ-** უდრის. ეს კარგი უქნია, მაგრამ გამოსადეგია მარტო მათთვის (იგუენის თვის), ვინც სომხური იცის ან სომხურის შესწავლას აპირებს (აპირობს).

სიტყვების ახსნა ზოგან საეჭვოა, მაგალითათ «ქოქი» 'проклятие'-ს არ ნიშნავს, როგორც ნახვეუებია მე-8 გვერდზე, არამედ 'ძირს', თუმცა მართალია, წყევლ-კრულვანში იტყვიან ხოლმე, «ქოქი ამოუარდეს-ო» 'да изничтожится с корнем', მაგრამ აქ ქოქი 'ძირს' იტყვის, რუსულათ: 'корень' -ს, მთელი ფრანზას სიტყვასიტყვით: «ქოქი» ესე იგი 'корень да выпадет || выскочит у него', კიდევ იტყვიან: ქოქელა დაუყარე-ო 'я проклял', მაგრამ ეს აგრეთვე ბუნებით ნიშნავს: «დასაქოლავი ქვა დაუყარეო», რუსულათ: 'я насыпал (да насыплю я) на него камни для побивания'. საკითხზე მასალაში ადგილადგილ ფრანზები მანინც და მანინც სახელდასხელო ვერ ამოურჩევია, მაგალითათ (გვ. 137): «ძველი ბერძნების საზღაპრე დმერთი აბოლან მარჯვე მონისარი იყო»-ო, არც ქართული ენის შესასწავლათ, არც ქართველების ცნოვრების განსაცნობათ აკეთი ფრანზები საჭიროთ ვერ ჩაირაცხებიან. ხან შეცდომასაც ვხედავთ, ხუცური სიტყვა «ხუცი»-დან არისო წარმომდგარიო:

¹ ამ მოკლე ხანში ქართველებმა მეტყველების ფსიქოლოგია ისე გაიწიეს, რომ ამ ფრანზას იტყვიან: «ზოგ ადგილით ვისარგებლებთ».

მდგდელი — ხუც-ესია და მისი ფუძე ხუც-, «ხუცი» კი არ სუფიქსს, ან «სიგრილეზე ყოფილა», ალბათ «ყოფიან» სურდა ეთქვა 'быть', «ყოფა» უფრო «ქნას» ნიშნავს.

§ 12. წიკა 'тянуть', 'курить', при совершенном виде 'закурил' только с მო-: მო-სწია, ა 'потянул' с любимым из предлогов или наречий მი-სწია ა-სწია, და-სწია, ამო-სწია, ჩა-სწია, ჩამო-სწია, გა-სწია, გა-მო-სწია, გარდა-სწია, გარდამო-სწია.

ჩა- || ძველ-მწიგნობრივით შთა-: შთაბეჭდილება 'впечатление'.

შემთხვევითი ამბავი.

— უკაცრავად, გასულ ხუთშაბათს ლექცია გამავსტრავე? კბ მოხდა ჩემგან დამოუკიდებელ მიზეზით. (|| ცენტრალ ||) ცენტრალურ¹ მუხეუმების კონფერენცია განდდათ მოსკოვში, სამ დღეს გაგრძელდა, მაგრამ მე მთელი კვირის სამუშაოთ გამიხდა. წინა შაბათს გაკემგ-ზადრე და ამ გასულ შაბათს დავბრუნდი. თავმჯდომარეთ გამომიჩიეს.

კონფერენციაში, მკონია, ხყოფიერათ ჩაიარა, ყოველ შემთხვევაში მუხეუმთ მოღვაწეებმა საქმიანი ხასიათი გამომიჩიეს! განათლების ნაკვამიც მობძანდა უკანასკნელ სხდომაზე და დავუბრდა. კონფერენციის დადგენილებას ყველას შეეასრულებიებ მთავრობასო და სხვათა შორის ცენტრალურ მუხეუმების უსაჭიროეს მოთხოვნილებათ დასაგ-მაყოფილებელ ფულს მოვაცემინებო. მუხეუმები ახლახანათ დიდ განსაცდელში არიან, ვერ წარმოიდგენთ, რა გაჭირვებაში ჩავარდნილან ნიუთიერათ. ასე იფიქრეთ, თვით ერმიტაჟში, ამ მსოფლიო მნიშვნელობის შექან მუხეუმში, ეგრე წვიმს, რომ მისი დირექტორი უქორ-გოთ ვერ ძლებულბს ზაღაში გაღლას, დაუფასებელს სურათებს სოკო გაუზღათ და ლამის დაიღუბან. შენობის სახურავი ზამთარს ვერ გას-ძლებს, ჩამოინგრევა, თუ დროზე ვერ შეაკეთეს. ახალ შენებულებაში ცენტრალურ მუხეუმთ მნიშვნელობის შესახებ კონფერენციაზე სიტყვა წარმოფთქვი, მისი პირველი ნახევარი მოსკოვურ უწყებათ (Известий)

¹ ამ ევროპიულ სიტყვის ფხილღებში ჩასმულ ერთად ერთ სახის მიღება სგობია წარმოების განუენებული თვალსაჩინოთ, ხმარების მიხედვით კი ჩვეუ-ლებრივი: «ცენტრალურ-ი»; აქაც სასიფათოა მარტო თეორიული მსგელობით ხელმძღვანელობა: «ცენტრულს» იქნება ჩემს გარდა ზოგიერთა მიგინდეს, მაგრამ ყველას ესამება.



გასულ კვირის ნომერშია მოთავსებული, დანარჩენი შემდეგ ნომერში უნდა დაებეჭდათ, სამშობათის გამცემში ან იქ.

§ 13. ძალიან გამაკვირვა (გამაკვირა) ჩემი მსმენლების ზოგ ქართულ სიტყვამ და ქართული სიტყვების შესახებ ზოგ დაკითხვამ. ახა დახეთ!

მაწაფეების ნაამბობში აღმოჩენილ ანუ ქართულ ენის თავდა-დასაფალით შეცდომების შესახებ.

ერთი თავის გამოთქმულ ამბავში, გასსინჯავათ რომ გადმოიტყა, აგრე სწერს: „მარგანული ფოლადი უმეტესის სიმაგრეს აქვს“-ო.

თავი დაფანებოთ მარგანულს, რომლის მაგიერ ზედშესრული ან ნათესაობითი ბრუნვა ნაწარმოები უნდა იყოს სიტყვიდან გუნდა-ქვა ან შავი-ქვა, თუ რუსულ марганец-სია სიტყვა, რომ ეგ შევასწოროთ ვთქვით ასე — „შავი ქვის ფოლადი უმეტესის სიმაგრეს აქვს“, მაინც არ მესმის, ერთი, თუ როგორ ეთანხმება ნათესაობითი „უმეტესის“-მიტეითს „სიმაგრეს“, და მეორე, ესეც რომ გავასწოროთ ორვე მიტეითათ ასე — „უმეტეს სიმაგრეს“ და შთელი წინადადება გამოდგას: „შავი ქვის ფოლადი უმეტეს სიმაგრეს აქვს“, უკიდურესი გაუგებრობა გამოდის ქართული ზმის დამართვით და კერძოთ „აქვს“-სახის შესახებ: «ა-ქვ-ს» რუსულათ ითარგმნება 'имеет', მანა განა არ იცით, რომ ობიექტიურ სხეს წარმოადგენს და ნიშნავს 'у него (я) — сущ (ქვ) — он (-)', ესე იგი 'у него есть' და მამსადაჟე «შავი ქვის ფოლადი უმეტეს სიმაგრეს აქვს» ნიშნავს «марганцевая сталь есть у самой большой крепости». განა ამის თქმა სურდა ჩემ მსმენელს? და თუ ის უნდოდა ეთქვა «марганцевая сталь имеет самую большую крепость», ქართულათ 'აქვს' მისი ბუნებრივი მნიშვნელაობით უნდა ეხმარა და შეუმტდართ დაეწერა: 'შავი ქვის ფოლადს უმეტესი სიმაგრე აქვს'.

მეორე მსმენელი «უმანგო ჰატარძლის» იმ ძნელ და ვერ მისახვდომ სიტყვების სიაში, რომლებიც ჩუბინოვის ლექსიკონში არ იხვედებიან, მიწერს ასეთ ნიმუშებს, როგორც «პრისტავობა», «მივტეთ», «მიწური», «ტული», «ტხელი», «ფეტყვი» და სხვა. განა «პრისტავობა», ძნელი სასახსნელია, როგორც ნაწარმოები «პრისტავ-ი» სიტყვიდან? თუ ჩემმა რუს მსმენელმა არ იცის, რას ნიშნავს რუსული სიტყვა «пристав»? ან დავიჯერო, რომ ჩუბინოვის ლექსიკონში ვერ მოიძებნებიან

გადათვლილი სიტყვებისგან, მაგალითათ — «ცუელი» 'ТОПОР', «ცხელი» 'горячий', თუ დღემდი, ვთქვათ, არ გაზოგონათ ლექსიანსევე სხვა თუ არა «ცხელი» მაინც, ან ჩემ მსმენელს დაეკურობა, არ ესმოდეს, რა ძირიდან წარმოებდეს, რა სახეს წარმოადგენდეს და რას უნდა ნიშნავდეს, ვთქვათ, «მივცეთ» — «მიცემა», «მიწური» — «მიწა», «ვეტყვი» — «სიტყვა»?

ბოდიშს ვიხდი, მარა მსმენელის ასე დაუფიქრებლათ შედგენილი სია ვითომ-და ძნელ გასაგებარ სიტყვებისა უფრო საოხუნჯო მასალათ მისაღებას.

§ 14. ლექსებზე ნახმარი ან სახმარი სასიტყვა-მასალა მასალა და მათზე დაკითხვა.

I. ა) კომედიიდან ვინ რა მოამზადა? უცნობი სიტყვების სიას ფილიპოვას გადავსცემ 'передам Филипповой'. «გადავსცემ» ნიშნავს კიდევ 'прокляну': ფილიპოვას გადავსცემ 'прокляну Филиппову'.

ბ) მიწა და ქვა-მადნეულებასე ვინ მოამზადა სავარჯიშო მუსიკივი ან ამბავი?

გ) აბა ჩვენ დავამთავროთ შეწვედილი ამბავი!

დ) სახარებაში გველის და მტრედის შესახებ თქმული რომ მოვიყვანე, ხომ გასწოვთ? — გამიმეორეთ აბა კიდევ ყვავზე და ბუხზე ანდაზა?

ე) შოთას თქმული ყვავზე და ბუხზე არ ჩავიწერიათ?

ვ) მწეკრობის და ხოხობზე განადირების ამბავი არ დამიწვია თუ დავიწეე და დამთავრება არ დამცადა?

ზ) რა ალაგს შევწევიდე?

თ) Смысловое оформление слов (словообразование).

ი) მტენარების და ხეების სახელები.

II. ვინ რა მოამზადეთ?

— ზეპირათ რა იცით? გინდა შემთხვევითი ამბავი ტენტრალურ მუსეუმების შესახებ.

— უმანკო პატარაიდან?

აბა მე მოგახსენებ, თუ რის მომზადება დამჭირდა. ჩაიწერეთ, ქართულათ მოგახსენებ, ესეც, თუ გნებავთ, აგრეთვე შემთხვევითი ამბავია.

III. — გასულ ლექსიდან ვინ რა მოამზადა?

— პატარაი კომედიისგან ვინმემ დამეხსენა რამე ნაწევიტი?



— ვის აკლია კიდევ მატარძალში ნახმარ სიტყვების ცოდნა, ვის აქვს მომზადებული ასახსნელი სიტყვების სია, მომტკს. შემდეგ ლექციასზე ასხნით დაუბრუნებ.

— აბა მუსაიფის ნიმუშები ვინ მოამზადა?

§ 15. მოწოდებული თხზულების განხილვა.

— ვინ გადმოიტვა გასულ ლექციასზე მუსაიფის ნიმუში? ფრანგების შედგენის და სიტყვების მიხერა-მოხერის მიხედვით ახალ დაწვებული უნდა ჰქონდეს ქართულის შესწავლა. არა უმავს. მას — ვინ მოამწოდა? თქვენ, მგონია, შარშან თუ შარშანის წინ მოჰკიდეთ — არა? — ქართულს ხელი? მეტი მოგეთხრობოდათ.

აბა, გავსინჯოთ.

I. ერთი, სხეების (ფორმების) წარმოება.

აქ ზოგი ისეა ნაწარმოები, რომ, გულახდილათ მოგახსენებ, არ გეკადრებოდათ. გამომიტყვით, მოწოდებული მუსაიფის შედგენის დროს თავი მაინც და მაინც არ გიტკენიათ. სათქმელს არ ჩაგვირგებულხართ, მაგალითათ, მარტო სხეების დარგში.

ა) «მადლა ბელივარ», ალბათ «მადლობელი ვარ», რუსულათ 'благодарю' გინდოდათ გეთქვათ: «ვარ» ზმა არის 'я есмь' და «მადლობელი» მიმღებია 'благодарящий', 'благодарный', «მადლობა» 'благодарность' სიტყვიდან გამომყვანილი და თქვენ კი ორ ნაწილათ გაგიყვით «მადლა» და «ბელი». «მადლა» არა ნიშნავს რას. მართალია, სუფევს სიტყვა «მადლი» 'благодать', 'доброе дело'¹, 'благодарность', მაგრამ «მადლა» ვერც მას მოუდგება რამეთ, «ბელი» კი რუსულ 'детёныш'-ს იტყვის, უფრო დათვის შვილზე ხმარობენ ზოგ კუთხებში. «დათვის ბელია» 'медвежонок', ძველ მწერლობაშიც არის ნახმარი — სამღვთო წერილში (II შეფეთა 17, 8).

ბ) «ოქრომჭედლის» სიტყვა ცოცხალ ენაში «ე» ხმოვნის გამოკლებით იხმარება: «ოქრომჭედლის»; ეს კიდევ შედარებით არაფერია, მიგიხედებიან მაინც, მაგრამ —

გ) სხელობითი ბრუნვის ხმარება, როდესაც ზმა აორისტია, ეგ მარტო სინტაქსის კოჭლობას არ მოასწავებს, ეგ იმასაც გვახევენებს,

¹ «მადლი» რქქენი და მარლი წაყარე-ო, ქართული ანდაზა ამბობს.

რომ ვერ შეგითვისებიათ ქართული ბრუნვების ხსიათი. თვარა არ იკადრებდით ცოცხალ ქართულთ ასეთ მარწყვებელ სიტყვების შეუღლვას (შეუღლვას) — როგორც «სთქვა ოქრო», «სთქვა ფოლადი» იმის მაგიერ, რომ გეძნებიათ: «სთქვა ოქრომ» 'сказало золото', «სთქვა ფოლადმა» 'сказал булат'. თუმცა სინტაქს ეკუთვნის, მაგრამ აქ შეკვრები მასაც: ყოვლათ შეუძლებელია ითქვას «ჩემმა დამეკარგა», უნდა გეთქვას «ჩემი დამეკარგა» 'свои (часы) я раньше утратил'. ვერც ზმანში გაგიმაგრებიათ თქნი.

ღ) «გაგიმარჯვოს» მისი გასაცნობი ანით ბოლოში, მიგვირს, რამ დაგაწვირიათ? ეგ მიტყეითი ბრუნვა ხომ არ არის? ზმა გასლავს, მესამე პირი მომავალს; გაგიმარჯვოს! 'да даст тебе победу' → რუსულათ 'здравствуй', მომსალმებელს რომ უზნსუხებთ. ასეთი სხეები კი «უყიდეობით» ან «დავიყიდე» ხომ ყოვლათ შეუძლებელია: 'продаете' «ჭყიდით» უნდა გეთქვას პირველ შემთხვევაში და მეორეში «ვიყიდი» 'куплю'.

II. მეორე, ლექსიკონის სიღარიბე, მავიყვანათ ორი ნიმუში ჩვეულებრივი სიტყვის უცოდინარობის — 10 рублей «ფუმანი». «ფუმანი» კი არა (ასეთი სიტყვა სრულებით არ მოიპოვება), «თუმანი» გასლავს; არც ის მდინარე, რომელზედაც თფილის ქალაქი მდებარე, ქართულათ «ქურა» არ გასლავს: მტკვრის სხელი (სხელობითი «მტკვარი») დაუვიწერათ უნდა გასლავდესთ, ეგ რაღა ქართულის ცოდნა იქნება, თუ მტკვარი, რიონი, არაგვი და, როგორც სულსა ორბელიანი იტყვდა, «მისთანანი» არ გეცოდინებთ. მტკვრის და არაგვის შესახებ ბარათაშვილის ორიოდუ ტაეში დაიმსხვრეთ მანც:

მარბის არაგვი არაგვიანი,
თან მოსძახან მთანი ტყიანი.

'Бежат к нам Арагва полная шумных арагвских вод
(*ბუკვ.* «Арагвская»)

Вторят ей эхом (*ბუკვ.* «кричат вслед за ней») горы
лесистые?.

16. იმავე პოეტის «ფიქრი მტკვრის პირად».

წარვედ წელისა პირს სეუდიანი ფიქრთ გასართველად;
იქ ვეძიებდი ნაცნობს ადგილს განსსევენებლად;



იქ ღბილს მდეღაზედ სანუგეშოდ ვინაშე ტრეშლით;
 იქაც უოველი ანე მანე იყო მოწყენით;
 ნელად მოღელავს მოღუდუნე მტკვარი ანკარა
 და მის ზვირთებში ჭკრთის ლაჟვარდი ცისა კამარა.
 იდაყვ-დაყრდნობილ, ყურს უგდებ მე მისსა ჩხრიალსა,
 და თვალნი ჭრბიან შორად, შორად, ცის დასავალსა!
 ვინ იცის, მტკვარო, რას ბუტბუტებ, ვისთვის რას იტყვი?
 მრავალ დროების მოწამე ხარ, მაგრამ ხარ უტყვი¹.
 და სხვა..

იმავუ ზოეტის «ბედი ქართლისა», კარი მეორე².

მარბის ანაგვი, ანაგვიანი³,
 თან მოსძახიან მთანი ტყიანი
 და შეუზოვრად მოუთამაშებს
 გარემო თვისსა ატყვილს ჭალებს.
 ჭიი ადგილნო, ანაგვის პირნო,
 მობიბინენო⁴, შვებით მომზინნო,
 ქართველსა გუღმან როგორ გაუძლოს,
 ოდეს შვენება თქვენი იხილოს,
 რამ თქვენ ბუჩქებში არა ჩამოხტეს,
 რაც უნდა გზასა ეშურებოდეს!
 როგორ იქნება, არ განისვენოს?
 სავჯერ ხომ მანინც გადაჭკრავს ღვინოს,
 ცხენს მოაძოვებს, თვალს მოატყუებს⁵,
 გამოიღვიძებს, შუბლს გაიგრილებს,
 ერთს ქართველურად კიდევ შესძახებს,
 ანაგვო, მაგ შენ გამწვანებულს მთებს,
 და შერმე თუნდაც დაუგვიანდეს,
 იგი იმისთვის აღარ დადონდეს.

¹ გამოც., თბილ., 1879, გვ. 10.

² იგივე გამოცემა, გვ. 33, 28.

³ ზოგი ხსნის: «არა გვიანი, ჩქარი».

⁴ მობიბინენო 'шелестящие' || 'зеленеющие'.

⁵ თვალს მოატყუებს 'глаза займет дремотою', 'обманет' || 'прикинется спящим', 'чутьочку вздремнет'.

შემდეგ ლექციისთვის ვითხოვ მუსაიფი მომიმზადოთ ჰურის, მტენარეს, ბოსტნულობის ან ხეხილების სახელებზე. ზოგს ამ სახელებისგან მე მოგასწავნებ.

§ 17. ახა ბძანეთ, გაფიგო (|| შევიტყო), ვის რა მოუმიმზადებია?

— გომედიიდან ვის აქვს ამოცხეული უცნობისი ტყეები და რვეულში ჩაწერილი ან ცალკე ქაღალდზე ამწერილი? მიბოძეთ ასახსნელი სიტყვების სიები, თუ შედგენილი გაქვსთ, მომავალ ლექციაზე რუსული თარგმანის მიწერით მოგართმევთ და თან სიის დაბრუნებისას შევიზნათაც აზისნით, თუ ან მე მივიწმინე საჭიროთ რისიმე ახსნა ან თქვენ მოხვეთ.

— გასრული ლექციიდან, ვინ რა იცით?

— მამ საგნებით ანგის დაგისწავლიათ მთელი ლექცია, ან შეგითვისებიათ ჩემგან მოხსენებული მასალა?

— ბძანეთ, ვინ რას მეტყვის ან მიამბობს შევიზნათ.

ან ერთი-და, გზაზე მდინარის შესვედრის შესახებ, მეორე, ძაღლების ამბავი, მესამე, ცნოველთ შვილების სხვა და სხვა სახელები, მეოთხე, ვინის საგანზე რამ და ქათმეულობაზე შეგატკრება. კიდევ ლექციაზე სასაუბრო სიტყვები გაიხსენეთ!

III. სხვა და სხვა წრის სიტყვები დარგდარგათ დაღლებით, სანძიმუშო ბანს-მუსაიფი და სავარჯიშებლათ მოთხრობილი ამბები.

§ 1. Пpеца.

— ძველი ჟურნალ-გაზეთების სახელები იცით?

— დიან, ამხანაგო.

— ჩამომითვალეთ!

— გაზეთები «დროება», «ივერია» (შემდეგში ჟურნალიც იყო ამ სახელით), «ცნობის ფურცელი», «ნიმრეთი», ჟურნალები ზოგი უოველ თვიური იყო, ზოგი კვირეული — «ცისკარი», «კრებული», «ივერია», «მოამბე», «კვალა», «თეატრი», და სხვა.

— დღეის დღეობით რა ჟურნალ-გაზეთებს დამისახელებთ?

— «კომუნისტ», «წითელ ვარსკვლავს», ეგ გაზეთებია, ჟურნალთაგან კი «გავასიონი» (შეწვდა), «მნათობი», საქართველოს უნივერ-



სიტუტის ერთი წევბა სეწია, მათ შორის «ტფილისის უნივერსიტეტის მცამბე» და სხვა.

მცწინავე სტატია 'передовая статья'	ფელეტონი 'фельетон'
დეპეშები 'телеграммы' (ედ. ყ. დეპეშა)	განცხადება 'объявление'
კორესპონდენცია 'корреспонденция'	მკითხველი 'читатель'
კორესპონდენტი 'корреспондент'	სელისმომწერი 'подписчик'
ახალი ამბები 'новости'	სტამბა 'типография'
ქრონიკა 'хроника'	ამწეობი 'наборщик'
	გამცემს 'издание'
	გამომცემელი 'издатель'
	რედაქტორი 'редактор'
	რედაქცია 'редакция'

§ 2. Круг космических слов.

ცა 'небо', ზეცა 'небо', სრ. მი-წა ['нижнее небо' →] 'земля' ზღვა 'море'

ნაროდნ. მ-ცა 'небо' მცას ეცა, დედამიწას(ხალხური დექსები, ძვ. სსქ., III, განუ. 2 გვ. 18^a, 12)

ქვეყანა 'мир', დედა-მიწა id. (სრ. § 14)

ყანა 'пашня', 'поле' [თავდაპირველში 'небо', ერთი სმ ცისგან, აქიდან], ქვეყანა 'мир', ქვესკნელი 'преисподняя' (სიტუტა სიტუტით «ქვე-ცა», 'нижнее небо')

ვარსკვლავი 'звезда' ახალია 'ново' (ბუკვ. 'нов^o1 есть', მთვარე 'луна' პრო луну): 'новая луна' (მთვარე).

ჭაერი → აერი 'воздух' ღრუბელი || ღურბელი 'облако'

ცაზე ვარსკვლავი გამკამებს. ნისლი 'туман', ღურბელი 'губка'

«ცისკარი» თუმცა სიტუტის მიდევნით 'ზეცის კარს' ნიშნავს, მარჯა რუსულ 'заря' - ს იტუტის.

ზღვა ნამეტარ (სსსტიკათ) დელაფდა და მგზავრობა სსშიშარი იუო, ცოტა დაწინარდა და წავიდეთ, ბილეთი ვიუილოთ.

მიწის თხრაში სვანებს ვერ ვინ აჯობებს. დედამიწაზე სსქართველლსავით ბუნებით მცწეობილი ქვეყანა სხვა ძლივსდა მოიპოვებს, მარჯა მის კარგათ მცწეობას დიდი ჭკუა სჭირია.

*



ქვეყნებში წავიდა (გაიარა) ჩვენი გაგზავნილი თუ სხვ დაიკარგა
ამდენ ხანს?

მზეს დრუბელი ეფარება.

მზის სხივი კიდევ გვინათებს და კიდევ გასტ გვათბობს.

ვარსკვლავი ბევრია და ერთი მთვარის საქმარს ვერ აკეთებენ.

მთვარე და მზე ზეტის ორი თვალის, ერთი დღისით ანათებს,
მეორე ღამე.

ცამ გადაწმინდა, ჭაერი მშვენიერია. გადილა.

მუღამ (|| უოველთვის || ნიადაგ) აღელვებული ზღვაც არ არის: ხან
ღელვას და ხან წყნარია.

მზე რომ ერთდროს მხედველობის იარაღს, თვალს, ნიშნავდა,
იმიდანაც მისხანს, რომ მსურს რუსულ 'смотреть' -ს იტყვის.

წელი 'год'

ზამ- [*время] → ზმა: ხანის

წელი 'стан' (собственно

და-ზმა 'время', 'ждать'.

'круг' от 'неба + года')

ზაფ-ზელი-ი 'лето'

წელიწადი 'год'

ზამ-თარ-ი 'зима'

წრეულს 'в этом году'

გაზაფხული 'весна'

შარშან 'в прошлом году'

შემოდგოი || შემოდგოამა

განის 'в будущем году'

'осень'

თვე 'месяц' ('луна' см. III, § 2).

ორშაბათ-ი 'понедельник'

თვენახევარი 'полтора месяца'

სამშაბათ-ი 'вторник'

რიცხვი 'число'

ოთხშაბათ-ი 'среда'

ანგარიში 'счет'

ხუთშაბათ-ი 'четверг'

თვლა 'считать'

პარასკევი-ი 'пятница'

მიითვალა книжн. 'принял'

შაბათ-ი 'суббота'

დრო 'время', ხანი id.

(книжн. везде შაბათ-ი)

დროგამომკვეთი 'периодиче-

კვირე || კვირა 'воскресенье',

ский' (-ское издание)

неделя

ჟამ-ი 'время' (др.-ლ.), 'чума'

კურ-ო || 'бычек' || 'телец'

კვრიკ 'Квирик', личное имя.

თვეები:

იანვარი 'январь'

ფებრუალი (თებერვალი) 'февраль'

მარტი 'март'



აპრილი 'апрель'
 მაისი 'май'
 ივნისი || თიბათვე 'июнь'
 ივლისი || შვანთათვე || კვირკობისთვე 'июль'
 აგვისტო || მარცხობისთვე 'август'
 სექტემბერი || ენკენისთვე || შწითობისთვე 'сентябрь'
 ოქტომბერი || ღვინობისთვე 'октябрь'
 ნოემბერი || გიორგობისთვე 'ноябрь'
 დეკემბერი || ქრისტობისთვე (ქრისტეს შობისთვე) 'декабрь'
 აღმოსავლეთი 'восток'
 დასავლეთი 'запад'
 სამხრეთი 'юг' от სამხარი 'полдень', 'полдник' (собств. 'тра-
 пеза' при повороте солнца на окончательный закат).
 ჩრდილოეთი || ჩრდილო 'север'

§ 3. სხვა და სხვა ერის და ნათესაუბის სახელები.

a) კავკასიაში —

ქართველი 'грузин'	ქართული 'грузинский'
სვანი 'сван'	სვანური
მეგრელი 'мегрел', ბუკვ. 'гурец', ჭანი 'ლავ' ილი 'ჩან'	
სომეხი 'армянин'	სომხური
თათარი 'татарин'	თათრული
ლეკი 'лезгин'	ლეკური
ლეკური 'сабля', 'лезгинка', но и 'лезгинский'	
ქისტო 'ингуш'	
თუში 'тушин'	
აფხაზი 'абхаз'	
ქურთი 'курд'	

b) აზიაში —

სპარსი, სპარსელი 'перс', 'персианин'	სპარსული 'персидский'
არაბი 'араб'	არაბული
ებრაელი 'еврей'	ებრაული
ურთა 'еврей', собств. 'иудей'	
ინდო, ინდოელი 'индеец'	ინდოური



	ინდოური 'индейка'
ჩინი, ჩინელი 'китаец'	ჩინური
ჩინ-მანხეთი 'страна Чина и Мачина' (სრ. 'Гог и Магог').	
Не смешивать: უჩინ-მანხის ქუდი 'шалка невидимка' (от ჩქის 'являть')	
იაპონელი 'японец'	იაპონური 'японский'
с) ეგრძეში —	
რუსი 'русский'	რუსული (ენა) русский (язык)
პოლონელი 'поляк'	პოლონური
გერმანელი 'германец'	გერმანული.

§ 4. Разъяснения терминов общественного строя.

ა) ხემწიფე და ხენწიფე ვმ. книжного ხელმწიფე 'государь'.

ბ) ბატონ-ი 'господин', თეპერ ვ значении фр. monsieur, ნეკოგა 'крепостник', უმა 'раб' (первоначально უმა 'юноша', 'молодец', 'рыцарь'), ბატონ-უმბა 'крепостное право', სობსთ. отношения უმა და ბატონ-ი.

უფალ-ი 'господь' (რანьше вообще 'господин', 'хозяин', отсюда):

თავის-უფალი 'свободный', სობსთ. 'господин свой'

ჭინის-უფალი 'пекущийся', 'родственник', სობსთ. 'господин' პლი 'хозяин' 'постигшего несчастья'.

უმსწვილი 'мальчик', 'молодой' (полнее: უმაწვილი)

მონა 'раб'.

ნიკოგა ბატონ-ი ნე უთრებლათა ვ применении к богу, как 'раб' божий — მონა, ნე უმა.

'Рабочий' პო-გურიანი მუმა, თო ჯე სლოво, ჭო უ არმანი მუმაკ (մշակ თაშაკ), ობე რანვიდნოსთი პრედავლათ პერეჟიტოკ პლემენნოგო ნავანიანი მოსხოვ ილი მუშოვ, ნეკოგა, ჯა 1000 და ბოლეს ლეტ დო ხრისტიანსოკოი არე, გოსპოდსთოვანსოხი უ Ванსოკო ოზერა (გდე Армения), ვპოსლედსთვი ობრათივსოხსი ვ კლას რაბოჩიხ.

'Труд' — შრემა, ვ-მგრები (დრენელ. ვ-მურ-ებ-ი) 'тружусь', 'делаю' (ვ-მვ-ებ-ი || ვ-შე-ბი) ოთ ოსნოვსი შურ — შუ, ოზნაჩავსოი 'рука'.

с) თვალდადობა 'прекрасная на- ტანადობა 'стан', 'статность'
 ружность' ტანადი 'стройный'
 თვალადი 'прекрасный наружностью'.

d) კარგად ვერსს ვერ მთავლებს კანდი აგრე გუფიციტელი
 (P, 645, ვ).

e) გაიძვერს 'пройдоха', 'пролаза'.

f) ჩვენი წარმომადგენელი ჩინებული კანცია, მარს მისმა შეზო-
 ბლებმა სახელი გაუტყეს.

g) მოწიფული 'зрелый', მოწიფული კანცია.

h) საჭირ-ბოროტო უბოლოებს 'злосудная проблема'
 კარგი რამ მჭირდეს, მიკვირდეს, ცუდი რა საკვირველია! (P).

§ 5. საზოგადოებრივ წესობილების ტერმინები, ნათესაობა.

დედა 'мать'	შვილი 'дитя', 'сын', მამა 'отец'
ქალიშვილი (გოგო) 'девушка'	ძე 'сын'
ბიძა 'дядя'	ბიცოლა 'тетя' (← 'жена дяди')
ვაჟიშვილი (ვაჟი, ბიჭი, ემა ^რ წ ¹ წვილი)	'мальчик'
დეიდა 'тетка' (← 'сестра матери')	
მამიდა 'тетка' (← 'сестра отца')	
სძალი რძალი 'невестка', 'невеста'	სიძე 'зять', 'жених'
სიდედრი 'свекровь'	სამამი 'свекор' (см. I, § 61, a).
ნათლია ბუღა 'крестный отец'.	

§ 6. Из синонимов и гомонимов.

ძალა (ძალი) || ღონე 'сила'
 ხეწნი სჯობია ღონესა, თუ კანდი მოიგონებს-ა
 (დრ.-ლ. ღონე 'средство', 'ухищрение')
 ხრიკი 'хитрость'
 ძალ-ი 'струна'
 ოთხძალი '4-х струнный инструмент'
 ერთობ 'очень', ერთობ კარგია 'очень хорош'
 ძალიან 'очень', 'сильно'
 წვრილათ 'детально'
 მთავსებს 'доложил (он) ему (ей) || им'
 ერთს ადგილს ჩვეულებს ქცნდათ. ამ ადგილმა ტალახი იცის.



სურათი картина

სურათებს 'картинно изображает'

წიგნი 'книга', სურათმოდგენი 'архитектор'

წერილი 'письмо', 'статья', წერა 'писать'

სელაგნება 'искусство', სელაზა 'ремесло' ← ხელი 'рука'.

§ 10. სხეული და მისი ნაწილები ან ასრები.

ტანი-ი 'тело'

ბარკალ-ი 'бедро', 'голень'

თვალ-ი 'глаз'

ბარძაყ-ი 'лядвѣя'

ეურ-ი 'ухо'

მუცელ-ი 'живот'

ცხვირ-ი 'нос'

წელ-ი 'стан', 'потроха'

პირ-ი 'рот', 'лицо'

შუბლ-ი 'лоб'

ეელ-ი 'шея', 'горло'

ლყა-ა 'щека'

ხელ-ი 'рука'

ნიკაპ-ი 'подбородок'

ფეხ-ი 'нога'

ეზა 'челюсть'

მხარ-ი (ფხარ-ი) 'плечо'

მუხლ-ი 'колѣно'

მკლავ-ი рука (от плеча до
пальцев)

წიგ-ი 'голень'

ზურგ-ი 'спина'

ბეჭ-ი 'лопатка'

მკერდ-ი 'грудь'

თქო 'бедро'

გულ-ი 'сердце'; 'грудь'

ასრების სიას კიდევ რამოდენიმე სიტყვა მოუმატოთ:

თით-ი 'палец'

ფრჩხილ-ი 'ноготь'

მუხლის თვალ-ი (თავ-ი) 'головка колѣна', 'чашечка колѣна',
'колѣно'.

უწინ საქართველოში ვაჟკაცი და მოხუცებული პირს წვერულაშით იმშვენებდა, ახლა პარსუასაც არ ერიდებიან. უღვაშის ერთი ბეწო (ბეწვი) ძველათ ახლანდელი თამარუქის მეტს შობდა (შერებოდა, აკეთებდა), ფულს რომ ისესებდენ ან სხვა რამე დაპირებულის ასრულებას აბეჯითებდენ.

თვალთ ვაღმინი ხედავს, ყურით ისმენს, ცხვირით ენახავს (|| იყნ-
ახს) და პირით სჭამს. თვალს თუ სინათლე მოგვაკლდა, სთვალეს ვხმა-
რობთ, სთვალე სჭირო იარაღია, ზოგჯერ ახლგაზღვისთვისაც, ქალი
იყოს თუ კაცი, ანა ნაკლებ, ვიდრე (|| ვინემ) მოხუცებულისთვის,
საყურე კი საკეკლურა ნივთია. საყურეს საქართველოში მარტო ქალზე

ნახვით. პირის სხვა და სხვა მნიშვნელობა უკვე ახსნილი გვაქვს და, იმედია, არ დაივიწყებთ.

ეელი.

ეელიდან რომ საეელო წარმოდგება ან ხელიდან სახელო, ორივე სიტყვა საეელოც რუსულათ «ВОРОТНИК» ან სახელოც რუსულათ «ПУКав» უფრო ტანსაცმელის დარგშია ასახსნილი. ეელს კიდევ სხვა სახელები აქვს: კისერი რუსულათ «ШЕЯ»-ს ნიშნავს და უორეა ან ხორხს რუსულათ «ГЛОТКА» ანის (ქართულათ კიდევ უორანტი), ხარხასაც იტყვიან.

გურიანში უელს კისერზე ღორსაც ადებენ, რომ ღობეში ან შე-ძერეს და ეანა ან ბახხა-ბორტანი არ დააზიანოს ან არ წახდინოს (გურულათ იტყვიან «არ გააფუჭოს»). ეელსაბამიც არის და ხელსაბამიც, ხელთათმანია და ქალბანი (ღ ქალმანი).

არ იფიქროთ ამ «ქალა-ბან» სიტყვაში დედაკაც 'ქალ'-ზე იუოს სიტყვა, «ქალ-» ფეხსაც ნიშნავდა, მაგრამ ქართულში არ იხმარება ცალკე, სომხურში კი «ქაღალ» გამოითქმება და 'ნაბიჯ'ს იტყვის.

ფეხით კაცი იარება, ფეხზე დგას, ფეხს იცვამს და ფეხსაცმელი რუსულ «ОБУВЬ»-ს იტყვის. ძველათ ფეხი სამთანახმფანს ძირს (ფრე) წარმოდგენდა, «ფეხის» მაგიერ «ფერკ»-ს ამბობდენ და აქიდან ახლაც «ფერხული» ნიშნავს 'ტეკვას' (ПЛЯСКА), ფერხვა — ახლწელი-წადს პირველ მთელფეხელის უხეში შემოსვლას. უმისეთ არა მხ-დება რა. თუ კაცი დაეცა, საშიშია, თქო არ ამოიგდოს ან მუხლის თვალი არ ივნოს. ფეხისთვის იტყვიან იღრძოლო — ფეხი იღრძოლო. ფეხი გაუსლიანდება კაცს და უხერხულად დაეცემა.

ზურგზე მუშა კაცი გოდორს მოიკიდებს ან უგოდროთ ჭვირთს ზიდავს, მხარზე ქალიშვილი კოკას დაიდგამს და ისე მოიტანს წყაროდან ციო წუალს ანკარას, მკლავი და მკერდი კაცის სიმძლავრის დამახსიათებელია, ბეჭი კი, რასაკვირველია, ზრახისა — სადათ მხარჩხავენ ხოლმე — განსაკუთრებითი სასიყვარულო საჭამადია, ქართულ ღვინში აუტილებელი საგანი, გურიანში საწებელათ ბეჭზე მძაღუ-ძმანს ხმარობენ.

§ 11. გასრული ლექციის-გან რა გახსოვსთ (|| გახსოვთ),

რა დაისწავლეთ?

- 1) წვერ უღვაშის შესახებ?
- 2) ეელსაბამის და ხელსაბამის შესახებ?



3) თვალ-უფრ-ცხვირ-პირის და სათვალის ან სუფურის შესახებ?

4) ყელი და ხელის და მათ შესომლის ან მოსკაზმვის შესახებ?
ქალმანი / ქალბანი (ხაურთათ, ნახე ზერეჟე || ზემორე || ზეგით § 10).

5) ფეხის და თქმის შესახებ?

6) ზურგის და ბეჭის ამბავი მითხარით. თვალ-უფრი უგდე 'ВУДЬ
ВНИМАТЕЛЕН К НЕМУ' (ბუკვ. «бросай на него глаза и уши»).

7) იქნება თქვენ მოუმატოთ ასრების (სხეულის ასრების) სიას.

§ 12. შინაური ცხოველები.

ზრახა / ძრახა 'корова'

ხარი 'бык'

ცხვარი 'овца'

თხა 'козел'

ძაღლი 'собака'

კატა 'кот', 'кошка'

ცხენი 'лошадь'

რამი 'пегас', сказочная лошадь

ჭაკი ცხენი 'кобыла'

მერანი 'мерин'

ჯორი 'мул', 'катор'

ვინი 'осел'

ქათამი 'курица'

წიწილი / ჭუჭული 'цыпленок', 'птенец'

ბატა 'гусь'

იხვი (|| კვაცა) 'утка'

ინდოური 'индейка'

რძე (ძრ.-ღ. სძე) 'молоко'

მოწველა 'подойл'

ერბო 'масло'

გაკეთა 'сделал'

მაწონი 'кислое молоко'

ნაღული

ყველი ამოქნა 'сыр он сделал'

ზური გამოაცხრა 'он испек хлеб'

ხაჭაზური მოამზადა 'он приго-

товил сырник'.

I. ძრახას ვინ წველის? დედა ჩემი, მაგრამ დღეს მე მოვწველე.

ზრახა იწველებს და მონაწველ რძისაგან ყველს ამოქნიან და ერ-
ბოსაც გააკეთებენ. ხარი უფრო ყანაში მოსახმარია ხენაში გუთნის
გასაწვევით; ზემო საქართველოში რვა უღლამდი გაუბმენ ერთ გუთანს
და მეტსაც. სულ აწარჩაბას ცალი უღელი (ზოგჯერ იტყვიან, ცხრა
უღელი) ხარი სჯობია. ურმისთვის ხარი არის საჭირო, ძველათ
ხარი აგრეთვე სამსხვერბლო ცხოველი იყო, ახლა უფრო ცხვარს სწი-
რავენ, ცხოველების შეწირვა, განსაკუთრებით ცხერისა, დღევანდელ
დღემდე არ გადავარდნილა, ჩვეულებათ არი დარჩენილი დღესასწაულებზე,
ან თუ ვისმე ავანთყოფი ყავს და ექიმი ვერ შველის, მეტადრე სოფლათ,



სამღთოს აწირვებიენ ხუტესს (|| მღვდელს) მის სსხელზე, აგრეთვე მიტვალბუღის ქელესზე ან აღაზზე.

II. ცხვანი ხორცით ვარჯა და სწველათაც, მის რძისგან საუკეთესო მაწონი მზადდება. თხა ადვილი მოსაფლელა, თავის სსხრდოს კლდეზეც (ხშირათ გაიგონებთ «კდეზეც», თვით «კტეზეც») ჰოულაბს, ხორცი გემრიელათ ვერ ითქმის, მაგრამ რძე ძალიან მარტებელია.

III. ყველი გაქვს?

— რა ყველი გნებავთ? გადასეღილი (|| სურგუნნი) თუ სადა, თუ შური?

— გირვანქა თუ შური რა ღირს?

— ორი აბაზი ღირდა ომიანობის წინ, ახლა თქვენ ინებეთ ფასის გამომანგარიშება.

— გირვანქა ნახევარი მამიწონეთ¹.

— უგატრავათ, ღუქანში მთლად ნახევარი გირვანქას.

IV. ძაღლი სხანდირთა იქნება, როგორც მეძებარი (ищейка), მწვევარი (гончая) და მტველი უზლის ან ჯოჯის. ცხოველების სახელები ხშირათ შეგხვდებათ სხვა და სხვა ბალახის სახელში, ძაღლის სახელი ათიოდე ბალახის დასახელებსში იხმარება, მაგალითათ ძაღლის ქინძა 'римская ромашка' (букв.: 'кишнец (ქინძ-ი) собачки'). თუ კაცი ბედნიერია, იტყვიან, ძაღლი არ დაჭყეფს მის ბედსაო. გაჭვირებით თუ ვინმე ცხოვრობს და მოსვენებას არ აძლევენ სხვა და სხვა მინდობილებით, გაძაღლებული სიტოცხლე მაქვსო, იტყვის.

V. ვირი მეჭვირთვია, თფილისში ვირით ნახშირი დააქვთ ქუჩებსში გასაუიდათ. ქართული ანდასებისგან ერთი ვირზეც ვთქვათ: ვირმა იხივლა, მუტრუკი გავზარდე, მაგრამ (მარა) ჩემი კურტანი ზურგიდამ (ზურგიდან) არ მომცილდაო. ვიუტობს ქართველები ვირს არ აწამებენ. უფრო ჯარს: თუ ვინ გაჯიუტდა, იტყვიან «ჯარზე შეჯდაო».

VI. ბაზარში —

— ძმობილო, ქათამი რა ღირს?

— ხუთი მანეთი, შენ გენაცვალე.

— შე, დალოცვილო, ინჯოური ხომ არ არი, რომ ასე ძვირათ აფასებთ.

¹ От мошона 'взвешивать', также (но не здесь) от мошона 'одобрить'.

— ინდო-ურზე უკეთესია გემოით, საგანგებოთ გასუქებული, გუ-
რიდან მოტანილი სიმინდით ანის ნაზურები, ჭუჭყული (|| წიწილი) ან
გახლავს, დედალია, მოსრულაბით ინდო-ურს დიდათ ან ჩამოხრება,
მსუქანი ბატის ხორცი აქვს და იხვის (გვატას) სინაზე.

§ 13. გარეული ცხოველები, ზოგი ნადირი, ფრინველი და ბუხეუ-
ლობა.

ძლოკვი 'уж'	ვეფხი (ვეფხვი) 'барс'
გველი 'змея'	ლომი 'лев'
მგელი 'волк'	შეელი 'ланы', 'дикая коза'
მელა მელია 'лиса'	ირემი 'олень'
ტურა 'шакал'	სპილღ 'слон'
დათვი 'медведь'	ტყის ქათამი 'куропатка'
ეურდელი 'заяц'	მწერი 'перепелка'
აქლემი 'верблюд'	ხოხობი 'фазан'
ჩიტი ფრინველი 'птица'	მიმინო 'ястреб'
გურიტი 'горлица'	შეგარდენი (შაგარდენი) 'сокол'
მერცხალი 'ласточка'	ქარი 'коршун'
ბუღბული იადონი 'соловей'	არბი არწივი 'орел'
წერა 'ант'	კოდონს კოდო 'комар'
მტრედი 'голубь'	შკალი კალია 'стрекоза', 'са- ранча'
უვაფი 'ворона'	მ-წერი 'муха', 'насекомое'
ეოტანი 'ворон'	ბუზი 'муха'

I. გველის ტესლი მარტო ერთ კაცს დაშხმავს და კაცის ენა მოელ-
საზოგადობას. ენა ზოგჯერ კარგსაც იტყვის, მაგრამ კაი (კარგის)
მოქმელს კაი (კარგი) გამგონე უნდა.

«გველს ხერვლით ამოიფანს ენა ტკბილად მოუბარი» (P 931,4).
«მგელს მგელობა შეერქვა, ტურამ ქვეყანა ამოგდო». მელა-ტურა ან
მელია კაციც იქნება, ასეთი სიტყვით გაიძვერას ახსნათებუნ ხელმე.
«დათვმა კბენა არ იცოდა, კაცმა კბენა აწავლავა».

II. ჰოეტი ჩახრუხადე თამარ მეფეს შემდეგი ოთხტაყვიანი ხანით
მიმართავს ხელმე თავის ერთ შესხმაში:

«კაცები გმონებს
 და გიპატრონებს,
 ვეფხთა კლდოვანი,
 ღამთა შამხნარი».

სახარებაშია თქმული: «იუვენით (ესე იგი იყავით) თქვენ მეცნიერ ვითარცა (ე. ი. როგორც) გუგლნი და უტოდველ ვითარცა ტრენი». «ჩიტი სდაც განსდება, მისი ბაღდადი ის არის»-ა.

შოთა (შოთა რუსთველი) იტყვის (1199,4):

«მართლა თქმულა: არა მართებს ეფავს ვარდი, ვირსა ჩქანი».

III. ბავშობისას მახსოვს მწვერსე და ხოხობსე ნადირობა. მწვერის დასაჭერათ მიმინოს დაიჭერდენ და სწვრთნიდენ. მიმინოს დასაჭერათ ხელმე დაყოს ან ბელურას დაიჭერდენ სხაში. ეგ ხდებოდა დახლავებით ივანობისთვეში (თიბათვეში). ამ პატარა ჩიტებს, ერთ და ერთს, თავისუფალ ფრენას ასწავლიდენ, გრძელ ძაფით დაბამდენ || დაბამდენ რა ჯოხსე, დაყოს მონადირე აზურებდა კალით || მკალით და ბელურას უფრო ღამის თაველით. რომ საკმათ გაწვრთნიდა ჩიტუნისა, მონადირე თან დიდ განსაძალ ბადეს წაიღებდა. ორს დიდს, კუთხეთ აგრე¹ ერთმანერთზე მიდებულ ჭოკსე გაკრულ ბადეს, და თან ოსტატურათ ფრენასე მიხვეულ დაყოს ან ბელურას, ჯოხსე დაბუმეს, და მიმართავდა || მიმართვიდა რამე ტიალ ადგილს, უფრო შთა ადგილას სერსე. იქ ხის რტოებისგან || შტოებისგან ხელათ სთვარს გაიკეთებდა მონადირე, რომ მიმინოს კაცის სხეული არ დაენახა, და გამოჩნდებოდა თუ არა მიმინო, გაშლიდა საჩიტე ბადეს და ჯოხსე აათამაშებდა ოსტატურათ მოვინავ ბელურას ან დაყოს. მიმინო მოჭკრავდა რა თვალს, რამდენჯერმე თავსე მოუარდა და უცებ იერიშს მოიტანდა შემოვინავ ჩიტუნისსე, დაეცემოდა თავსე. მონადირეც ხომ ამას უცდიდა. თავის დროსე გაწვრთნილ ჩიტს ჯოხინათ || ჯოხითურთ განსე გააგდებდა და ჩამოვარდნილ მიმინოს გაშლილ ბადეში მოიშვებოდა რა, დაიჭერდა. მერმე დაიწეებოდა მისი, მიმინოს, პურადება, ღამის-თვეც და წვრთნაც, მარობისთვეში მწვერის ათობით და სობით ჭერა. აგრევე დაიხელებდენ ხელმე ქორს ან შავარდენს ხოხობის დასაჭერათ. კარგ მონადირე ფრინველათ რომ გამოდგებოდა, მიმინო იქნებოდა თუ ქორი ან შავარდენი, სამთარში ძარში ჩასმიდენ, მოზრ-

¹ მასწავლებელი ხელით აჩვენებს.



დილ ოთხის ოდენა წკნელით მოდობილ ძარში, და მომავალ წლამდე
|| გარისმდი უფლიდენ, რომ ხელახლავე ენადინათ. ასეთ შარშანდელ
მონადირე ჩიტს კაპოეტს ეძახდენ.

ძველათ სანადიროთ რომ წავიდოდენ მეფეები, ღაშქრობას წაჭ-
გავდა, ურიცხვი ქარი და ძალლი მიჰავდათ. შოთა იტყვის ერთ მეფის
განადირების მოხსენებაში:

«მესეს ქორნი აბნელებდეს¹, ძაღლთა სრბოლა² შიდა, მოდა»³ (703, 8).

§ 14. Детеныши животных.

ცხოველების შვილებს სხვა და სხვა სახელი აქვს, ზრახისას სხო
(მრავლობითი რიცხვი სხოები ან ხეორები), ცხვრისას ბატკანი, თხი-
სას — თიკანი, ცხენისას კვიცი, ძაღლისას ლეკვი. ლეკვი ლომის
შვილზედაც ითქმება — შოთა იტყვის:

«ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს თუნდა ხვადია».

დათვის შვილზე უკვე მოგახსენე.

უშვილო ჯიბრს საცხენოსნოთ ჩვეულებრივ ბერები ხმარობენ და
მათი მიზანდევით მღვდლებიც.

§ 15. თევზეულობა.

გასრულ ლექციასე ორი ჯგუფი სიტყვები მოგახსენეთ, ერთი ში-
ნაური და ერთიც გარეული ცხოველების სახელები ჩემი შედგენილი მუ-
საითით, სხვათა შორის მწეურსე და ხოხობზე თრინველით ნადირობის
ამბავი ჩაურთე მოკლეთ. მომავალ ლექციისთვის მიწა და მადნეულობის
ზოგს სახელს მოგაწოდებთ და მათ შესახებ მუსაითის ნიმუშები თქვენ
შემიდგინეთ, ვისაც რა ან როგორ შეეძლება || როგორც ვინ მოახერხებს.

დღეს კი სახელდასჯლო ლექსიკონიდან რაც წასრულ ლექციასე
გერ მოგასწავრი, სახელდობრ თევზეულობის შესახებ, მას დავასრულებ
|| დავამთავრებ.

თევზი (თებზი) 'рыба'

კობორხსალი ან კიბო 'рак'

კალმასა 'форель'

ლოქო 'сом'

ღლავი 'сом'

ორავული 'лососина'

ღოში 'тёшка'

წვერს 'усач' (рыба)

ღორჯო 'головастик'.

ქამაზი вид рыбы

გეშაზი 'дракон', 'чудовище',

ძველათ ატიც დიდი თევზი 'кит'.

¹ აბნელებდენ.

² სირბილი.

³ იქით, აქეთ.

დუქანში.

- თევზეულობისგან რა გაქვთ?
 - კალმასა, ღოქო, ორნგული და ღოში.
 - ღოში ღოშსკა კარგი საჭმელიო, ერთი ნაცნობი ქართველისგან გამოგონია. ღოში იშოვება?
 - არა, შატოისანო, ჩვენ დუქანში მარტო თევზეულობა გახლავს, ხან კიბოჩხსლასაც ვაჭრობთ, შუდამ ხიზილდას, ღოშს კი ქალაქში (თფილის ქალაქში) საყიდლათ ვერ იშოვით, ის გურული საჭამადა.
 - მაშ, ორი გირფანქა კალმასა მომიჭარით.
 - გეტყობათ, უცნო ბძანდებით, კალმასა გირფანქებით ვერ მოიჭრება, კალმასა მთელ-მთელათ იყიდება.
 - კეთილი, ერთი თაფი, ორიც იყოს, მიბოძეთა.
- «ყოველს ხორცსა კალმასა სჯობს, კალმასასაც ღოშის წვენი».

§ 16. მიწა, ქვა და მანეულობა.

ამ საგნებსე და ზოგ დარჩენილ ცხველებსე მუსიაივის ნიმუშები თქვენ გამოთქვით ქართულათ და შემდეგ ლექციასე საამბობლათ მომიზადეთ!

ბოლას მანეულობის შემდეგ.

მიწა 'земля' (ср. § 2: მი-წა)	ტყეოა 'свинец', 'пуля'
თისა 'глина'	კალა 'олово'
ქვა 'камень'	თანაქი 'цинк'
კლდე 'скала'	მჭედელი 'кузнец'
კაყი 'кремень'	ოქრომჭედელი 'золотых дел мастер'
მანეულობა 'руда'	შანთი 'раскаленное железо'
სზილენძი 'медь' (красная)	მარწუხი 'клещи'
თუთფერი — თითფერი 'медь' (латунь)	ჭაჭვი 'цепь'
რკინა → კინა 'железо'	ძეწვი 'печочка'
ოქრო 'золото'	კვესი 'огниво'
ვერცხლი 'серебро'	ახედი 'трут'.

§ 17. გასრული ლექციისგან რა გახსოვსთ || გახსოვთ, რა დაისწავლეთ?

- 1) ზრობის და ხარის შესახებ (§ 12, I), 2) ცხვრის შესახებ და თხისა (§ 12, II), 3) ყველისთვის (§ 12, III), 4) ძაღლის ამბავი (§ 12, IV),



- 5) ვირის შესახებ და ქათმის შევარცხებაზე ბასის (§ 12, V—VI),
6) ცხველებების შვილო სხელები (§ 14), 7) თევზების შესახებ (§ 15).

§ 18. Хлебные злаки.

იქელი (პური, ხაბდალი) 'пшеничная мука'	
ქერი 'ячмень'	სიმინდი 'кукуруза'
ჭვავი 'рожь'	ღამი 'просо' («гом-и»)
ბრინჯი 'рис'	კარტოფილი 'картофель'.

§ 19. Зелень огородная (წვანელი), стручки.

ბადრიჯანი ← ჰატრიჯანი 'баклажаны'	
ბოლკო 'репа', 'редька'; თვის (от თვე) ბოლკო 'редиска'	
გოგრა გვახი ხაპი 'тыква'	კიტრი (კინტრი) 'огурец'
ღარიბინი 'корица'	კამბოსტო 'капуста'
ღოგვი 'горчица'	ღახანა особый вид капусты
წაფრანა 'шафран'	ღობიო 'фасоль'
კამა 'укроп'	ცერცვი 'сбобы'
მაკიდო 'петрушка'	ოქროსცერცვი 'горох'.

§ 20. Деревья и растения.

ხეების სხელები და ზედ მტენარეებისა.

ტყე 'лес'	
-ნარ в составных словах —	
მუხნარი 'дубрава'	
ვაშლნარი 'роща из яблонь' и т. п.	
ხე 'дерево'	
ძირი 'корень'; 'низ'	
რტო книжн. შტო } 'ветвь'	
დიალ. ბოლი	
ფურცელი, ფოთელი ფერთელი ¹ 'лист'	
წვერი	
დიალ. კატარი } 'вершина дерева'	
ძნა 'сноп'	

¹ Только 'лист дерева', но ფურცელი также 'лист бумаги'.

ხილუეულახა (Фруктовые де-
 ревя)
 ბია || კამში 'айва'
 ბრწეული 'гранат'
 ალუხა 'лыча'
 ატამი 'персик'
 ეურძენი 'виноград'
 ვაზი 'виноградная лоза'
 თუთა || ბუელა 'тута'
 ვაშლი 'яблоко'
 სხალი 'груша'
 წაბლი 'каштан'
 ზეთისხილი 'маслина'
 სხმარტლი 'башмала'
 ქლიაფი 'слива'
 ფართოხალი 'апельсин'
 ნიგოზი 'орех'
 თხალი 'мелкий орех'

ნიგოზის ხე 'ореховое дерево'
 გუნდა 'дуб чернильно-ореховый'
 მუხა 'дуб'
 დაფხა 'лавровое дерево'
 წიფელა 'бук'
 თხმელა || თხემელა 'ольха'
 ბარდი 'чилига'
 ეკალი 'терновник'
 თამბაქა || თუთუნის 'табак'
 იონჯა 'люцерна'
 კალინდანი 'райграс английский'
 ყვავილები 'цветы'
 ვარდი 'роза'
 ყაყახა 'мак'
 სუმბული 'гницинт'
 ნარკოზი 'нарцис'.
 ქამენია || გვირილა 'ромашка'

სხვა და სხვა სიტყვები და გამოთქმანიცა უმთავრესი სიტყვიდან დაწვებული სუფი უბრალოში (მარტივად).

§ 21. უმთავრესი სიტყვა ყველა ენაზე ეოფილა 'ხელი', ებ მუშა კაცის, მთელი კაცობრიობის, რეგორც ნივთიერი, ისე სუ-
 ლიერი ქანების შემომქმედი წევრი სხეულისა. ხელი პირველი იარაღი
 იყო კაცობრივი შრომის და კაცობრივი მსჯელობის, თვით ენის
 მაგიერობას შობდა ის, ვიდრე აღამიანი, ჯგუ-ურდობიდან გამო-
 სრული, მასიური საზოგადოებრივი მოწყობით და ეკონომიური წარ-
 მატებით გარკვეულ ხმას ამოიღებდა და იმ ხანებისათვის მოულოდ-
 ნელ საკვირველებს, ბეგრავან || მბგრ ენას, ახლა ერთად ერთს ჩვე-
 ულებრივ ენას შეიქმნიდა. «ხელ-ი», ქართული ნათესაობის ენიდან
 სახით «ხერ-ი» ბერძნულშიც გადასულა (ბერძნ. «ხეღრ» χείρ), ქართულ-
 შიც შენახულა ამავე ნამდვილი სახის («ხერი») გამოთქმის უფრო
 ძველ საფეხურზე — «ლერი», მნიშვნელობით — 'ერთეული', 'штука'
 და სხვა, რადგან 'ხელის' მცნებიდან ნაწარმოებია სხვა და სხვა რიცხ-
 ვის, მათ შორის ერთისაც გამოთქმული სიტყვა. 'ერთ-ი' 'один' სი-



ტყვის ფუძე «ერ» (←*«ჭერ»||«დერ» ან «ურ-», შდ. ძველ სემიტურულ «ურ+თ-ი-ერ+თ-ას» 'один одного' → 'друг друга') იმავე სიტყვის ზირვანდელ სხეს წარმოადგენს, დასაწყისი თანხმობის (ე → ღ → ხ) უმდაბლეს საფეხურზე (ჭ) დაშვებით და შედეგი გაუქმებით. მდაბიონით სოგ ადგილას «ერ-ი» ნიშნავს 'ერთს' («ერი კაცი» 'один человек'), მასსადაჟე 'ხელ'იც უნდა ენიშნა — და დასტურად, თვით ძველსემიტურულ ენით «ერ» ეტყოდენ 'ხელს', როგორც ცხადათ გვიჩვენებს თქმა «მი-ერ» 'через', ფრანგ. par. ლათ. a გინდა ab, ბერძნ. διὰ, სომხ. «ი ძერ-ენ» სიტყვა-სიტყვით 'მის (|| მათ) ხელით'. აკეთივე თუ მსგავსი წარმოება აქვს მის ბადალ ინდოევროპულ ნაწილაკებს: ავილოთ, ვთქვამთ, რუს. «через», იათეტურ ენების ჰალეანტოლოგური დახსნით ეგ რუსული სიტყვა ისტორიასე წინდასწრებულ ხანებში ესმოდათ როგორც ნათესაობითი (-სი → -ის || -შე) ან მიტყვითი (-სა || -შო) ბრუნვისგან წარმომდგარი მტყმედებითი ბრუნვის სხით შემოსილი (-Z, შედაწე ბასკური -s, ბასკებში მიდებული ანაბანით — «-z») სიტყვა «ჩერ+ე» 'ხელი' (შეად. ქართ. «ჯერ» 'ხელ' თქმაში «ერთჯერ» = «ერთხელ», ქართ. «ახერა» 'задержал', პირველში 'ხელით დააკავა', სომხ. «ძერ-ქ», ძველ. «ძერ-ენ» 'ხელი' და სხვა)¹.

მაგრამ არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ ჰალეანტოლოგიურათ ეოველი ნაწილი ღებულაბს მის მთლიან ერთეულის სხელს, 'ხელი' ნაწილია სხეულის ან, როგორც ძველათ იტყოდენ, გვამის (ძველებური მართლწერით გუამის), «გვამი» კი ძველათ ნიშნავდა მას, რაც რუსულათ გამოითქმება სამი სიტყვით: 'тело', 'особа', 'лице' ('личность'). მასსადაჟე 'ხელს' თავდაპირველში სხეულის ან გვამის მნიშვნელობა უნდა ჰქონდა და ეს გარემოება კიდევაც ცხადდება, თლანდ რთული დასაბუთება სჭირია და ჩვენ შორს წაგვიყვანს, მოსწავლეს ნამეტარ გაუძნელდება შეთვისება. სომხურში უფრო მკაფიოთ მოხანს სხეულის ან გვამის და ხელის აკეთი მჭიდრო ნათესაობა, საზოგადო ცნების 'სხეული' ან 'გუამი' გამოითქმევი სიტყვიდან 'ხელი' ცნების გამოითქმევი სიტყვის წარმოშობა. ასე მაგალითათ — სომხ. «ანძ-ენ» (←*ჭანძ-ენ) ნიშნავს 'გუამს', 'სხეულს' და 'სულს', განურჩევლათ, მასთანავე 'ოსობა-ს', 'პირფხებას' და სხვას, და იგივე სიტყვა ნიშნავდა სხეულის ნაწევრს, მთლიან ერთეულიდან გადატანილი

¹ იხილე ქვემოთ, გვ. 84.

იყო მის ნაწილზე—'ხელზე', როგორც გვიჩვენებს ზმა «ჭ-ანძ + ნ-ელ» (← «ა-ანძ + ნელ») 'передавать', 'в-руч-ать', ესე იგი ფუძე ანძ(←ჭანძ-) ნიშნავდა მასვე, რასაც გერმ. Hand 'ხელი', რომელიც მოდის «*ჭანჯ» სახის შესწევობით პირველ სახიდან «ჭარ» / «კარ» (შეად. სომხ. «კარ» 'ძალი' და სხვა). თუ თქმულს ცოტადანთ მიმიხედით, დანარჩენი, უფრო ძნელი შესათვისებლათ, გაგიადვილდებათ. გამოდის აგრე, რომ 'ხელზე' რომ ვმუხსაიფობთ, პალეონტოლოგიურათ მთელი 'სხეული' ან 'გვამი', მთელი 'პირფანება', მასასადამე 'კაცი' მოდიანათ იგულისხმება. და ეს კი მასწავლებს მას, რომ იმავე სიტყვას ადამიანის, ცხადია, მიკროკოსმის მანიშნს კარმიურნი მნიშვნელობაც შექძლება. რა გსითაც ან რა მსჯელობის სფლითაც იყოს მთელი 'სროფლიოს', მის გამომხატველ 'ხარისი' ან 'ყეტის' მანიშნი სიტყვაც უნდა იყოს. აქაც მსროფლიომოდიან ერთეულ ცნებაზე მის ნაწილზე კაცზე გადმოღებული, როდესაც კაცმა თავის პირადობა, ურდოსკან ნათესაურ სახოგადობრივ ერთეულობისგანაც გამოყოფილ ინდივიდუუშათ თავის თავი შეიმიტნა. მანამდი ხომ თვით ქართული სიტყვა «კაც-ი» 'человек' ნიშნავდა მთელ ნათესავს, «კას + ში» ან «კას + ხ» ად, საშვალ საუკუნებში «ხას + არ» ად, ახლა «კა + ხ» ად წოდებულ ნათესავს.

ახლა იქნება, არ გაიკვიროთ, რომ თვით სიტყვა «ღმერთ-ი», ჩვეულებრივ 'ყეტის' მანიშნი, ძველთა ძველ ეპოქებიდან მნათობების მადლ გულიშამში გადატანილი, ისევე კაცის ხელნაქნარი გახლავს და მაგალითათ, ქართულის მონათესავე სვანური ენის თქმა «ღერმეთ», რომელიც აგრეთვე 'ღმერთს' ნიშნავს, წარმოადგეს რთულ ტერმინს, რნი სიტყვიდან «ღერ» და «მეთ», და თითო მათგანი თავდაპირველათ ან 'ყეტის' ან ტოტემურათ ცხველის, სახელდობრ 'ღერის' მნიშვნელობის მიღებაში 'ხელს' იტყვდა: პირველი ამ რნი სიტყვებისგან, ესე იგი «ღერ» \ «ერ» იგივე ქართული «ღერ-ი», «ერ-ი» გახლავს, რომელიც უწინ 'ხელს' ნიშნავდა, როგორც მისი კიდევ გამოთქმის უფრო ძველ სათესურზე დარჩენილი სვანებში «ეერ» (ახლა სვანურათ «ეერ») წმინდანსაც, 'ღვთაება'საც ნიშნავს და ტოტემურათ წარმოებულ სიტყვების დარგში 'ღერ'საც, ერთ დროს კი არა თუ 'ხელს' ნიშნავდა და მასთანავე 'ერთსაც', 'კაცსაც', მთელ 'კაცის ნათესავს', ქართულათ 'ერ'-ს, ამიტომ 'კაცის', ესე იგი 'ერის' ერთეულზე იტყვიან 'კაცის' შვილი».

სიტყვა 'ხელ'-იდან, რასაც თავდაპირველში ნიშნავდა ასეთი ფუძეები, როგორც «ჭერ-» → «ჯერ» → «ხერ-» (შეად. სომხ. «ძერ-» *ձերք, ձերն*), «ბარ-», «გაგ-» და ბევრი სხვა, ერთ დროს წარმოებულან ფემები — «ფ-ი-ჭერ» 'держу', 'ловлю', «ფ-ა-ხერ-ებ» 'задерживаю', 'останавливаю', «ჯერ» 'раз', '-жды' («ერთჯერ» → ხალხურათ «ერთჯელ», როგორც «ერთხელ»), «ფ-ა-ბარ-ებ» 'поручаю ему', 'вручаю ему', ფ-ა-გაგ-ებ 'задерживаю'; ფ-ს-ძლ-ეფ 'одолеваю' იმავე «ძლ-ი», «ხელი» სიტყვიდან მოდის, მაგრამ შემდეგი ხსნის, ახლა ჩვეულებრივი მნიშვნელობით 'сила', «დონ-ე»ც თავ და პირველში 'ხელ'ს ნიშნავდა, მიტომაც იგი ახლა იზმარება 'ძალის' მნიშვნელობით, ძველათ კი დახელოვნებულის 'ხრიკს', 'ხერხს', 'საშვალეხას' ('средство') იტყვდა, აქიდან ახლანდელ ქართულშიც 'დონისძიება'.

ამ გვანათ თვით სიტყვა «ხელი» 'рука' ბევრს რასმე||რამეს ნიშნავს, მაგალითათ 'უფლებას': იტყვიან «რას ხელი (право) გაქვს?», «დაინხელა» 'он овладел им', «სატყვარის ხელი» 'рукоять кинжала', ხელდახელ 'из рук в руки', 'на спешную руку', აგრეთვე «კარ» 'ხელს' მიემხრობა ქართული «ფ-ე-გარ-ებ-ი», ესე იგი 'ფ-ე-ხ-ებ-ი' (← 'ფ-ე-ხლ-ებ-ი') 'прикасаюсь к нему', როგორც «კარ» («|| კალ») სიტყვის მეორე სხე, ჩუგსშასარულ განონისებრი ბგერათცვლილების პირბაზზე წარმომდგარი «კას» იმავე 'ხელის' მნიშვნელობით რუსულ ზმის «касаться» ფუძე განლაგს და სხვა.

პირიქით, ბევრი სიტყვა ახლა მარტო (ძვ.-მწ.: მხოლოდ) ერთი რამ გარკვეული მნიშვნელობის მექონი თავდაპირველში ადამიანის 'ხელს' ნიშნავდა, უწინ ხომ მის მთლიან ერთეულს 'გვამს', 'სხეულს'.

§ 22. საბჭოთა წესწებობების ზოგი ტერმინი და გლეხის ზოგი საფასხა და ზოგი სახანდაზო სიტყვა.

- გავშირი 'союз'
- საბჭოთა გავშირი 'союз советов'
- დაწესებულება 'учреждение'
- მსხვილი ბურჟუაზია 'крупная буржуазия'
- მუშა 'рабочий'
- გლეხი 'крестьянин'
- გლეხობა 'крестьянство'
- ძალადობა 'насилие'

ქახი 'изба'

ფაცხა 'плетеная сакля'

სახლი 'дом', 'сакля' (без печки, окон и пола)

ოდან 'дом' (с печкою, окнами, на высоком фундаменте)

ჯვარგვალე 'сруб'

კარავი 'хижина' 'палатка', 'шатер'

ძალი 'канун', უქმის ძალი 'канун праздника', კვირის (|| კვირ-
რას) ძალი 'канун воскресенья'

საგძალი (← საგზალი) 'дорожная провизия'

ლუკმა 'кусок'

კიტრი 'огурец'

ნესვი 'дыня'

ავი შუშა კვირას (← კვირასი → კვირის) ძალს გახალისდება.

ბაღდადს ვირი კიტრად იყიდება, მაგრამ (მარცხ) იქ წასვლა-მო-
სვლა ღირს ერთი ჯორი მისის საგძალით || საგზალით.ახალ კიტრს || კინტრს და ახალ ამბავს ძვირათ ნუ იყიდი, მალე
გაიაფდება.

ორი ნესვი ერთი (ხალხ. ერი) ხელით არ დაიჭირება.

§ 23. სახელთაგან ზოგი ტანსაცმელის, ზოგი სხეულის, ზოგი
ოჯახის და საზოგადოებრივი განწყობილების აღმნიშნი სიტყვები
და გამოთქმანი.

ქუდი 'шапка'

ბოხი 'барашковая шапка'

ყაბაღახი || ჩაბაღახი 'башлык'

ქალამანი ↗ ქალამანი 'лапти'

წულა 'чусти'

ჩექმა 'сапоги'

საყურე 'серьга'

სათვალე 'очки'

ასო 'часть тела'; 'буква'

ნაწილი 'часть'

წევრი 'член'

ნაწევრი 'член тела'

ჩხინი 'палочка'
 ჰაღღა 'клин'
 სარნი 'кол'
 მესერნი 'частокол'
 ღობერი → ღობე 'плетень', 'забор'
 განვითარება 'развитие'
 ეკონომიური განვითარება
 განზრახვა 'намерение'
 ვარაში 'хлопоты', 'забота'
 ზრუნვა 'забота'
 უზრუნველი 'беспечный'
 უზრუნველ ელ 'он обеспечил'
 გათავისუფლება 'освобождение'
 იმედი || კნიჟნ. სსრება 'надежда', 'упование'
 სსრება 'отчаяние'
 აღღა 'чутье', 'инстинкт'
 აღღა აიღღა 'он почувал'
 ნივთი 'материя', 'имущество', 'багаж'
 ბარგი 'багаж', 'поклажа'
 ჭვირთი → ტვირთი 'ноша', 'вьюк'
 მარცვალნი 'ягода', 'зерно', 'слог'
 დედანი 'подлинник' (текста)
 კაპია || ასლი 'копия', 'список'
 სათაური 'заглавие'
 ერი 'народ', 'нация'
 ჯარი 'войско', 'толпа'
 მიჯრას 'толпиться'
 ცა ქუდათ არ მიახნია, დედამიწა ქადამნათ (ქადაბნათ)
 შორის 'между', 'среди'
 რესპუბლიკებ^ს შორის 'среди республик'
 ისედაც 'и без того', букв. 'и так (ისედაც) даже (-ც)
 ვინიცა 'кто знает', 'может быть'
 კბილი 'зуб', უკბინა 'он укусил его'
 ჩემი კბილა 'мой сверстник'

საშვალება 'средство'

საშვალება არ აქვს 'нет выхода', 'не справиться с ним', 'не
унижается'

მეშვეობა 'посредничество'

ზატარობა 'детство' (ზატარა 'маленький'), ზატარობისა 'в дет-
стве', 'в дни (-ს) детства (ზატარობისა)'

გლეხობა 'крестьянство'

სილა 'оплеуха'

სილა 'песок'

ბოლოს 'наконец'

დასასრულ 'наконец'

მძიმე 'тяжелый'

მძიმეთ არის 'она беременна'

მხატვ 'легкий (на вес)'

ადვილი 'легкий', 'нетрудный'

ძნელი 'трудный'

ხშირი 'частый'

მეხსენი 'редкий'

უძლეური 'немогущий', 'больной'

სუსტი 'слабый', 'недомогающий'

წყალმანკი || წყალმკი 'страдающий водянкой'

დაზარალებული 'понесший урон (ზარალი)'

დალაგებით 'обстоятельно'

სკედმეტი 'излишек'

მუდამ 'всегда'

მუდმივი 'всегдашний, постоянный'

უოჯულოთის 'всегда'

უოჯულ დღიური 'ежедневный', უოჯ. დღ. გაზეთი 'еж-ная газета'

ნამეტარ || ნამეტნავ 'чрезмерно'

ბევრი 'много'

მრავალი 'много'

ხნეი 'пожилой'

მრავალ უამიერ 'многая лета', букв. 'многолетен (да будет)!'

Это — слова застольного пения по провозглашению тоста,

за которым, после ответа того, за здоровье которого
выпили, поют 'მადლობელი ვარ' (см. II, § 15).

§ 24. წმითაგან სხვა და სხვა ღარგის სიტყვები.

როგორ მიუდგოთ გუქს 'как подойти нам к крестьянину'
ამ საქმეს ჩაუბმები 'возьмусь за это дело', букв. 'впрягусь
в это дело'

დაიბინავა 'он нашел пристанище, квартиру' (ბინა)

დააბეჩავა 'он обездолил его'

ამწვაგებდა 'он обострял то'

დაათვალიერებს 'осмотрит то', 'произведет смотр ему'

გაითვალისწინებს 'представит его || то себе'

მის ჯავრს ამოვიყრი 'отомщу ему'

განაგრძობს 'продолжает (продолжит) то'

განაგრძელებს 'удлинит', 'продолжит то'

ბრძოლა 'бороться', 'борьба', ვი-ბრძვი 'борюсь' (ფუძე: ბრ+ძ-ვ,
შეად. რუს 'борь-ба' (← *bog + e-ba), სომხ. მერ+ტ-ელ
'бороться')

ვ-ტყუდები-ი 'борюсь с ним'

ტყდავს 'кует то'

ა-გალებს 'обязывает его', 'возлагает на него' (ვალი)

მა-ი-სმინა 'он выслушал то'

გა-ი-განა 'он услышал то, послушался'

მა-ი-ნელა 'он переварил' ('пищу' საჭმელი)

მი-სწვდა 'он достал до него'

მი-ა-წადა 'он передал то ему, доставил то ему'

წაწი → ტოტი 'ветвь'

ტოტი 'рука', 'лапа'

მი-ა-რთვა 'он преподнес то ему'

მა-ა-რთვა 'преподнес ему (в нашу сторону)'

მა-ა-რთვა 'снял' ქაფი 'пену'

წა-ართვა 'он отнял то у него'

ღებავს 'красит то'

ღება: გა-ა-ღებს 'откроет' (дверь, окно)

და-ა-ღებს 'раскроет (рот)'
 ში-ი-ღებს 'получит то || его' и т. п.
 ბევრი რამ გვაკლია 'много чего не хватает нам'
 გვეყოფა 'достаточно нам'
 კმაზა 'довольно'
 სადაც არ იყოს, ცოტა კმაზ იყოს.

§ 25. შგზავნობა.

გზა 'дорога', შგზავნობა 'путешествие', გზავნის 'он посылает его || то', ბილიკი (დრ.-ლიტ.) 'стезя', კვალი 'след', გემი 'корабль', 'судно', 'пароход', ნაგი 'лодка', რკინის გზა 'железная дорога', სადგური 'станция', ზარა 'колокол', 'звонок', მესამე ზარას დაუკრეს '3-ий звонок дали (букв.: ударили)', სურდა 'мелочь', დამიშალოთ 'разменяйте мне!' ფული 'деньги', ფარა 'деньги'.

I. ცხენი შგზავნისთვის საქართველოში დღესაც აუცილებლათ საჭირთა, განსაკუთრებით გაკენჭილზე (шоссе) დაშორებულ სოფლებში სამგზავნოთ. ცხენი სჯობია ახლა ქალაქში დაიქონავოთ. მიბძანდებით საქირაო ცხენის ჰატრანთან და მოკლავანაკებით:

— სამი ცხენი მჭირია, ორი საცხენოსნო, ჩემთვის და ჩემი ახსნავისთვის და ერთი საჭვირთე, კურტინიანი.

— უკაცრავათ, ხელათ ორ ცხენზე მეტი ანა მყავს, სხვა მეკოგეს გავატანე ამ წაფულში მთაზე საძოვრათ (|| საბაღათ), ორ ცხენშიც ერთი ჭვირთის მზიდავია, მაგრამ საუცხოვო უნაგრით გაგიწეობ და ისე ცხენი მშვიდობიანია, კარგი მავალი და, თქვენმა მზემ, მშვენიერათ იმგზავრებ.

— შე დალცვილო, ბარგს რა უყა? ოთხ ბათმანზე (ორ ფუთზე) მეტსა სწონს.

— ბარგს, ბატონო, უკან შემოიკრავთ ცხენზე, თითო თქვენგანი ორ ბათმანს, ორ ღამაზ სურჯინს გათხრავებთ უფასოთ და შიგ ჩააწეობთ.

— ცხენის ქირა ბძანეთ.

— თქვენი ნებაა, ბატონო, რამდენსაც ინებებთ, კმაყოფილი ვიქნები. უცხოეთით მობძანებული აღამიანი ბძანდებით, ვხედავ, და სტუმრის ჰატრავის ცემა ჩვენ გვესმის.



— ანა, ძმაო, მე შირჩევიანია, ქირის ფასი ჰირდაზირ შითხრა და საქმე თავიდანვე გავასწოროთ.

— თქვენი ნება იყოს, ბატონო, ბევრს მანინ ან გთხოვთ, ქირას დაკლებით ვიტყვი, დღეში სულ ხუთი მანეთი, მაგრამ ერთს ცხენს სამ ფუნსე ნალი აქვს (|| აქ) ავარდნილი და თქვენი ფასით დააჭედინეთ.

— ნამეტარ ძვირათ აფასებთ, ძმობილო (|| ამხანაგო || ზოგან დღესაც: ბატონო), არ ანგარიშობთ, რომ ორ, სამ კვირას ვიქნები გზაში და ორი ცხენის ხარჯი ჩვენ გვედება გასასწავთ. სამი მანეთი კმარა.

— თქვენ იცით, ოდენად დაჭედვა არ დაგაფიწვედესთ, ქალაქის ბოლოში რომ მიასწევთ, კარგი სვინდილისანი || სვინდისიერი მჭედელია და მასთან ჩამოხტით ცხენების დასაჭედათ.

— გზასე მდინარე შემხედება გასასვლელათ? საფოტოგრაფიო იარაღი და მასალები მაქვს და მეშინია, არ დამისოლდეს.

— ზატარა დედა, ახსენათ იყავით, უშიშრათ გაბძანდებით. შემდეგ დიდ მდინარესაც მიადგებით, ეგ ჩვენი მტკუარია, მაგრამ ზედ მშვენიერი ფართო ხილია და ჩამოხტომაც არ გჭირიათ, ეგრე თავისუფლათ გაბძანდები შემჯდარი.

— აბა, უნაგირი შემიდგით და ცხენები გამოიყვანეთ, საჭინიბოიდან, ვნახეთ, რა რაშებია. გვეჩქარება.

II. აჭა, ესეც მგზავრობა სხვაგვარი.

შვიდობით, დროებით ვსწუვედ ლექციებს. საგრამატიკო გურსი ხომ დაგიმთავრეთ. რაც სასწავლო მასალა მქონდა, უგვე მოგასხენეთ: ქართული ენა უფესერულია, მისი ამოწურვა შეუძლებელია თვით უნივერსიტეტში, სადაც ფრცული, მეტი თუ არ ვსთქვამთ, ჰროგრამაა. თქვენი ჰროგრამის პირობით მე უფრო ბევრი მოგასწოდეთ, ვიდრე თქვენ შეითვისეთ. ეს ჩემი, იქნება, შეცდომაც იყოს და ახლა მოცილე-ბუღალბის დღეებში, დაახლოებით ექვსი თვე გაგძელებს, ჩადენილი შეცდომა შემისწორეთ; რაც გისმენიათ და ჩაწერილი გაქვსთ, კარგათ შეითვისეთ, მას თავის საკუთარი შრომით შეძენილი ცნობებიც დაუმატეთ. კომედია «ზატარადლი» წაიკითხეთ, გაიკეთ და დაისწავლეთ. იქნება სხვა რამეც წაიკითხეთ. უგულაფერი თქვენსეა დამოკიდებული.

კიდევ მშვიდობით. მე მადლობელი ვარ, თქვენთან და თქვენდა

მუშაობაში მეც ბევრი რამ ახალი ან ახალ ნაირათ გავიგე. გულის მაკ-
ლია, რომ გეცილებით (|| გშორდები). მშვიდობით!

IV. ახალი და ძველი ძმურლობის ძეგლებიდან.

§ 1. ხალხური ლექსებიდან.

რა დადგება გაზაფხული,
აყვავდება ვეკლა ხილი,
შთა და ველი ამწვანდება,
ვეკლას გაუთბება ძირი.

* * *

ძმა რომ გაეყრება ძმასა,
ველარ დასდგამს დიდსა ძმასა.

* * *

ძმაო, რა სჯობდა ძმობასა,
ერთმანერთისა ემობასა?
ძმა მაშინ მოგაგონდება,
საში რომ გტემდეს მარტოსა,
უკანდა ისელებოდე,
არავინ მოემატოსა!

§ 2. რუსთველის ქმნულების შესავლისგან.

* * *

თამარს ვაქებდეთ შეიგეს, სისხლისა ცრემლ-დათხეული,
ვსთქვენი ქებანი ვისნი შე, არ ავად გამოჩეული:
მელნად ვიკმარე გიშრის ტბა და კაღმად ნაი რხეული.
და ვინცა ისმინოს, დაესვას ლახვარი გულისა ხეული.

* * *

მიბრძანეს მათდა საქებნად თქმა ლექსებისა ტკბილისა,
ქება წარბთა და წამწამთა, თმათა და ბაგე-კბილისა,



ბრალ-ბალახშისა თლილისა, მით მიჯრით მიწყობილისა.
და გასტებს ქვასცა მაგარსა გრდემლი ტყვიისა ლბილისა.

* * *

ესე ამბავი სპარსული ქართულად ნათარგმანები,
ვით მარგალიტი ობოლი კელის-კელ საგოგმანები,
ვზოგე და ლექსად გარდავთქვა, საქმე ვქმნა საჭკაჭმანები:
და ჩემმან ხელ-მქმნელმან დამმართოს, ლაღმან და ლამაზმან ნები.

* * *

აწ ენა მინდა გამოთქმად მე, გული და კელოვნება,
ძალი მომცეს და შეწევნა: მისგნით მაქვს, მისვცე გონება,
მით შევეწივნეთ ტარიელს, ტურფადცა უნდა სსოვნება
და მათ სამთა გმიერთა მნათობთა, სჭირს ერთმან-ერთის მოხება.

* * *

მო, დავსხდეთ, ტარიელისთვის ცრემლი გვდის შეუძრბილი,
მისებნი მართ დაბადებით ვინცა ყოფილა შობილი.
დავსჯდე რუსთველი, ვლექსვიდე, მისთვის გულ-ლასხვანსობილი:
და აქამდის ამბად ნათქვამი, აწ მარგალიტი წყობილი.

§ 3. «ბრძალა საქართველას გაერთიანებისთვის» (ი. ვაჟაძის-
შვილი, ქართველ ერის ისტორია, წიგნი მეორე, ტფილისი 1914,
გვ. 367—368).

უცხოელების ხანგრძლივ ბატონობის შემდგომ, VIII საუკუნის
მეორე ნახევრიდან მოყოლებული, საქართველამ გამოცოცხლება დაი-
წყო და მოსულიერდა. ამ მოძრაობას ხელს უწყობდა, რასაკვირველია,
თვით არაბების თანდათან დანუსტება. ჩვენი ქვეყნის გამოცოცხლება
ერთბაშიად და უცბათ არ მომხდარა; საქართველას ყველა კუთხეში ერთ-
დროს ვერ ამოძრავდებოდნენ: ზოგმა უფრო ადრე დაიწყო მოღონიე-
რება, ზოგ მხარეს-კი მცხოვრებთა მოქმედებას გარეშე, განსაკუთრე-
ბით პოლიტიკური გარემოებანი აფერხებდენ. ამიტომ, ვიდრე გამოფ-
ხილვებულ საქართველას ყველა ნაწილები თანაბრად დოხეს მოიგი-
ვებდენ და წელში იმდენად გამაგრდებოდნენ [|| წელს იმდენათ გაიმაგ-

რებდენ], რომ სრულიად საქართველოს სამეფოს მტკიცედ დამყარება შესძლებოდათ, დიდი დრო იყო სჭირო. IX საუკუნითგან მოყოლებული ვიდრე XI საუკუნის დასასრულამდე გასტანა ამ საქართველოს ადღგენისა და გაერთიანებისა ხსნამ, დიდი ბრძოლა და განსაცდელი გამოიარა საქართველომ ამ სამი საუკუნის განმავლობაში, ვიდრე ახალ გაერთიანებულ საქელმწიფოს მომავალი უზრუნველყოფილი იქმნებოდა. ამ ხანგრძლივ ბრძოლას მუდამ ერთგვარი მიმართულება და ხასიათი არა ჰქონია: პირველ ორ საუკუნის განმავლობაში რაკი საქართველო დაქუცმაცებული იყო ჰატარ-ჰატარს სამთავროებად და სამეფოებად და შემატანეს სიტყვისამებრ «იქმნა სიმრავლე მთავართა ქუეყანასა ქართლისსა», ამის გამო «შეერთა ბრძოლა, იქმნეს მტერ ურთიერთის» (მ^ტქე ქ^ა *440, გვ. 217).

პირველად თავი დასავლეთ-სამხრეთ საქართველომ წამოყო, სახელდობრ VIII საუკუნის მეორე ნახევარში. აფხაზეთი არაბთა ბატონობას იმ თავითვე გადაურჩა და კვლავინდებურად ბიზანტიის კეისრისგან იყო დამოკიდებული; მაგრამ სწორედ VIII საუკუნეში ბიზანტია დასუსტებული იყო არაბებთან ბრძოლითა და შინაურ საეკლესიო უთანხმოებისა და გამწვავებულ ბრძოლისა გამო ხატების თავიანთმტყმლებისა და უარყოფილთა შორის. ამით უსარგებლია აფხაზეთის იმ დროინდელ ერისთავს. შემატანეს სიტყვით: «რა ჟამს მოუძღურდეს ბერძენსი, გადავა მათ გან ერისთავი აფხაზთა, სახელით ლეონ, ძმის წული ლეონ ერისთვისა, რომელსა მიეტა სამკვდრად აფხაზეთი; ესე მეორე ლეონ ასულის წული იყო ხაზართა მეფისა და ძლითა მათითა გადავა ბერძენთა, დაიპყრა აფხაზეთი და ეგრისი ვიდრე ლინადმდე, სახელ იღვა მეფე აფხაზთა-ო» (მ^ტქე ქ^ა *441, გვ. 218).

§ 4. ამიერ-კავკასიის რესპუბლიკების ფედერაციის შესახებ.

(რ. კ. პ. ც. კ. კავბიუროს რესოლიუცია).

ამიერ-კავკასიის რესპუბლიკების განცალკევებული არსებობა აუძლურებს მათ კაპიტალისტური და ბურჟუაზიული ქვეყნების წინაშე; მჭიდრო პოლიტიკური კავშირი უზრუნველყოფს მათ ყოველგვარ თავდასხმისგან კონტრ-რევოლუციონურ ძალების მხრით და განამტკიცებს საბჭოთა ხელისუფლებას ახლობელი აღმოსავლეთის მიჯნაზე.

პოლიტიკური გაერთიანება რესპუბლიკებს საშვავლებას მისცემს

ნამდვილად დაბეჭდოთაჲდეს ურთიერთშორის მჭიდრო სამეურნეო კავშირი, რომლის დადების ცდა არა ერთხელ ყოფილა წარმცემული. ხოლო რესპუბლიკების განთავისუფლება ამწავლებდა ამიერ-კავკასიის ისედაც მძიმე ეკონომიურ მდგომარეობას, ხალხის მასების სიღატაკს და დაბეჭდვებს და იწვევდა მრავალ გაუკებრობას რესპუბლიკებს შორის. ამიერ-კავკასიის წარმომადგენს მთლიანს სამეურნეო ერთს ერთეულს და მისი ეკონომიური განვითარება შეიძლება წარმოებდეს მხოლოდ საერთო კავკასიის სამეურნეო გაერთიანების გზით. დასასრულ, მრავალრიცხოვანი სახალხო კომისარიატების და დაწესებულებათა არსებობა ამ რესპუბლიკაში ნთქავს ბევრ ძალას და საშუალებათ, ქმნის ბევრ ორგანოებში ზოგჯერ პარალელიზმს მუშაობაში. ამიტომ სახელმწიფოებრივი ცხოვრების მთავარი და უმნიშვნელოვანესი დარგების საერთო ძალ-ღონით აღმინისტრატული მართველობა გაძლიერებს და განაყოფიერებს სობჭოთა მუშაობას.

გამოდის რა აქედან, კავშირებს გადაუდებელ საჭიროებად მიანხია რესპუბლიკებს შორის ფედერაციულ კავშირის შეკვრა პირველ ყოვლისა სამხედრო, სამეურნეო, ფინანსური მუშაობის და სეგარეო პოლიტიკის სფეროში. («კომუნისტი», № 210, 13 ნოემბერი 1921 წ.).

§ 5. ჩვენი სოფელი (ხმა სოფ. ვარციხიდან).

(ქუთაისის მაზრის აღმასკომის საყურადღებოთ).

მოგვხედეთ! გაზეთ «მუშა და გლეხი»-ს ფურცლებზე სშირათ აღნიშნულა ამ უბედურების შესახებ, რომელიც მოგვსვენა 1922 წლის ოქტომბრის წყაღდილობამ. ამ წყაღდილობამ სოფ. ვარციხის გლეხობა მიწასთან გაასწორა, აღიღებულმა მდინარემ საუკეთესო სახნავ-სათესი მიწები, მოწეული ჭინჩხული, ცხოველები და ზოგს სადგომი ქოხებიც კი გამოატალა ხელიდან; გლეხობა უკიდურეს და უმწეო მდგომარეობაში იმყოფება.

მართალია, ისინი დასახლებულნი არიან ახლად მიჩენილ ადგილზე, მაგრამ ამით დაზარალებულ გლეხების მდგომარეობა ოდნავადაც არ გაუმჯობესებულა. ნაწილს ჯერაც აუკებელი აქვთ ქოხები, ზოგს კი დაურუნავი. სშირათ ნახევრათ ისეთ ძონძებში განხეულს ქალს, კანს, ბავშს, რომ თვალს ვერ გაუმაგრებთ და მოკრიდებით შეხედვას: ასეთი დაზარალებულნი 300 კომლამდე აღწევენ, მაგრამ აქამდე ერთისათვისაც არავის

გაუწევია დახმარების ხელი. მათ არა აქვთ სკოლის შენობა და არც დაქირავება შეუძლიათ ასეთ პირობებში მეოთხე გლეხობას. ამ სოფლის ახლანდელ ნახევარი ვერსის დაშორებით, არის ვიღაც გერმანელისეული სასახლე, რომელიც ამ ყაშათ მიწათ მოქმედების კომისიონატის განკარგულებაშია; ეს სასახლე ვარციხის სახალხო მამულის ერთ თანამშრომელს, ს. ავალიანს უჭირავს და შიგ მხოლოდ დღურები ჰყავს დაბინავებული. სოფლის გლეხობის ბავშვები კი, სკოლის შენობის უქონლობის გამო, დღესაც ქუჩაში არიან სკოლის გარეთ.

კარგი იქნებოდა, აღნიშნულ სახლებში, სადაც ავალიანის დღურები ნავარდობენ, სკოლის გლეხობის ბავშვებს ვამცადინებდეთ».

«ბინაკელი».

§ 6. გალაკტიონ ტაბიძის ნათხზი «მოგონებები იმ დღეების ოცნა იელვას» ლექსებიდან; მნათობი, 1924, № 5, გვ. ა) 10—11, ბ) 13—14.

ა.

გიაშობა? არა. ვნახე ვენახი

როგორც ტაძარი.

ისეთი არსად ვერ არ შენახს

უზარმაზარი.

და იისფერი ფურცლები ვაწის

სანთლებს ვენახში

უმძიმეს ქარვის მტევნებად აწის

ვით ფერთელი ნახშირს.

კარგათ არ მახსოვს, ეს ფრინველები

იყვენ ჩიტები

თუ ანგელაზებს ესხათ ხელები

და ბიფრიტები?

ლუჩიო უსმენს. მასში ესოდენ

გრძობას გაოცებით

და ირჩინით: — ეს იქნებოდენ

ანგელაზები.

უცებ მოგარდა ძლიერი სტიგმა —
 განაგრძობს ევა —
 მაღალ ხეების მწუხარე რიგმა
 დაიწყო რეკვა.

რას საოცარი დაიძრა ღვარი,
 ხეთ რა რიგ ხრიდენ;
 ყოველი მხრიდან ბერავდა ქარი,
 ყოველი მხრიდან.

აღმოსავლეთით თრფლივით თეთრი
 ბერავდა ქარი,
 იყო სპეტაკი და ნახად მკვეთრი
 და ძლიერ ჩქარი.

ჩრდილოის ქარი იყო წითელი,
 მაგრამ ნათელი,
 გორავდა ყვითელ ფოთლის მითელი
 და კამათელი.

შესამე ქარი იყო ვით ქარავა,
 როგორც სამოთხე
 და იისფერი, როგორ: «აქ არ ვარ»
 იყო მეოთხე.

იდგა მთელ ბაღში ფერთა ფერები,
 შემდეგში ყველა
 იძროდენ როგორც სუფიერები
 ხელა და ხელა.

და მე შემდეგში აღარ ვიცოდი
 რა, მთელი ღამე,
 ეს ქარი იყო სამაისოთი,
 თუ კვლავ სხვა რამე?

— ანგელოზები იეგენ უთუოდ —
დასცინის ვაჟი —
ასე ყოველმხრით, ასე უდროთ
რომ ქროდენ ცაში.

ბ.

როს ძილს ეძლევა ღამით უბნები
იქაც და აქაც.
შორს ნათესავზე მე მეუბნება
ბრმა დედაკაცი.

ამბობენ: ძლიერ არის მდიდარი,
აქვს ბევრი რაზა.
მე კი — სიმდიდრე არაფითარი,
დედა, არც მამა.

ქალი უცხაა ჩემთვის სრულიად,
მე ვცხნოვრბ მასთან;
ეს თითქმე ბედის დასასრულია...
სანამდი გასტანს?

როცა ქანხანა დახურეს ჩვენი —
იმ ნახევარი
წლის მეტად მწარე ვიდოდენ დღენი
უმუშევარი.

იანვრის ქარი ცივი და ბნელი,
მწუხარე ჩრდილი —
როცა სულისთვის არ არის ძნელი
თვითონ სიკვდილი.

სანთლები ჩაიფლა თოვლილმა მტვერმა,
ჩაღეწა შინა.
ქალაქის გარედ უდაბნო, ფერმა,
ქურდების ბინა.



გვლევდა შიმშილი, თხრუნა, ხვეწილი
 დღენი და თვენი,
 ქალაქი სადღაც გარდახვეწილი,
 ქალაქი ხვენი.

სრულიად შიშველს, ზამთარის გმინვის
 სასტიკი ღაღა.

ო, ძლივს ვუძლებდი გამომირავ ყინვას,
 არ მქონდა ძალა.

მეგონა: აჭა, ეს აღსასრული
 მოვიდა, ვკვდები.
 მღვრიე ქუჩებში ბნელა ბასრული
 მივეხეტები.

აქ იწვა ძაღლი. მე იმის გვერდით
 მიფწქქ. ვიყავი —
 რამ მისი ოღნავ მიუეთქავი მკერდით
 გამთბარეიყავი.

მაგრამ ის ძაღლიც გაიქცა. რბოდა,
 გონება - მოხდილს
 სიცივისაგან ცრემლი მდიოდა,
 ვნატრობდი სიკვდილს.

ისე შემიკრა ყინვამ გბილები;
 მკლავდა იარა.
 ამ დროს მოხუცმა ქალმა ჩემს ახლად
 გამოიარა.

და წამიყვანა მან ცოცხალმკვდარი,
 ამინთად სხივი.
 ძალიან ცივი იყო ზამთარი,
 ძალიან ცივი.

① B 6 1225 6 (7113)

56

3/1

ULB Halle
000 994 480





ЦИК СССР
ЛЕНИНГРАДСКИЙ ИНСТИТУТ ЖИВЫХ ВОСТОЧНЫХ ЯЗЫКОВ

1926/1157

7

В. Бартольд

ИСТОРИЯ
ИЗУЧЕНИЯ ВОСТОКА В ЕВРОПЕ И РОССИИ

ЛЕКЦИИ

ЧИТАННЫЕ В УНИВЕРСИТЕТЕ И В ЛЕНИНГРАДСКОМ ИНСТИТУТЕ
ЖИВЫХ ВОСТОЧНЫХ ЯЗЫКОВ

ИЗДАНИЕ ВТОРОЕ

